

4 HOOFSTUK 4: OORLOG EN HEROPBOU

4.1 Voorspel

Die Tweede Vryheidsoorlog (1899-1902) het sy aanloop reeds met die Jameson-inval in Januarie 1896 gehad. Van sowel die inval as die waarskynlike bedoeling daarmee het van Belkum wel deeglik kennis gehad. Die invallers wat onder leiding van dr Leander Starr Jameson gestaan het, het in hulle tog vanaf *Pitsani* aan die Bechuanaland-grens (=Botswana) oppad na Doornkop, wes van Johannesburg, ook deur die gebied beweeg wat deur gemeente Rustenburg omvat is. Die invalsmag wat bestaan het uit 400 Rhodesiese polisiemanne van Cecil John Rhodes se *Chartered Company (British South African Company)* ondersteun deur die mynhuise van Alfred Beit en Julius Werner, het egter nie die eindpunt bereik nie omdat hulle deur die burgers van die *Zuid-Afrikaansche Republiek* gestuit is. Sowel Van Belkum as sy familie en vriende in Nederland was dankbaar dat die inval gestuit is, maar het dadelik besef dat die eintlike bedoeling van Engeland daar slegs ‘voorlopig’ afgeweer is. Dit blyk duidelik uit ‘n brief uit Nederland aan Van Belkum gedateer 9 April 1896 waarin soos volg na die inval verwys word: ‘...goddank dat het gevaar voorlopig gesaeken es’ (NHKA:Sarkady L VI/1/5). Die mislukking van die Jameson-inval het egter die Britse imperialiste, Joseph Chamberlain (minister van Kolonies) en Alfred Milner (Britse Hoë Kommissaris in Suid Afrika) genoop om deur middel van diplomatieke instrumente ‘n klimaat vir oorlog te skep. In vennootskap met die uitlanderelement aan die Rand, die mynbase en die pers het Chamberlain die Britse Parlement en bevolking tot oorlog oorreed. Breytenbach (1978:114) stel:

Nie alleen het hy van die kwessie van skadevergoeding wat die Republiek moes kry vanweë die Jameson-inval ‘n twisappel gemaak nie, maar tewens van elke optrede van die Republiek kragtens die Perswet en die Vreemdelingewet, asook klagtes van Britse onderdane...

Die uitbreek van oorlog het ook gevare vir die Oranje-Vrystaatse Republiek beteken en op aandrang van president M T Steyn, met die steun van die Kaaplandse eerste minister, W P Schreiner, het die Britse regering en die volksraad van die *Zuid-Afrikaansche Republiek* in Mei 1899 te Bloemfontein onderhandelinge aangeknop. Die onderhandelingspoging was uit die staanspoor gedoem, omdat Milner van plan was om dit te laat misluk (Breytenbach 1978:119). Vir die regering van die *Zuid-Afrikaansche Republiek* was dit duidelik dat Brittanje op oorlog voorberei. Op 8 September 1899 het Milner die Britse regering versoek om die Britse mag in Suid-Afrika met 10 000 man te versterk (Pretorius 1998:13). Die goedkeuring van die versoek deur die Britse regering het die aantal soldate in Suid-Afrika op 22 000 te staan gebring. Twee weke later het die Britse regering 'n ultimatum opgestel, maar dit teruggehou totdat die Britse magte in posisie was. Die regering van die *Zuid-Afrikaansche Republiek* het egter op 9 Oktober 1899 'n ultimatum aan die Britse regering gestuur. Deur die ultimatum het die Z.A.R regering in die hande van Chamberlain en Milner gespeel. Chamberlain kon sy vreugde nie bedwing nie en het selfs uitgeroep: '*They've done it!*' (Pretorius 1998:113). Op 11 Oktober 1899 het die Tweede Vryheidsoorlog (1899-1902) amptelik uitgebreek. Van die Nederduitsch Hervormde Kerk het di M J Goddefroy (Pretoria), C W du Toit (Potchefstroom), Jac van Belkum (Rustenburg), A Murray (Ventersdorp) en J Beyer (Standerton) onderskeidelik in al die fases van die oorlog deelgeneem. Ds Goddefroy was deurlopend by die stellingkrygsfase aan die Natalse front betrokke en het ook die lotgevalle van krygsgevangenes in *Trichinopoly* gedeel, terwyl ds van Belkum in 'n mindere mate by die stellingkrygsfase, aan die wesfront betrokke was, maar getuie van die konsentrasiekamplewe in Merebank was. C W du Toit het nie aan die stellingkrygsfase deelgeneem nie, waarskynlik vanweë sy ouderdom en ds A Murray het in Ventersdorp diens verrig; tydens die oorlog kon die kerkraad selfs op 9 Oktober 1900 vergader. Ds J Beyer, wat kort na die uitbreek van die oorlog na Nederland teruggekeer het, het die Boere krygsgevangenes in Portugal bygestaan en versorg.

Reeds op 27 September 1899 het generaal Piet Joubert, die Kommandant-Generaal van die *Zuid-Afrikaansche Republiek* die verskillende kommandante van die Republiek opdrag gegee om die burgers vir krygsdiens op te roep.

4.2 Stellingkrygsfase

In Rustenburg was W A Schoch, landmeter, getuie van die oproepinstruksies. Schoch was 'n afstammeling van 'n Sweedse familie wat sedert 1723 in die Kaapkolonie gewoon het. Aanvanklik was hy Boerekryger maar later sterk antagonisties teenoor die Boeremagte. Hy beskryf die gebeure in Rustenburg so:

Alle waren mit Mausergewehren bewaffnet und sahen in ihren mannigfaltigen Trachten nicht gerade malerisch, aber recht eigenartig und kriechstüchtig aus... Bald wurde zum allgemeinen Gottesdienst gerufen; denn der Bur kann sich keine wichtige Handlung auf politischem oder auf sozialem Gebiet ohne diesen denken, allein weil er in Religionssachen ebenso Konservativ als starrköpfig ist, so haben wir in unserem kleinen Dörfchen; nich weniger als drei protestantische holländische Kirchen; welche obwohl in der Lehre übereinstimmend ; in Nebersachen streng von einander geschieden sind. Um nun allen Parteien gerecht zu werden; versammelten sich die Bürger in der grössten der drei Kirchen und alle drei Pfarrer hielten nacheinander patriotische Predigten. Die Texte hierzu mussten aus dem Alten Testament gewählt werden, denn es wäre gewiss keine leichte Aufgaben gewesen, die Berechtigung zum Kriege und seinen blutigen Greueln den ausziehenden Kriegern auf Grund de Evangeliums Jesus Christi zu beweisen und sie zum Kampf zu ermutigen!

(Schoch 1910:204)

In sy dagboekantekeninge dui hy die drie predikante, wat die eredienste lei aan as Van Belkum, Postma en Rudolph (A 839, A M Cunningham-aanwins). Die lidmate van die gemeentes Rustenburg en Marico het onder die bevel van generaal Pieter Arnoldus Cronjé deel uitgemaak van die Marico kommando en die Rustenburg kommando. Die Marico kommando, onder bevel van kommandant J D L Botha, het op die plaas Bultfontein stelling ingeneem terwyl die

Rustenburg kommando onder kommandant P S Snyman se bevel, noordwaarts langs die Bechuanaland-grens ontplooi is. Die krygsraad het reeds op 3 Oktober 1899 besluit dat die kommandos van Marico, Rustenburg, Potchefstroom, Lichtenburg, Wolmaransstad en Bloemhof, Mafeking moes isoleer (Breytenbach 1978:387). Die eerste gevegsituasie waaraan die kommandos deelgeneem het, was die slag van Kraaipan op 11 Oktober 1899 toe veldkornet J C Coetzee, ouderling van die Hervormde gemeente Marico, die eerste skote van die Tweede Vryheidsoorlog geskiet het. Die aanleiding tot die slag was die ontspring van die pantsertrein, *Mosquito*, wat onder Luitenant H R Nesbitt se bevel met twee kanonne na Mafeking oppad was. Ná die naggeveg het die Boeremagte se artillerie die Britse mag gedurende die oggend tot oorgawe gedwing. Hierdeur het die kommandos geslaag om hulle opdrag uit te voer en Mafeking van die suidekant te isoleer. Die Boeremagte het Mafeking tussen 12 en 13 Oktober omsingel en met 'n lang beleëring begin. In die tyd bied Van Belkum se doopregister insae in sy bewegings. Op 16 Oktober 1899 het hy in Rustenburg doop bedien. Op 19 Desember word doop op Rhenosterfontein bedien, drie dae later op Besterhoek, daarna Rietfontein en met Nuwejaar was hy terug in Rustenburg. Gedurende Februarie bedien Van Belkum doop op Buffelfontein en Middelfontein en op 11 Maart 1900 is hy terug in Rustenburg. In die maande wat volg, tot in Mei, reis Van Belkum na Vergenoeg, Roodekopjes, Rietvlei, Rhenosterfonten en Zeerust, maar vanaf 31 Maart 1900 is sy bewegings beperk. Vanaf Mei bedien hy feitlik net op Rustenburg doop en by twee geleenthede, op 27 Mei te Elandsdriest en 30 November te Naauwpoort. Dit was voorlopig die laaste keer dat Van Belkum in die Transvaal doop bedien het, want die volgende aantekening is op 1 Desember 1901 in die Merebank kamp in Natal geskryf. Van Belkum het dus in die eerste maande van die oorlog, toe die Boeremagte nog beheer uitgeoefen het, die uitgestrekte gebiede van sy gemeente besoek en doop op verskillende plekke bedien. In die tyd was hy op hoogte van die beleg van Mafeking en die moord op Derdepoort. Dit was veral die Rustenburgse kommando wat aan die begin van die beleëring die grens by Derdepoort moes beskerm. Die Marico kommando het op 23 Oktober op MacMullen se plaas, oos van Mafeking, stelling ingeneem terwyl die Rustenburgse kommando noord van Mafeking, op *Signall Hill*, en wes van Mafeking ingegrawe het (Breytenbach 1996:11,14). Dat generaal Cronje

se uitgerekte beleëring en sy vertrouwe in 'n artillerie aanval ondoeltreffend was, het gou geblyk. Die Britse magte het die Boeremagte in skaak gehou terwyl die Britse offensief in momentum toegeneem het, soseer dat Cronje met sy mag na Kimberley moes gaan en aan die Modderrivier stelling deelneem. Cronje se opvolger, generaal J P Snyman, was nie opgewasse vir die bevelsposisie nie en het die beleëring voortgesit sonder enige sukses. Abraham Stafleu het van die beleg dagboek gehou en op 13 Desember 1899 meld hy Van Belkum se betrokkenheid:

Het Roode kruis werd ook goed bedacht. Door den Weleerw. Heer J Van Belkum werd eene koe, op de vendutie gekocht, in gebruik afgestaan. -De melk, die zij leverde kwam den zieken goed van pas. De oppassing van dat dier gaf echter meer moeite, dan de melk waard was. Meer dan eens liepen de kaffers weg, die voor de koe moesten zorgen.

(Smit, A P & Maré, L 1985:154)

Aan die einde van November 1899 het die republikeinse magte aan die Wesfront, veral die Rustenburgse kommando, met 'n verdere bedreiging te doen gekry. Op 25 November 1899 het die Bakathla stam tot die oorlog toegetree deur die aanval op Derdepoort. Breytenbach dui aan dat die Resident-kommissaris in Bechuana-land, majoor H Goold-Adams, die Afrika-volke teen die Boeremagte opgerui het (Breytenbach 1996:16). Van die ywerige ondersteuners van die oorlog was Segale en Linchwe en hulle was te vinde vir 'n aanval op Boeremagte op die grens. Te Derdepoort en Gaberonestatie het veldkornet Piet Kruger opdrag gehad om die grens te beskerm. Volgens Wessels het:

...sowat 500 (deur die Britte) gewapende krygsmanne van opperhoof Linchwe se Bakathla-stam die blanke (Boere) pos te Derdepoort in Wes-Transvaal, naby die grens met Betsjoeanaland aangeval, sewe mans en twee vrouens vermoor en sewentien vrouens en kinders as gevangenes weggevoer.

(Wessels 1998:28,29)

Die Boeremag het geensins 'n aanval verwag nie en op 25 November het hulle slagoffer geword van uiterste baarbaarsheid. Op 26 November het veldkornet T C Stoffberg aan die Regering die volgende verslag gestuur:

Heden met dagbreek aangevallen. Nog in gevecht. Eenige gewond, onbekend hoeveel. Gesneuveld is ook eenigen, onbekend hoeveel. Jan Barnard, L. E. V. is gesneuveld. Zend hulp en zend dadelijk een dokter. Onze dokter is weg. Hulp dringend nodig. Help spoedig met een versterking en een dokter. Vijand valt ons met kaffers en een Maxim aan, ook een sterk paarden commando. Vijand geretireerd doch maak schijnbaar gereed voor nieuwen aanval.

(Breytenbach 1996:20)

In Rustenburg het die aanval groot onrus veroorsaak en gerugte het die ronde gedoen dat die Bakgatlas Rustenburg-distrik op groot skaal sou binneval. Van die gerugte het beweer dat die Bakgatlas teen 28 November tot by Mabieskraal gevorder het en dat die kapteins van die Bakgatlas te Saulspoort ook tot die oorlog toetree het en van plan was om Rustenburg aan te val. Die gerugte en die opdrag van kommandant Kirsten, dat inwoners van die distrik in Rustenburg moet saamtrek het groot paniek veroorsaak. Van Belkum en sy gesin is aan die paniek en gerugte blootgestel. Volgens sy doopregister het Van Belkum in die maande hom in Rustenburg bevind, maar kort na die gerugte weêrlê is en die Boeremagte op 22 Desember, Lenchwe se magte by Derdepoort verdryf het, het hy in Desember weer in die distrik – Rhenosterfontein, Bestershoek en Rietfontein- sy dienswerk voortgesit. Aan die beleg van Mafeking sou daar ook 'n einde kom. Die leër van kolonel B T Mahon het op 4 Mei 1900 Barkley-Wes met 1149 man verlaat. Ook Mahon se troepe het groot onrus en terreur ingelei; swart stamme het geplunder en wandade gepleeg en op 17 Mei 1900 het Mahon se troepe Mafeking ontset. Enkele dae van te vore het generaal De la Rey Mafeking, op 14 Mei bereik. Hy het die Boeremagte dadelik gereed gemaak vir Mahon se aankoms. Die Maricoburgers het aan die noordelike

rivier-oewer van die Molopo stelling ingeneem, terwyl die Rustenburgers op die rante, parallel aan die rivier, stelling ingeneem het. Die eerste aanval van die Britte is afgeslaan en selfs 'n tweede stormloop deur die *Imperial Light Horse* is afgeslaan, maar met die laaste stormloop het twee verskrikte perde losgeruk terwyl 'n enkele burger agterna gehardloop het. Faul skryf in sy dagboek:

Toen de Rustenburg burgers dit zagen, begonnen zij allen met de meesten spoed rittereeren en te vergeefs trachten wij hen stuiten. Zij wilden naar niets luisteren maar was zeer dapper om te rittereeren, de kannonnen achterlatende waarop kapt. Van Dalwig verplicht was de kanonnen aan te hakken en ook maar terug te komen.

(Faul, in Breytenbach 1996:57)

Beide die kommandos het egter nie hulle posisie tydens die slag verdedig nie, maar hulle posisie verlaat en 'n haastige vlugtog ingelei. Die ontsetting van Mafeking het die burgers gedemoraliseerd gelaat en dié gees sou mettertyd toeneem veral nadat die Britse offensief te Paardeberg geslaag het. Volgens Rex (1971:254) het Van Belkum in die maande as veldprediker in die kommando van generaal Cronje aan die Modderrivier opgetree. Uit Van Belkum se doopregister is dit egter onwaarskynlik dat hy voortdurend saam met die kommando's beweeg het, want toe generaal Cronje se kommando op 14 Februarie 1900 duskant Bossiepan, langs die Modderrivier verbybeweeg het, dui Van Belkum aan dat hy die doop op Buffelsfontein bedien het. Op 16 Februarie 1900 was die Cronje kommando by Drieputsdrif en daardie nag het Cronje 'n vinnige trek na Paardebergsdrif uitgevoer, wat teen middernag bereik is. Na 'n vier uur rustyd is die Burgers aangesê om na Wolwekraal te trek en die voerpunt het 8 vm op Wolwekraal aangekom en rustig uitgespan. Cronje was so oortuig dat hy sy aanvallers afgeskud het, dat hy toegelaat het dat Jacobus Kleynhans, een van die gewondes wat tydens die nag se trek oorlede is, plegtig begrawe word. Generaal French se vinnige besetting van die rante by Kameelfontein en die gevolglike bombardement, het Cronje egter so vasgepen dat hy nie sy laer kon verskuif nie. Dit het die slag van Perdeberg op 18 Februarie ingelei en Van Belkum

dui aan dat hy 19 Februarie die doop by Middelfontein bedien het. Indien Van Belkum se doopregister te velde as vertrekpunt geneem word, kon hy dus nie by die slag van Paardeberg betrokke gewees het nie. Sy betrokkenheid was hoogstens beperk tot die besoek van Boerekrygstellings, hulpverlening deur middel van die Rooi Kruis en later by die versoek van Paul Kruger, wat op aanvoering van A D W Wolmarans, alle predikante telegrafies versoek het om op 25 Februarie ‘... *een nacht gebed den geheele nacht te doen onze God te vragen Generaal Cronjé te verlossen*’ (Breytenbach 1983:415). Die terugslae van die Boeremagte het sy tol geëis. Nog voor die ontsetting van Mafeking en die toepassing van die verskroeiende aarde beleid, het Van Belkum in die *Hervormer* van 15 Mei 1900 die lewensverlies onder Britse en Boeremagte veroordeel. Die oorlog was ‘n oorlog tussen christene – ‘n broederoorlog en ‘n beroep word op alle christelike volke gedoen om deur hulle invloed die oorlog te beëindig (Pretorius 1992). Dit sou egter nie binne die volgende jare realiseer nie. Na die ontsetting van Mafeking het Baden-Powell sy hoofkwartier na Rustenburg verskuif en dit het saam met die herlewing van die stryd in die Wes-Transvaal geval. Veg-generaal H R Lemmer het opdrag ontvang om na Rustenburg te vertrek:

‘...en aldaar het Rustenburg-commando, met behulp van officieren, landdrosten en Volksraadsleden bijeen te krijgen en op te trekken in richting Pretoria, zoodat de vijand belet wordt het vee en het graan van onze burgers in handen te krijgen’

(Breytenbach 1996:241)

Volgens Wulfsohn (1992:85) was Rustenburg sedert 14 Junie 1900 in Britse hand en die magte onder Lemmer se bevel het op 19 Junie 1900 vanaf Balmoral vertrek. Die opkommandeer van die burgers op die plase in die Rustenburg distrik het aanvanklik nie groot aftrek gekry nie. Om die weerbarstigheid en moedelse gees die hoof te bied, het Lemmer besluit om die Rustenburgse garnisoen te ontset. Die aanval op 5 Julie 1900 was egter nie geslaag nie en toe Baden-Powell op 8 Julie 1900 met 450 man en 8 kanonne terugkeer, was Rustenburg weer in Britse hande (Wulfsohn 1992:89). Dit was tydens die skermutselings tussen Lemmer en Baden-Powell dat

Rustenburg ongekende aktiwiteit leer ken het, veral toe Baden-Powell verneem dat Generaal De la Rey in die omgewing van Silkaatsnek was. Orals in die dorp is voorbereidings getref en volgens Wulfsohn (1992:93) is kanonne in die dorp geëposisioneer, strate is toegekamp met doringdraad en myne is aan die rand van die dorp geplant. Hendrik van Noorden en Willem Lategan, twee prokureurs, is gearresteer en di Postma en Van Belkum is, volgens W A Schoch, onder observasie geplaas omdat hulle prominent was in die woordewisseling met die Britse magte. Waarskynlik het Van Belkum se kritiek teen die optrede van die Britse magte by Derdepoort en die behandeling van wapenneerlêers in Rustenburg aanleiding tot sy huisarres gegee. Van Belkum wat sedert Maart 1900 in Rustenburg gebly het, was van dit alles toeskouer tot Kitchener se proklamasie op 20 Desember 1900 'n einde hieraan gemaak het. Die Kitchener-proklamasie het bepaal dat families wie se vaders, broers of seuns op kommando was, binne 8 dae hulle huise moet verlaat en na konsentrasiekampe geneem sal word. Wulfsohn haal in die verband weer eens Schoch se herrinerings aan. Volgens hom (Wulfsohn 1992:118) het Schoch veral di Postma en Van Belkum jammer gekry toe die leraars met hulle gesinne uit die dorp vertrek het. Bykans nege maande sou verloop voordat die Van Belkum gesin in die Merebank kamp te lande sou kom.

4.3 Konsentrasiekampe

Die Merebank-kamp was een van 47 gevestigde en tydelike konsentrasiekampe in Natal, die Oranjerivier kolonie en die Transvaal. In Natal het die Britse owerhede kampe te Colenso, Eshowe, Howick, Jacobs, Ladysmith, Mooirivier, Pietermaritzburg, Pinetown, Wentworth en Isipingo opgerig. Die beleid en gevolge van die konsentrasiekampe is deur verskeie navorsers ondersoek. Skrywers, soos A C Martin en G Russel meen dat die konsentrasiekampbeleid 'n humanitêre oplossing was vir die gesinne van wapenneerlêers en 'Joiners', wat deur die kommandos geterroriseer is. Pretorius (1998:56-57, vgl ook Spies 1978:184-185) meld egter:

Met Kitchener se groot dryfjagte wat sedert Januarie 1901 van stapel gestuur is, is duisende Boerevroue en –kinders, die ongewenstes, van die plase verwyder en na die bestaande of nuut-opgerigte konsentrasiekampe vervoer. Volgens 'n verklaring van Chamberlain in die House of Commons was dit om 'humane' (menslike) redes. Maar juis die feit dat duisende plaashuise afgebrand en die vroue en kinders daarop onder dwang na die kampe vervoer is, en die openbaring dat Kitchener self op verskillende behandeling vir wapenneerleërs (refugees) en ongewenstes aangedring het, bewys dat die kampe om militêre redes opgerig is. Dit moes inderdaad die Boereweerstand beëindig. Kitchener het gevoel dat, indien die Boerevroue en hul kinders eers in kampe byeengebring is, die burgers op kommando nie meer op die plase voedsel sou kon kry nie. Hy het geglo dat die burgers bowendien dan die wapens sou neerlê om met hulle gesinne te verenig.

4.3.1 Merebank

Van Belkum en sy gesin is, soos talle ander gevangenes, in 'n oop koletrok na die Merebank kamp vervoer en volgens die kampregister het *familie 1076* bestaande uit Anna Hermina (46), Aartje Catharina (18), Catharina Aartje (16), Jeanne (11), Jacobus Hermanus (9), Anna Jacoba (8) en Jac Van Belkum (50) op 29 November 1901 in die kamp aangekom (TAB:T 262). Dié kamp is twee maande van tevore, 19 September, op aanbeveling van Majoor Mc Cormack, mediese hoof-offisier van Natal, opgerig en volgens Otto het die kamp:

...aan die voet van 'n lae koppie gelê en water het uit die koppie tot in die kamp deurgesyfer. Die plat, vleierige grond waar die kamp opgerig was, het aan albei kante geleidelik na 'n klein waterstroompie afgehel. Aan die Durbankant van die kamp was daar 'n moeras wat na die kamp gedreineer het. Om die kamp te bereik, moes gevange vroue

en kinders, en soms besoekers, deur 'n modderseë voortsukkel. Grafte kon nouliks dieper as 4 en 'n half voet gegrawe word, omdat die water eenvoudig daarna uitgeborrel het.

(Otto 1954:67)

A C Martin het in sy werk, *Facts, Figures & Fables: The Concentration camps* (1957), gestel dat die kamp op 13 September 1901 aangelê is. Alhoewel Martin verskeie verslae aanhaal om die geskiktheid van die kamp te bevestig, blyk dit tog dat die kamp gedeeltelik op 'n moeras gevestig was en dat die hoë vogtigheid tot siektes en ongemak bygedra het. Die Fawcett dames-kommissie wat die kamp drie maande na sy stigting besoek het, het volgens Martin (1957:66-67) gestel:

...the ground was low-lying and damp. [Three] out of the four blocks of the camp consisted of tents, and they had been pitched too close to one another. The huts housed six to eight people in a room and sometimes as many as nine. The Commission considered that no more than six people should be housed in a room. Though blankets and waterproofs sheets were supplied and tarpaulins for the floor, there were cases in which there were no floor coverings and no katels (wooden beds). Ground water were stated to be within 4½ feet of the surface.

(Martin 1957:69)

In sy verdere beskrywing van die kamp, betoog Martin vanuit verskeie bronne dat die kamp nie so ongeskik was soos wat die Dameskommissie beweer het nie. In sy betoog het hy verskillende lede van die Mediese Raad, soos Kol Mc Cormack en E L Acutt, se menings ter stawing hiervan aangehaal. Die kamp het oor 'n skool beskik en volgens Martin het 394 kinders die skool gebruik. Dit was 'n baie klein getal indien die kamp se inwonertal in Desember 1901 in aanmerking geneem word: 216 mans, 267 seuns tussen 12 en sestien, 2230 vroue en 2552 kinders (Martin 1957:68). Indien die kamp te veel gevangenes moes huisves kon die kamp na die Jacobs-sylyn

uitgebrei word. Dat dit wel gedoen is, is duidelik uit Van Belkum se doopregister. Hy het ondermeer op 15 Junie 1902 doop by die kampafdeling bedien. Die kamp te Jacob was suid van die vlei geleë. Van die daaglikse gebeure in die kamp bied Miem Fischer en Janie Kriegler in hulle onderskeie dagboeke 'n beeld. Op 8 Januarie 1902 maak Miem Fischer melding van 'n byeenkoms in die kamp waarby Van Belkum ook betrokke was:

Vanmôre om nege-uur moes al die mans in die kamp kantoor toe kom. Om nege-uur was daar dan ook 'n hele kommando stokkiesdraers teenwoordig (tot selfs die twee predikante). Toe die geroktes en geskoktes dink dat daar nou iets heel gewigtigs aan die gang is word daar 'n Kaffer in die kring gebring wat deur al die helde goed bekyk moes word; hy het 'n litteken aan sy arm en een op sy kop. Nadat die bevel uitgevoer was, word vir hulle gesê dat, as een van hulle of almal tesame of 'n deel van hulle genoemde Kaffer in die nabyheid van een van die tente sien, hulle hom moet vang en na die kommandant moet bring, en in geval van verset het hulle die reg om te skiet. 'n Vrou wat die grappige toneel aanskou het, vra toe: 'Kommandant –waarmee?'

(Coetzee 2000:72)

Die teenwoordigheid van wapenneerlêers in die kampe het tot groot bitterheid bygedra en Grundlingh meld dat nie net die dubbele rantsoenverdeling nie, maar ook die wapenneerlêers se optrede teenoor vroue in die kampe daartoe bygedra het. Die wapenneerlêers was onder andere bereid om teen betaling sekere take in die kampe te doen soos die opslaan van die tente, herstel van kamptoerusting en die maak van doodskiste en kampmeubels (Grundlingh 1999:176). Die onsimpatieke en selfs brutale optrede van wapenneerlêers teen vroue en ook die voortgesette verraad deur die kamppolisie het die reeds troebele verhouding verder versleg. Wapenneerlêers in die kamp is bespot en in sekere gevalle het die manne weer by kommandos aangesluit. Miem Fischer se melding van die byeenkoms bied nie genoeg inligting om Van Belkum se optrede in die kamp te tipeer nie. Sy maak wel melding van 'n

doopbediening deur Van Belkum op 26 Januarie 1902 en 'n kort diens op 30 Maart 1902. Iets van haar sinisisme blyk uit die aantekening van 13 April 1902: ' 'n Kort diens deur ds. Van Belkum: 'Hy het O, so innig om vrede en vryheid gebid' (Coetzee 2000:72). 'n Week later het Van Belkum 42 lidmate belydenis laat aflê en op 27 April 1902 meld Fischer: ' 'n Diens deur ds. Van Belkum uit Fillipense 4:7 oor sielsvrede – en ons, o ons dink altoos aan vrede vir land en volk' (Coetzee 2000:110). Uit die aanhalings blyk dat Miem Fischer se waardering van Van Belkum ongunstig was. Dit werp egter nie lig op sy posisie in die kamp nie. Hoogstens kan gestel word dat Van Belkum nie te vinde was vir 'n voortsetting van die oorlog nie en wou sien dat vrede gesluit word. Die omstandighede wat hy in Rustenburg en in Merebank ervaar het, het daartoe bygedra.

Janie Kriegler, dogter van kommandant Kriegler van Heidelberg, wat sedert November 1901 in die Merebankkamp was, beskryf ook van die omstandighede in haar dagboek. Op 18 Desember het sy 'n begrafnisdiens bygewoon en afskoon sy reeds eenmaal in die begraafplaas was, het dit haar geskok om die hoë dodetal te sien. Die vorige keer was daar maar slegs 23 grafte en op 18 Desember 120 of selfs meer. Uys haal aan:

Nege dooies is vandag begrawe en mnr Van Belkum het die diens gelei. Ag wat 'n onbeskryflike hartseer en patetiese toneel en watter herrineringe word nie gewek nie. Dit is verskriklik om te dink dat een van my geliefdes daar kan lê. Nee, ek lê liever self daar, voor ek weer sien dat een soontoe gedra word

(Uys 1981:200)

Behalwe die daaglikse begrafnisse het Van Belkum in samewerking met veral ds Enslin, van die Nederduitse Hervormde of Gereformeerde Kerk, die eredienste gelei. Op 25 Desember 1901 het Van Belkum in die plek van Enslin in kamp 2 die Kersdiens gelei (Coetzee 2000:69). Die samewerking tussen Enslin en Van Belkum het ook op geordende wyse plaasgevind soos blyk uit die notule van 'n vergadering in die kamp.

Van Belkum kon soos van die ander gevangenes met toestemming die kamp verlaat en na Durban reis. Preller (1943:49) maak melding van een van die uitstappies deur Van Belkum waartydens hy die krygsgevangenes in Durban besoek het. Voordat die krygsgevangenes, onder andere Preller, na die onderskeie krygsgevangekampe verskeep is, is hulle die nag van 21 Januarie 1901 in Durban op die skip *Manila* gevange gehou. Preller skryf: 'My moeder, in Merebank se kamp, het dit op een of ander wyse te hore gekom dat ek onder die gevangenes was en het my met ds Van Belkum 'n Bybel toegestuur'.

Van Belkum het behalwe sy besoek aan die kamp te Jacobs en krygsgevangenes in Durban ook die konsentrasiekamp te Howick besoek. Volgens Russel (1988:41) was Howick die tweede kamp wat in Natal gevestig was en deur die Fawcett kommissie op 2 en 3 Desember 1901 besoek is. Volgens die verslag was die kamp weerskante van 'n moeras-vallei geleë en in Desember 1901 het die kamp 281 man, 1371 vroue en 1862 kinders gevange gehou. Volgens Russel (1988:56) het ds Van der Horst van Stellenbosch die gevangenes versorg en ook die skool bestuur. Van Belkum het egter ook die kamp besoek, want op 27 April 1902 en 25 Mei 1902 het hy, volgens sy doopregister, in die kamp die doop bedien.

Enkele dae later, op 31 Mei 1902, het die Boeremagte en Britse afgevaardigdes die Vrede van Vereeniging gesluit. Die groot taak om krygsgevangenes en burgerlikes te repatrieer het opnuut hoë eise gestel. Vir die Van Belkum gesin was dit 'n tyd van gemengde vreugde. Gellius, toe 20 jaar oud, het op 28 Junie 1902 in Merebank aangekom en saam met sy familie die kamp op 16 Augustus 1902 verlaat. Twee maande later, op 17 Oktober 1902, het Van Belkum die kamp verlaat, tot op Krugersdorp gereis en vandaar na Rustenburg waar die familie herenig is. Die groot taak van heropbou en herorganiseer het voorgelê.

4.4 Na die oorlog

Van Belkum moes soos talle ander na die oorlog weer opbou en bymeekaarmaak. Dit blyk veral uit 'n eis teen die Britse regering. Die eis spruit voort uit die kommandering van '*... I gesoute blaww paard voor Commandant Derdepoort zynde*

de waarde waarop gemeld paard wordt geta[neer] op vyf en dertig pond stlg'
 (TAB:CJC 781). Die eis op die kommandering van die perd deur Veldkornet S J
 Roos op 2 Maart 1900 kon volgens Van Belkum eers op 27 Oktober 1902 ingedien
 word. Hy stel:

... I could not bring in that claim before this 27th day of October as I
 was absent and the papers were not in my possession during my stay in
 Merebank Camp, which I left on the 10 th day of October 1902.

That I cannot carry on my work as a minister without horses also that I
 am not able to buy horses for that work.

(TAB:CJC 781)

Sy eis word op 11 September 1903 toegestaan en die magistraat merk ten slotte op:
'A very bitter parson now has left Rustenburg for Rustenburg's good'. Die oorlog
 het nie net vernietiging teweeg gebring nie, maar ook tot verdeeldheid en verbittering
 aanleiding gegee. Nadat die Vrede van Vereeniging op 31 Maart 1902 gesluit is, het
 Van Belkum na Rustenburg teruggekeer. Hier het Van Belkum in sy gemeente met
 die verskynsel van verraad en verbittering te doen gekry. Grundling het in sy werk
 die rol van wapenneerlêers en burgers in Britse militêre diens uitvoerig beskryf. Hy
 beskryf ook die totstandkoming van die 'Scoutskerk' in die geleedere van die
 Nederduits Gereformeerde Kerk en die standpunt van die Nederduits Hervormde of
 Gereformeerde Kerk in Transvaal (Grundlingh 1999:379 ev). Die Nederduits
 Hervormde of Gereformeerde Kerk het op 10 Oktober 1902 by wyse van 'n herderlike
 brief die verdeeldheid onder Afrikaner geleedere aangespreek. In die skrywe het die
 Sinodale kommissie die bitterheid en verdeeldheid in gemeentes betreur, maar
 nogtans gestel:

...wij die leden der gemeenten die oorzaak gegeven hebben tot de
 verbittering, diegenen naamlijk, die zich zchuldig gemaakt hebben aan
 ontrouw en verraad, met alle ernst te vermanen tot boete en bekeering.

Zij hebben zich bezondigd tegen God en mensch, en tenzij zij tot waar berouw en betering des levens komen,... kunnen zij onmogelijk met een goed geweten de Sacramenten gebruiken.

(Grundlingh 1999:383)

Die debat rondom die *National Scouts* het in die Nederduits Hervormde of Gereformeerde Kerk nog enkele jare na die vredesluiting voortgeduur. In die Hervormde Kerk is die posisie van die *National Scouts* tydens die eerste Algemene Kerkvergadering na die oorlog, 8 Junie 1903, deur die afgevaardigdes van die gemeente Zoutpansberg ter sprake gebring. Maar reeds in 'n brief van C W du Toit aan Van Belkum op 19 Mei 1903 is die eerste tekens van onrus merkbaar. Du Toit skryf na aanleiding van 'n berig deur ouderling Rykaardt van Ventersdorp dat:

...onze Broeder M [Murray-CP] aan het einde van den oorlog de onvoorzichtigheid beging om aan een en ander der zusters te zeggen, dat zij maar liever hunne mannen moeten laten terug komen. Dit beschouwen sommigen als Engelsch gezindheid en maakt hen afvallig.

(NHKA:L VI/2)

Tydens die Vergadering, wat op Van Belkum se inisiatief byeengeroep is, was J van der Westhuizen (Heidelberg), J N Roetz (Pretoria), F Boshoff (Waterberg), A P Roos (Klerksdorp) en R J de Beer (Rustenburg) as kommissielede benoem wat die saak van die *Nationale Verkenners* moes behandel en hulle het voorgestel:

Na zeer ernstige en rijpelijke besprekingen, waaraan alle leden deelnamen besloot uwe Commissie aan de Algemeene Vergadering der Ned. Herv Kerk, nu zitting houdende te Pretoria voor te stellen, dat de besluiten door verschillende kerkeraden genoem n.l. al degenen, die direct of indirect tegen ons volk gewerkt hebben in den oorlog zullen

niet toegelaten worden tot het gebruik de H. Sacramenten tenzij zij schuldbelijdenis doen en daartoe aanzoek doen bij den kerkeraad, goed te keuren en opdracht te geven aan de kerkeraden genoemde leden onzer gemeenten te bezoeken en te bearbeiten en hen op die wijze van broederlijkheid te trachten tot inkeer te brengen.

(Notule van die Algemene Kerkvergadering 1903= NHKA 1903)

Die bespreking wat op die voorstel gevolg het, het wyduiteenlopende standpunte verteenwoordig. Enersyds was daar die reaksie van onder andere ouderling Van der Merwe: '*... deze menschen mogen niet in de kerk komen*'. Daarteenoor is die verdere bespreking deur 'n gees van vergewensgesindheid en broederlikheid gekenmerk. A D W Wolmarans en Van Belkum se opmerkings het hiertoe bygedra. Van Belkum het ondermeer gewys op '*...op de heiligheid des Avondmaals en den plicht om daarvoor te waken, maar tevens op den plicht der liefde en der vergewensgezindheid*' (NHKA 1903). Na die bespreking het A D W Wolmarans en J A du Toit voorgestel:

De vergadering dankt de Commissie voor haar rapport en besluit aan de gemeente Zoutpansberg te antwoorde, dat zij van oordeel is, dat dit eene misdaad is tegen God en ons volk: doch beveelt de verschillende kerkeraden aan, de Nationale Verkenners, die leden zijn onzer kerk te bezoeken en hen op broederlijke wijze te overtuigen van het verkeerde en hen op die wijze te trachten tot inkeer te brengen.

(NHKA 1903)

Die voorstel het egter die teenstem van ouderling F Boshoff (Waterberg) en J van der Westhuizen gehad. Vir die eerste keer was daar sprake van skeuring toe Boshoff stel:

Omdat geene genoegzame voorziening gemaak is om den vrede binne huis te bewaren, en dat de kerkeraad van Waterberg verplicht zal zijn door het nemen van het besluit om buiten het lichaam der Algemene

Vergadering der Ned. Herv. Kerk om, zijne eigene huishoudelijke bepalingen te maken omtrent de Nationale Verkenners.

(NHKA 1903)

Boshoff se dreigement het egter nie gerealiseer nie. Tydens die eerste kerkraadsvergadering van die gemeente Waterberg na die Algemene Kerkvergadering in 1903, het die vergadering onder ds M J Goddefroy se voorsitterskap, besluit:

... aan de leden der Gemeente die zich gedurende de laaste oorlog aan de zijde van de vijand hebben geschaard, kennis te geven voor de Kerkeraad te komen ten einde zich te verantwoorden.

(Pont 1965:77)

Die besluit van die Algemene Kerkvergadering en die optrede wat hieruit gevolg het, het grotendeels die ontstaan van 'n *Scoutskerk* in die Hervormde Kerk in die kiem gesmoor. Alhoewel die ontstaan van 'n *Scoutskerk* in die Hervormde Kerk verhoed is, het enkele lidmate tog by die *Scoutskerk* aangesluit, soos die twee lidmate van Ventersdorp waarna C W du Toit in sy skrywe van 14 Maart 1904 aan Van Belkum berig het (NHKA:Sarkady L VI /2). Dit kan egter aan Wolmarans en Van Belkum se invloed toegeskryf word dat die verwydering tussen Bittereinders en Wapenneerlêers/Joiners nie verdere onrus veroorsaak het nie. Van Belkum het egter reeds voor die Algemene Kerkvergadering in Junie, nadat hy na Rustenburg teruggekeer het, die gedagtes van Wolmarans in hierdie verband gedeel. So het Van Belkum in 1904, toe hy in Heidelberg was, die optrede gevolg:

W J J Botha, die wenscht te worden aangenomen, maar als National Schout in het Engelsche leger heeft gedien is ter vergadering.

De kerkeraad spreek ernstig met hem en nadat hij heeft schulde beleden, wordt hij aangenomen.

(Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika Kerkraadsnotule Gemeente Heidelberg= NHKA:G 7/2)

Die terugkeer van wapenneerlêers na die gemeente Heidelberg het die kerkeraad genoop om 'n beginselbesluit te neem en na aanleiding van Petrus Bouwer se versoek om van die *Scoutskerk* na die Hervormde Kerk terug te keer het die vergadering van 26 Desember 1904:

...besloten hem weder aan te nemen als lidmaat, en daarvan afkondiging te geschieden van den Kansel, hetgeen ook bij alle verdere dergelijke gevallen geschieden zal zoodat de Gemeente bekend gesteld worden.

(NHKA:G 7/2)

Van Belkum het 'n simpatieke houding teenoor die wapenneerlêers gehandhaaf. Dit het veral geblyk uit sy publikasie *Uit ons volksleven: Schetsen uit Zuid-Afrika* (1907). In die publikasie het hy nie die dade van die wapenneerlêers gekondoneer nie, maar het gepoog om die verskeurdheid wat daar in die Afrikanerlewe veral ten opsigte van die kerk geheers het, te herstel.

In Rustenburg het die verraad onder die geledere van Hervormers egter verwydering tussen Van Belkum en enkele kerkraadslede gebring. In Rustenburg distrik het 'n besondere hoë persentasie burgers die eed van neutraliteit onderteken en mettertyd saam met die Britse magte geveg. Volgens Wulfsohn (1992:77) het Generaal J C Smuts vroeg in Junie 1902 verklaar:

The Rustenburg Commando with its 2000 men almost entirely dissapeared, and it was a pleasant surprise to us afterward to hear that some 130 Burghers under Assistent-Commandant Caspar du Plessis

had refused to surrender, and were marching eastward in order to effect a junction with the Main boer forces under General Louis Botha.

Dieselfde verskynsel het by die ander wesfront kommando, naamlik die Marico kommando, voorgekom. Sedert die beleg van Mafeking, toe die Marico kommando uit 1250 man bestaan het, het die krygertal met 1140 verminder. Teen 29 Mei 1900 was slegs 110 krygers nog deel van die Marico kommando (Wulfsohn 192:80). Die verlies aan krygers kan egter nie net aan die aflê van die eed van neutraliteit of verraad toegeskryf word nie, maar daar moet ook in aggeneem word, dat genl Piet Cronje 'n gedeelte van die Rustenburg en Marico kommandos na die suide oorgeplaas het. Die frekwensie van verraad was nogtans hoog in die Rustenburg kommando en Van Belkum se invloed het by twee geleenthede duidelik geword. Van die eerste geleentheid haal Wulfsohn (1992:197) die herrinerings van Majoor E H M Legett aan. Legett was die offissier in beheer van die Nasionale Verkenners, en het vertel:

It was a pleasure to return to the western Tansvaal. At the last Nachtmaal at Rustenburg, old John (Petrus Stefanus) Steenekamp, the District Commandant who surrendered with de la Rey, stood at the church door and welcomed every man, National Scout or hendsopper.

(Wulfsohn 1992:197)

Dit was egter nie dieselfde gees wat Van Belkum met sy voorstel van 8 Desember 1902 voorgehou het nie. Sy standpunt het veroorsaak dat hy deur die Britse owerheid gearrester is omdat hy nie die *National Scouts*, tot die nagmaal wou toelaat alvorens hulle nie skuld bely het nie. Milner, toe Goewerneur, skryf op 24 Julie 1903 aan Joseph Chamberlain in die *Colonial Office*:

...I have the honour to state that the Reverend Jacobus van Belkum, Minister of the Dutch Reformed Church at Rustenburg was arrested on the 10 th January last on the order of the District Commandant of the South African Constabulary under section 10 of the "Indemnity and

Peace Preservation No. 38 of 1902”, the charges against him being those defined in Sub-sections (5) and (6) of Section 18 of that Ordinance, namely; the intention to raise discontent and disaffection amongst His Majesty’s subjects ‘and to promote feelings of ill-will and hostility between different classes of His Majesty’s subjects”. The arrest was made on four affidavits lodged by an Elder and three members of the congregation. Mr J S Esterhuyze, an Elder in the Reformed Church at Rustenburg stated that he was present at the Vestry meeting held on the 8 th December, 1902., when a proposal was read by the Reverend J. van Belkum to the effect that “everyone who worked against his nation either directly or indirectly will not be allowed to partake of the Lord’s Supper until he has asked pardon in writing of the Vestry”. On a question by Mr Esterhuyze, Mr van Belkum stated that this resolution was handed in by himself. The resolution was carried by a majority of 8 in a vestry of 11, Mr Esterhuyze voting in the minority. The other three affidavits by members of Mr van Belkum’s congregation were to the effect that after Church Service held by Mr van Belkum at Roodekopjes in the District of Rustenburg on the 20 th December, 1902, Mr van Belkum read a letter which he said was a resolution of the Vestry of the Reformed Congregation of Rustenburg and which was to the effect that every person who worked for the English against the Boers could not be allowed to partake of the Lord’s Supper unless they sent in a request to the Vestry to ask pardon for what they have done and those persons who confess their guilt and who have not done too much evil will again be allowed to partake of the Lord’s Supper. One of the deponents states that this resolution caused great discord and discontent amongst the people.

Ex-Commandant Steenkamp was prepared to give evidence that on or about the 6 th January last the Reverend Mr van Belkum came to Naauwpoort and commenced to talk about those who had worked for the British not being allowed to partake of the Lord’s Supper (7c),

when he was stopped by Steenkamp who said that he would not allow any nonsense of that kind.

Johannes Botha and Theodorus Pistorius, both Elders in Mr van Belkum's Church and who together with Mr Esterhuyse voted against the resolution taken in the Vestry, were also prepared to give evidence as to this resolution.

The papers in the case reached the Acting Attorney General on the 14th January last. The Acting Attorney General declined to prosecute and on the same day a telegram was sent to the Resident Magistrate, Rustenburg, authorizing Mr Van Belkum's release. The Magistrate was further instructed to inform the Reverend Mr van Belkum that because in this case the Acting Attorney General had not seen fit to prosecute he must not assume that this action was not viewed in the gravest light and that if he continued to pursue the line of conduct disclosed in the affidavits it would be the duty of the Government in the interest of the Country to relieve it of his presence.

(TAB:GOV 138)

Op 6 Julie 1903 stuur die Goewerneur aan die *State Secretary* die volgende telegram:

Referring you despatch no. 618 of 30th May, arrest took place 10th January this year on warrant of District Commandant, S. A. C. Charge was contravention of Peace Preservation Ordinance for seditious intent to raise discontent and disaffection among H. M. subjects and to promote ill will and hostility. Warrant issued on four affidavits made by an Elder and members of Minister's congregation. Facts were that Minister proposed at Vestry Meeting that everyone who worked [against] his nation (?) should not be allowed to partake of Sacrament till pardon asked of Vestry. Other affidavits showed that Minister referred to National Scouts and any Dutch who helped British during War, further evidence that the resolution caused discord

amongst people. Papers reached Attorney General on 14th January who declined to prosecute and Minister released by telegram same day. Magistrate instructed to inform Minister that although no proceedings taken it was not because law not contravened and that if conduct pursued proceedings would be taken under same law to remove him from country. Minister's name Jacobus van Belkum. Arrest in Attorney General's opinion quite justified. Despatch follows mail.

(TAB:LTG 7)

Die ouderlinge se optrede, veral J S Esterhuyzen, was teleurstellend vir Van Belkum en dit verbaas nie dat die goeie verhouding wat tydens die eiendom- en erwekwessies gesmee is, skipbreuk gelei het nie.

Tydens die Algemene Kerkvergadering in 1904 het die gemeente Zoutpansberg die rol van die predikante se diens tydens die oorlog aan die orde gestel. Die gemeente Zoutpansberg se beskrywingspunt het soos volg gelui:

Den Kerkeraad wordt opgedragen om met de zitting van de Algemeene Vergadering der Nederd. Herv. Kerk in de Transvaal, zitting houdende op 10 Februari 1904 e.k. een onderzoek in te stellen naar het gedrag der predikanten van de Nederd. Hervormde kerk in Transvaal gedurende den laatsten oorlog tegenover ons volk.

(Notule van die Algemene Kerkvergadering 1904= NHKA 1904)

A D W Wolmarans het hierop gereageer: '*...als wij dit beschrijvingspunt aannemen, ondermijnen wij de waardigheid der leeraren. Indien er klachten zijn, waarom klaagt men dan niet?*' (NHKA 1904) en diaken F D Conradie van Potchefstroom stel voor: '*...dat, aangezien er geene klachten zijn ingesteld tegen leeraars, wij besluiten van deze saak af te stappen*' (NHKA 1904).

Die Tweede Vryheidsoorlog (1899-1902) het die Hervormde Kerk groot skade berokken. Nie net die verlies aan stoflike goedere nie, maar ook die verlies aan

lewens het die Hervormde Kerk mank gelaat. Armoede en geestelike verval was aan die orde en in die jare wat hierop gevolg het, was Van Belkum een van die kragte wat die Kerk moes heropbou en herorganiseer. Nadat die Boereleiers en Britse owerhede die Vrede van Vereniging op 31 Mei 1902 gesluit het, het Van Belkum se arbeid grotendeels op herorganisasie neergekom. In 'n sekere sin het hy die rol wat Goddefroy na die 'mislukte' kerkvereniging gespeel het, oorgeneem. Die afwesigheid van veral Goddefroy direk na die oorlog het die Hervormde Kerk sonder leiding gelaat en op aandrang van ds C W du Toit het Van Belkum die Algemene Kerkvergadering opgeroep. Nie net Goddefroy se afwesigheid nie, maar ook die ontredde toestand waarin die Hervormde Kerk en Afrikanervolk verkeer het, het Van Belkum se invloed laat toeneem. Die algehele armoede waarin die Afrikanervolk verkeer het en die bitterheid tussen 'Wapenneerlêers', 'Oorlopers' en 'Bittereinders' was dringende sake waaraan aandag gegee moes word. Van die armoede wat kerk en volk verduur het, het in die korrespondensie wat Van Belkum met die Britse owerheid gevoer het, duidelik geword. Die skadevergoeding wat deur die Britse owerheid aangebied is, was heeltemal onvoldoende. Op 25 Junie 1903 het die Koloniale sekretaris aan Van Belkum berig dat die bedrae van £100, £100 en £500 onderskeidelik aan gemeentes Ventersdorp, Chrissiesmeer en Dullstroom oorbetaal is '*...in respect of compensation for damage done to churches and parsonage during the late war* (Pretorius 1992:8). Slegs vyf gemeentes naamlik Wolmaransstad, Trichardsfontein, Ventersdorp, Chrissiesmeer en Dullstroom het vir skadevergoeding aansoek gedoen en toe Van Belkum op die ontoereikendheid van die skadevergoeding wys en meer ondersteuning vra, het die Koloniale sekretaris geantwoord: '*...in reply I have to express regret that the sum of £ 20 000 which was set aside last year for the payment of compensation for damages done to churches and church property has been exhausted*' (Pretorius 1992:8). Tydens die Algemene Kerkvergadering van 1904 het gemeente Middelburg op die onvoldoende kompensasië gewys (NHKA 1904). A D W Wolmarans het voorgestel dat Van Belkum as Skriba, alle sake in verband met die kompensasië behartig. Dié besluit van die vergadering om aan Van Belkum hierdie verantwoordelikheid op te dra, het aan hom die geleentheid gebied om meer intensief met ook individuele lidmate se nood in aanraking te kom.

Die ontoereikendheid van die Britse vergoeding het veral op ander terreine, soos die versorging van weduwees en wese, geblyk en Van Belkum moes noodgedwonge ook daar die leiding neem. 'n Enkele geval kan as voorbeeld dien: die gemeenteskriba van Pretoria het op 13 April 1903 van mev A M Pieterse, van die plaas *Onverwacht*, berig. Haar toestand was tipies van die deursnee slagoffer. Haar man se afwesigheid, die gesloerdery met sy terugkoms en die gebrek aan lewensnoodsaaklike middele noodsaak haar om 'n bedelbestaan te voer. Dat die Afrikaner so tot die bedelstaf verarm is het Van Belkum aan die hart geraak en as skriba van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het hy sy mede-kommissieledede tot aksie opgeroep. Van Belkum en ouderlinge Roets en G Boshoff, lede van die Kommissie, het onder indruk van die ellendige toestand, in 'n petisie aan die Luitenant-Goewerneur versoek dat die versorging van oorlogslagoffers verbeter word en tydens die Kommissie se vergadering van 9 September 1903, aanbevelings ter verbetering van die versorging aan die Britse owerheid voorgestel. Dié petisie, wat Generaals Louis Botha en Jan Smuts namens die Kerk aan die Britse owerheid oorhandig het, het nie goeie ontvangs geniet nie. Op 25 Junie 1903 het die Luitenant-Goewerneur op die petisie gereageer:

Repeated assurances have been given that this Government undertook the responsibility of the maintenance of destitute Widows and Orphans in the Transvaal, and so far as I am aware not a single case have been brought forward in which the Government has neglected to fulfill its obligations in respect of these persons...I cannot but think you were in ignorance of the provisions which have been made by this government.

(Pretorius 1992:22)

Die voorsiening waarna die Luitenant-Goewerneur verwys het, was ondermeer gratis rantsoene, gratis bou-materiaal, melkkoeie, pluimvee en komberse. Waar moontlik het die Britse owerheid gesorg dat 10 akkers saaigrond vir weduwees bewerk word, terwyl wese te Potchefstroom, Irene en Pietersburg in weeshuise versorg is. Van Belkum se versoek aan die Britse regering het egter geen gevolg gehad nie en tydens die Kommissie se vergadering op 12 Julie 1904 is besluit:

Aangezien het gouvernement bericht, dat er geen geld meer is, en dat aan alle gemeente vergoeding is gegeven, voorzoverre daarom is gevraagd, wordt besloten van deze zaak af te stappen.

(Notules van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering=
NHKA:K 1/2)

Die dood van geliefdes het egter die reeds platgeslane Afrikaner nog meer geraak. Veral die pastorale versorging van gemeentede was nodig en daarom was die behoefte aan predikante soveel dringender. Dit verklaar ook die antagonisme wat teen Goddefroy ontstaan het, toe hy versuim het om spoedig na sy gemeente terug te keer. In Heidelberg het Van Belkum volgens die besluit van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering, sedert 1 Desember 1902 as konsulent opgetree (NHKA 1903). Die eerste kerkviering na die oorlog het op 3 Augustus 1902 plaasgevind en Van Belkum het, volgens Pont (1965:53), die kerkviering bygewoon. Dit is egter onwaarskynlik dat Van Belkum wel die kerkviering bygewoon het, aangesien hy eers in Oktober 1902 uit Merebank vertrek het. Dit word deur Van Belkum ook gestel in 1920 toe hy om hulp vir Duitse wesies gevra het en inleidend stel:

De Redacteur van “De Hervormer” denkt terug aan de tijd doorgebracht in het kamp te Merebank van November 1901 – Oktober 1902, toen ook daar zoveel arme kindertjes stierven door gebrek, verwaarloozing en aan zovelen in andere kampen en kort na de Britse oorlog.

(*De Hervormer* 1920:10)

Van Belkum het dus eers later in die gemeente gekom, maar was beslis teen 7 Maart 1903 in die gemeente toe die kerkraad verkies is en daardeur die herorganisering van die gemeente ter hand geneem het. Van Belkum se verbintenis met Heidelberg het egter reeds tydens sy Merebank gevangeneskap beslag gekry. Daar het Van Belkum

te doen gekry met onder meer die Krieglers. Later jare was sy dogter, Jeanne verloof aan die jongste seun van die Krieglers. Hy is egter enkele dae voor hulle huweliksdag tragies oorlede. Ook die familie Mangold, oud-inwoners van Heidelberg, se verbintenis met die Van Belkum-gesin is met 'n huwelik verdiep. As konsulent van Heidelberg het Van Belkum dadelik aan die werk gespring om die gemeente te herorganiseer. Op 5 Maart 1903, het hy 'n nuwe notuleboek aangelê en mettertyd het sy arbeid as konsulent in die gemeente daartoe gelei dat hy op 24 April 1904 as predikant van die gemeente beroep is.

4.5 Gemeente Heidelberg (1904-1910)

Die beroep deur die gemeente Heidelberg was tereg, soos Pont (1965:55) aangedui het, 'n geloofsdaad, omdat die gemeente nie net deur die oorlog verarm was nie, maar ook verder met kerkskuld belas was en dit het vir eers die herorganisasie van die gemeente verhinder. Die herorganisasie van die gemeente is verder deur die voortslepende Goddefroy-twis belemmer. Op 4 Julie 1904, toe Van Belkum nog as konsulent die kerkraadsvergadering gelei het, verneem die kerkraad van ouderling C J Joubert se skuldeis teen die kerkraad. Dié eis was gerig teen skuld wat ds Lagerwey, predikant van Heidelberg, gemaak het en volgens ouderling Joubert het Goddefroy op 23 November 1898 bevestig dat die kerkraad van die gemeente Heidelberg die skuld sou aflos. Tydens die kerkraadsvergadering van 4 Julie 1904 het die kerkraad ontken dat hulle van so 'n reëling bewus was. 'n Week nadat Van Belkum deur ds C W du Toit, op 1 Augustus 1904 bevestig is, het Goddefroy versoek dat 'n buitengewone kerkraadsvergadering belê word, sodat die saak in verband met die skuld bespreek kon word. Tydens die buitengewone kerkraadsvergadering op 9 Augustus 1904 het Goddefroy sy versoek gemotiveer:

Ds Goddefroy deelt aan die vergadering mede dat hij gekomen is om de zaak [v]an Boedel Boshoff, die betaling van zekere gelde, vraagt in behandeling te nemen, omdat die zaak nu zoover gevorderd is, dat wanneer de Kerkeraad of de Gemeente van Heidelberg hem niet

steunen in de afdoening daarvan, hij persoonlijk de zaak binnen een maand op hem heeft genomen te vereffenen, en hij niet instaat is om dit alleen te kunnen doen.

(NHKA:G 7/2)

Die kerkraad het hierop gestel dat die saak van die Boshoff-boedel, saam met die van C J Joubert tydens 'n gemeentevergadering behandel moes word. Goddefroy het tydens die vergadering ook die handelinge rondom:

...zijn Consulentschap dezer Gemeente, den duur, tijd zijner bedanking en de afrekening, met verzoek dat de Kerkeraad deze zaak in behandeling zal nemen.

(NHKA:G 7/2)

Die Kerkraad het aan Goddefroy se eerste versoek voldoen en tydens die gemeentevergadering van 9 Augustus 1904 het die gemeente besluit:

Nadat de zaak opgehelderd is aan de Gemeente, wordt gecollecteerd en staande de vergadering bijeengebracht een somme van £ 10:1/2:0, om Ds. Goddefroy te steunen in het afbetalen van het bewijs van Boedel Boshoff.

(NHKA:G 7/2)

Nadat hierdie sake aandag geniet het, kon Van Belkum aan die gemeente aandag gee. Hy het op 30 September 1904 voorgestel: *'...een buitenkerk te houden in de wijk te Kliprivier met het doel die wijk behoorlik te organizeeren op 17 October 1904'* (NHKA:G 7/2). Tydens dieselfde vergadering het die kerkraad ook van sy konsulentskappe in die gemeentes Volksrust, Chrissiesmeer en Standerton kennis geneem. Die jare 1903 tot 1906 was ten opsigte van die gemeentes se finansies,

krisisjare. Verskeie eise teen die gemeentes, veral teen die gemeente Heidelberg, soos die Weilbach boedel en die borg van £ 250 vir die *Kerkbode* het die toestand sodanig laat versleg, dat die gemeente se oortrokke limiet by die *Nationale Bank* verhoog moes word. Op die kerkraadsvergadering van 12 Augustus 1907:

...wordt medegedeeld dat de finansiële positie der gemeente zeer zwak is en dat er aan het einde van deze maand geen geld genoeg zal wezen om de renten op de bank te betalen, dat de mynpacht op *Tulipvale* betaald worden, de renten aan J H Jacobs en dat het salaris van den leeraar ver achter is.

(NHKA:G 7/2)

Die gemeente se swak finansiële posisie het ook tot ongerief vir Van Belkum gelei. Ten spyte van die konsulentsbydraes deur die konsulentgemeentes (£360) en selfs die verdere vermindering daarvan in 1910, toe Trichardsfontein (Standerton) 'n predikant beroep het, moes Van Belkum die kerkraad op 4 April 1910 versoek om as borg te dien by die *Nationale Bank*. Hy het 'n oortrokke limiet van £150 aangevra en die kerkraad het verder onderneem om, indien hy nie die oortrokke rekening kan aflos nie, dit namens hom oor te neem. Ten spyte van die haglike omstandighede waarin die gemeente en Van Belkum self verkeer het, het hy voortgegaan om die opleiding van predikante, die oprigting van 'n kerkblad en ondersteuning van die volkskool te Heidelberg te bevorder. Van Belkum se invloed op die kerkraad en die gemeente was beslissend. Ten opsigte van die volkskool het die kerkraad op 8 April 1907 kennis geneem van:

...een brief de Commissie der Volksschool bedankende voor het gebruik van de kerk als school van 1 Augustus 1903 tot 1 Januarie 1907 en voor de kwytstelling van de huur over de maanden Juli tot December 1906.

(NHKA:G 7/2)

Die belang wat hy op sinodale vlak vir die opleiding van predikante gekoester het, het ook in die gemeente neerslag gevind, tot so 'n mate dat daar selfs tussen hom en lede van die kerkraad 'n meningsverskil ontstaan het. Ten spyte van die finansiële moeilikhede het die gemeentevergadering van 24 Desember 1908, onder Van Belkum se aansporing, besluit:

Dat ook in de Gemeente Heidelberg lijsten ter intekening voor dat doel zullen rondgezonden worden en dat de leden der Gemeente dringend verzocht worden de zaak te steunen en mild in te teekenen.

(NHKA:G 7/2)

Van Belkum se voortdurende propagering vir die opleiding lei uiteindelik tot 'n botsing met die kassier van die gemeente, ouderling Bongers. Op die kerkraadsvergadering van 5 April 1909 het ouderling Bongers voorgestel:

De Kerkraad alhoewel in principe voor het oprichten van een kweekschool zijnde, zooals ook de Gemeente is, vindt het tot zijn groot leedwezen onmogelijk enig geld voor dit doel bij te dragen voor en al eer de Gemeente van haar vaste eiendommen heeft verkocht, en althans het grootste deel heeft afbetaald van de zware schuldenlast, die haar nu drukt en die al haast boven haar krachten gaat. De kerkeraad draagt aan zijn afgevaardigde naar de Hoog Eerw Algemene Kerkvergadering op dit besluit aan de vergadering mede te deelen en toe te lichten.

Br Bongers meent dat het invorderen van geld voor het oprichten van een kweekschool onder de Gemeente voor en al eer het grootste deel der Kerkschuld is afbetaald, een groot mistap zou zijn en een onrecht tegenover de Gemeente die reeds te zwaar belast is, tegenover der crediteuren de Gemeente die recht hebben te verwachte dat de Gemeente geen nieuwe schuld maakt waar de bestaande schuld de Gemeente alreeds zoo zwaar valt, tegenover de Broeders die de

overdraft de Gemeente in de Nationale Bank persoonlik hebben gewaarborgd, en die opgeroepen zouden worden om te betalen als de Gemeente eens hare verpligtingen niet kon nakomen

(NHKA:G 7/2)

Teen die voorstel van ouderlinge Bongers en de Klerk het Van Belkum en ouderling Basson standpunt ingeneem. Hulle het voorgestel dat die saak eers met die gemeente bespreek word, alvorens 'n besluit geneem word. Op 3 Julie 1909 het Van Belkum die saak in die gemeentevergadering behandel:

Op voorstel van den Voorzitter gesecondeerd door Br J A Venter wordt met algemene stemmen het volgende besluit aangenomen. Deze vergadering met groote instemming en belangstelling vernomen hebbende, dat de Algemeene vergadering besloten heeft een school tot opleiding van leeraren op te richten besluit voorloopig zoveel mogelijk bij te zullen dragen om later wanneer de finantieele moeilikhede der Gemeente voorbij zijn bij te drag 2 /6 per jaar per lidmaat.

(NHKA:G 7/2)

Van Belkum het, ten spyte van die gemeente se swak finansiële toestand, die oprigting van die opleiding vir predikante, die kerkblad en selfs die skool onwrikbaar standpunt ingeneem. Om onder veeleisende omstandighede nog steeds in belang van die kerk en ten koste van persoonlike sekerheid die kerk te dien, getuig van Van Belkum se gelowige toewyding aan die kerk en 'n idealistiese lewensperspektief. Dit is vanuit dieselfde bronne dat Van Belkum ook tot die kerk se herorgansisasie op sinodale vlak bygedra het.

4.6 Van Belkum se arbeid op sinodale vlak

Tydens die Algemene Kerkvergadering van Junie 1903 berig Van Belkum ondermeer oor die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering se werksaamhede. Die Kommissie kon sedert 12 Julie 1899 nie vergader nie en kon eers weer op 2 Maart 1903 vergader. Die vergadering was volgens Van Belkum dringend noodsaaklik vanweë die buitengewone omstandighede waarin die kerk verkeer het. Dit is duidelik dat Van Belkum se oproep rigtinggewend was en alhoewel sommige lede van die Algemene Kerkvergadering van Junie 1903 die oproep deur die Skriba as onwettig beskou het, het die Vergadering sonder veel bespreking die oproep goedgekeur (NHKA 1903). Die optrede bevestig die invloed wat Van Belkum gehad het. 'n Invloed wat deurslaggewend sou wees wanneer Goddefroy se posisie in die Kerk aan die orde kom. Die lang afwesigheid van Goddefroy, wat voorsitter van die Algemene Kerkvergadering was, het die gemeentes geraak en tydens die Algemene Kerkvergadering van Junie 1903 was dit van die eerste sake wat die vergadering se aandag geniet het.

4.6.1 Die Goddefroy-twis

Die verhouding tussen Van Belkum, A D W Wolmarans en Goddefroy was een van die sake wat reeds voor die oorlog tot onrus in Hervormde Kerk gelei het (vgl Botha 1981:124-136). Na die oorlog het die vertraging met Goddefroy se terugkoms en bepaalde onreëlmatighede in die Gemeente Johannesburg aan Wolmarans en Van Belkum die geleentheid gebied om Goddefroy se invloed te beperk. Wolmarans het in die verband Van Belkum en C W du Toit se invloed gebruik. Van Belkum se optrede teenoor Goddefroy strek hom ongelukkig egter nie tot eer nie. Botha (1981: 154) toon aan dat Goddefroy met sy terugkoms 'n veranderde gesindheid aangetref het. Nie net is die kombinasie tussen Pretoria-Standerton en Middelburg opgehef nie, maar vanuit die kerkraadsgeledere van gemeente Pretoria is daar 'n klag van pligsversuim by die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering teen hom ingedien. Botha argumenteer ook dat dit '...wil voorkom of ADW Wolmarans self

vir 'n baie groot deel verantwoordelik gehou moet word vir die veranderde gesindheid van die kerkraad van die Pretoria kombinasie' (Botha 1981:154). Ten opsigte van Goddefroy se terugkoms het M J Pos tydens die Algemene Kerkvergadering op Dinsdag 9 Junie 1903 voorgestel: '*De Algemeene Vergadering benoeme eene deputatie om den Lieutenant-Gouverneur te vragen of en waarom Ds. Goddefroy niet word toegelaten*' (NHKA 1903). Op hierdie stadium het daar verwarring rondom Goddefroy se terugkoms geheers. J van Ginkel het op 17 April 1903 aan Van Belkum berig dat sy broer in s'Gravenhage aan hom geskryf het:

Ik ben heden nog even bij Ds G aangewist doch trof ZW Eerw niet thuis, wel zijne kinderen waarvan de oudste zoon 'Edmond'. Ik heb nog een half uurtje met hen gepraat en vernam dat de Dominé op 28 April a. s. alléén naar Transvaal vertrekt (de kinderen blijven hier in den Haag) Wellicht? is dit een aangename mededeling voor den Kerkraad?

(NHKA:Sarkady: L VI/7)

Volgens van Ginkel is dit 'n ander berig en stel hy aan Van Belkum: '*Enfin de tijd zal't leeren maar intusschen gaat het niet aan de belangen de kerk tot eventueele komst van Ds G te laten liggen*' (NHKA:Sarkady L VI/7). Uit Van Ginkel se korrespondensie met Van Belkum word dit duidelik dat Goddefroy se versuim om die kerkraad in kennis te stel, nie net tot ontevredenheid aanleiding gegee het nie, maar ook aan Goddefroy se teenstanders geleentheid gebied het om sy invloed te beperk. Van Ginkel het in die verband Goddefroy se versuim om terug te keer met 'n voorbedagte agenda in verband gebring:

Zoo 'n onverwacht uit de lucht vallen van een banneling zal dan ook gemakkelijker zijner alreeds gesmeede plannen kunnen doorzetten en niet gesteld worden tegenover een commissie die hem ontvangt en hem

tevens een tyd van te volgen werkzaamheden voorhoudt.

(NHKA:Sarkady L VI/7)

Aan Van Belkum het die vergadering opdrag gegee om per telegram, Goddefroy te vra: '*...of Z. Eerw. permit heeft gevraagd en of het hem is geweigerd*' (NHKA 1903). Tydens die vergadering het Van Belkum Goddefroy se antwoord op die telegram ontvang en aan die vergadering voorgelees:

De Scriba leest een telegram van Ds M J Goddefroy, waarin Z. Eerw, mededeelt, dat hij permit heeft gevraag, maar dat hem dit nòch geweigerd nòch gegee is.

(NHKA 1903)

'n Tweede telegram van ds Goddefroy het die vergadering om hulp versoek. Die vergadering het hierop F Boshoff, G P Roetz en J van Brugghen benoem om die saak te bespreek en die vergadering te adviseer. Die vergadering het egter deurlopend die gevolge van Goddefroy se vertraging bespreek. Goddefroy se afwesigheid moet gesien word teen die agtergrond van die toestand van nood waarin die kerk verkeer het:

De commissie besprak ook den treurigen toestand der kerk. Daarbij deelde Br Wolmarans mede, dat voor Pretoria, als tydelijk hulp-prediker benoemd was de Eerw P Roux, hulp-prediker van Ned. Gereformeerde Kerk te Bloemfontein: Ds J Van Belkum, dat hij vele gemeenten had bezocht, maar de arbeid te zwaar was.

(NHKA 1903)

Hierop het die vergadering besluit dat Van Belkum so gou as moontlik aan Goddefroy kennis van die besluite aangaande Pretoria-Standerton-Middelburg moes gee. Dit was

veral Van Belkum wat aanbeveel het dat die kombinasie opgehef moet word, en uit die bespreking van die kerkraadsvergadering, 14 Maart 1903, van die Trichardsfonteingemeente (Standerton) het dit geblyk dat, ten spyte van voorbehoude, daar genoegsame steun vir die opheffing van die kombinasie in die gemeente bestaan: *‘Verder wordt besloten aan de gemeente machtiging te vragen de combinatie met Pretoria en Middelburg te verbreken’* (Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika Kerkraadsnotule gemeente Trichardtsfontein (Standerton) - NHKA:G 12). In die daaropvolgende gemeentevergadering van 26 September 1903 het Van Belkum saam met ouderlinge G P Roetz en D P J van Schalkwyk op vrae van die gemeente gereageer en die noodsaaklikheid van die opheffing toegelig.

Van Belkum se optrede gedurende Goddefroy se afwesigheid en veral sy aanbeveling tydens die gemeentevergadering van 26 September 1903 kan egter nie sondermeer as ‘n wraaktog teen Goddefroy beskou word nie. Van Belkum het vanweë sy voortdurende korrespondensie en besoeke aan gemeentes, diep onder die indruk van die nood waarin die Kerk verkeer, gekom. ‘n Nood wat ten spyte van Goddefroy se afwesigheid, verlig moes word. Sy optrede kan dus nie aan dié van Wolmarans gelykgestel word nie. Vir Van Belkum was die nood van die Kerk akuut en Goddefroy se afwesigheid het dit vererger. Ten spyte van Wolmarans en Van Belkum se ontevredenheid met Goddefroy se optrede, heersug en eiereg, soos hulle sy afwesigheid vertolk het, het hulle nogtans voorgestel dat Goddefroy teenwoordig moes wees, wanneer die klag van H H van Rooyen en A H H Saussenthaler van Pretoria teen Goddefroy behandel word (NHKA 1903). Na Goddefroy se terugkoms het Van Belkum met ouderling H H van Rooyen gekorrespondeer en op 18 Oktober 1904 het Van Rooyen aan Van Belkum van die kerkraadsvergadering met Goddefroy verslag gegee:

Van’s middags 2 tot bijna 6 uur heeft hy obstructie gevoerd, zodat we na de verdaging tot 8 ure eerst goedschiks aan de zaken konden beginnen. Zijn houding was in één woord treurig. Hij stond als een briesende leeuw.

Woorden als laag, gemeen, complot, bende, moordenaars, beulen waren...

(NHKA:Sarkady L VI/3/5)

Wolmarans, Van Belkum en C W du Toit het na Goddefroy se terugkoms in toenemende mate as sterk teestanders van hom na vore getree. Dit kan egter tereg aan Goddefroy se eie optrede voor en na die oorlog toegeskryf word. Van Belkum was onder die indruk dat dit tot die kerk se beswil sou dien as Goddefroy se invloed verminder kon word. Wanneer Van Belkum se beskouing tydens sy studentetyd oor eersug en heersugtigheid (vgl 1.2.2) ook in aggeneem word, is dit duidelik dat Goddefroy vir hom hiervan die verpersoonliking was en ten alle koste teengestaan moes word.

Goddefroy het op sy beurt, soos Botha tereg opmerk, deur sy optrede 'n geleentheid aan Van Belkum en Wolmarans gebied (Botha 1981:124-136). Goddefroy se optrede was nie net in die Hervormde Kerk bekend nie, maar ook Van Gheel Gildemeester, Goddefroy se studentevriend en predikant in Nederland, was met sy tekortkominge bekend. In sy brief, 22 September 1903, het Van Gheel Gildemeester op Van Belkum se uitlatings gereageer:

Gij schrijft mij dat coll Goddefroy zijne gemeente verwaarloos heef; dat hij alles offer aan zij persoonlijke eer- en heerszucht, en dat hij gehaat en gevreesd is, maar niet bemind.

(NHKA:Sarkady L VI/2/4)

Op 22 Oktober 1903 verklaar Van Gheel Gildemeester:

Dat G. nu nooit wijs worde, en niet inziet dat hij met het hoofde tegen de muur loop! We heb aan de Academie al dikwijls last gehad van zijn querelleuse natuur, en van zijn morsen met tyd (en tot op zekere hoogte) ook met geld. Maar die dingen worden uitgewisde uit hart en

gedanken. Nu was hij weer een Kleinjaar hier. In allerlei opzichten bleek hoe die eigenschappen en hebbelijkheden er erger op geworden waren. Hij denkt dat hij leef voor anderen en heef veel te zeggen op menschen die ‘alleen maar voor zich zelf zorgen’; maar hij vindt dat anderen verplicht zijn om voor hem te zorgen. En hij doet én zichzelf én der goede zaak onnoemelijk viel schade met zijne groote slordigheid op financieel gebied. Want dit word kortweg oneerlijkheid.

Van Belkum het nog dieselfde dag op Van Gheel Gildemeester se brief geantwoord:

Wat zijt gel. Toch gelukkige menschen. Als ge krank zijt kunt ge rust nemen. Wij moeten maar voort en als we nog eens rusten dan moeten wij twisten. Waarlijk Paulus woord: ‘het is mij beter ontbonden en met Christus te zij’ komt mij dikwels als een ideaal voor. Niet dat ik levende ben, maar ik ben der twisten zat.

Voor het overige was uw brief mij eene verkwikking en ik dank er u voor. Ja mijn broeder, ik het veel geleden en gestreden in de laatste jaren, want helaas, onze kerk bloeit niet en waarom niet? Och, omdat ja, omdat G[oddefroy] altijd wil twisten en altijd roept om geld en wij dus niets kunnen doen.

Het klinkt hard, maar het is zoo!

In vele opzichten ga ik met u mee in uwen brief. G[oddefroy] heeft nog vrienden. Velen (waaronder ik zelf) weten te waardeeren wat hij voor de natie gedaan heeft: kunnen niet vergeten hoe hij de kerk weer op de been gebracht heeft: Ik heb oog voor zijn goede zijden en zou niets liever dan hen sparen, helpen en zijne eer redden. Maar de man wil niet, hij blijft twisten, tweedracht zaaien, verdeelen – Enfin wat de mensch zaait – zal hij maaijen. God heeft die we[reld] gemaakt.

Ik geef u geheel toe, dat G[oddefroy] niet vlug werkt en dat men niets van hem gedaan krijgt. Was dat voor hem niet een reden te meer geweest, om hulp te zoeken door meer leeraar te krijgen? Was het voor

hem niet eene reden om mijne hulp te zoeken en mij niet af te stooten, te prikkelen, te beleedigen. Zie, indien hij met mij de Scriba de kerk had willen samenwerken, ik zou al het werk gedaan hebben want ik wil en kan dat doen en wij zouden de kerk hebben doen bloeien onder Gods zegen. Maar neen, v.B (zoo zegt hij tegen mijn vrouw, als zij uit liefde na den dood zijner vrouw, vier weken zijn huishouden waarneemt) jou man bederft de Boeren. Hij moet ze laten betalen, dan is hij baas. Ik lach om zulk dingen: mij hinderen ze niet: ik draag hem daarom geen kwaad hart toe, maar werk eers samen met zulk een man. Maar, ik wil niet uitwijden over personalia. Peccatur et intra et extra muros! Wat mij hindert is dat G[oddefroy] van zijn ambt een geldzaak maakt. Zie eens M. pos hij maakte 's jaars ±£1000 stlg: de gemeente gaf hem in 1897 £550 als present bij 20 jarige Evangeliebediening, betaalde in 95 zijne reis naar Holland en nog is de man dood arm en vol schuld. Daarin is de oorzaak van zijn tegenwerken van het beroepen. Luister nog eens een oogenblik.

Gij weet G[oddefroy] is beroepen voor Pretoria, Middelburg en Standerton. De laatste gemeente vraagt in 1895 een eigen leeraar te mogen beroepen, aan de Algemene vergadering. Als dat voorkomt word G[oddefroy] woedend en beleedigt den ouderling dier gemeente, zeggend, niet de gemeente wil maar gij.

De storm bedaart, me besluit langs vredelievenden en zedelijke weg zal de combinatie verbroken worden. Vijf volle jaren wordt daarover gewerk. G[oddefroy] houdt alles tegen, ja maakt de boedel nog meer ingewikkeld door het doordringen tegen den zin van den kerkeraad van de beroeping van Ds B[eyer] – en na den oorlog verset het natuurlijk.

Zoutpansberg wil beroepen in 1898. In Junie van dat jaar zendt de gemeente £400 voor reiskosten aan G. wat van dat geld geworden is weet niemand, beroepen is er niet – maar m.i. geen wonder, de man hebt jaarlijks uit de gemeente £150 – is dat te verdedigen. Hoewel de gemeenten klaagden over verwaarloozing neemt G. voor den oorlog

nog op zich ook voor de Z. A. S. M. ambtenaren te prediken, en krijgt daarvoor £150 per jaar – en nog meer verwarring het gevolg.

Gij vraagt: waarom klaagde men niet? Antwoord: dat ligt niet zoo in den aard van de Afrikaners. Men ontziet de predikanten te veel en bovendien wat baat het. G[oddefroy] is voorzitter, regelt de dingen zoo hij 't wil, stopt klachten in den doofpot, of weet aan alles zulk een thema te geven, dat de onkundige man zegt: 'hij heeft gelijk'. Denk aan Spoelstra: de man had recht in zijne klachten, maar G weet heel handig van alles te maken een persoonlijke twist over een ellendige £10 – en S[poelstra] is van de baan. Hij probeer om ook weer er een persoonlijke twist van te maken, maar dat zal hem niet gelukken. Over de persoonlijke dingen zal ik zwijgen.

Nu ná den oorlog. Ik schreef u reeds, dat G[oddefroy] naar Holland is gegaan zonder verlof van den kerkeraad op eigen autoriteit; geen voorziening maak in den dienst; geen pogingen doen om terug te komen en op een vraag van den kerkeraad; wanneer komt gij, eenvoudig antwoord: wacht maar tot ik kom. De kerkeraad vraagt Lord Milner aan G[oddefroy] een permit te geven: antwoord: voor het tegenwoordige kan geen permit gegeven worden,... Wij wachten tot Juni v. schrijft: ik vertek 14 April van zijne komst in Kaapstad niets: alleen wacht tot ik kom. Wanneer? Er zijn gewachten in Pretoria: hij zal niet komen. Nu word de combinatie verbroken en daarmede vervalt de beroepsbrief – maar de kerkraad besluit G[oddefroy] £600 per jaar te geven totdat hij een beroep krijgt. Pietersburg beroept hem, hij weigert: Pretoria ziende dat er een fout is begaan beroept hem op zijn eigen voorwaarden. Hij maakt alweer uitvluchten! Kom nu eers klaar met zulk een man. Inmiddels stuurt hij alles in de war, en agiteert en agiteert. De uitslag is, laat ons in Godsnaam maar weer ingeven!

Wilt gij in zulk een gemeente dienen! Ik niet, liever ben ik straatveger of schoenpoetser!

Peccatur et intra et extra muros! Ik werp niet alle schuld op G[oddefroy] de kerkeraden hebben ook groote schuld. Zij hebben alles toegegeven, toegelaten, alleen om der vrede willen. Zelfs in de quastie der pastorie gronden. Men wilde dat niet, men mocht dat niet. Geen kerk mag eigendommen vervreemden voor private doeleinden: dit weten geef men toch toe. Weet ge waarom de Rechtbank in de zaak G[oddefroy] in het ongelijk stelde, omdat hij als Voorzitter eener vergadering in zijne tegenwoordigheid toeliet, dat kerkgoed werd vervreemd ten zijnen bate. Moest niet reeds om zulke dingen de Algemeene Vergadering zulk een man straffen –

En nu G wil zijne zaak voor de Algemeene Vergadering brengen. Wel nu het zij zoo. Ik heb hem willen redden en spaar – maar nu ik gedwongen word zal ik spreken. 't Doet mij zeer, ik wil liever niet, maar het moet. God helpe mij.

O, ik lijd bitter, de zaak vervolgt mij dag en nag.

En nu Beyer! Men heeft niets tegen hem. Maar Standerton kan hem niet beroepen? Er is geen pastorie en ook as gevolg van G[oddefroy] wanbeheer £4500 schuld. De gemeente is verarmd: hoe kan nu zulk eene gemeente £700 per jaar opbrengen. Bovendien Beyer heeft zelf veel bedorven. In Juni stelt de kerkeraad van Pretoria hem aan als hulp tegen £50 per maand in te gaan 8 Juni. B[eyer] heeft 7 Juni een middag-dienst gepreekt en vraagt: en wat wordt dan betaald voor de preek van gisteren? Ik vraag U, hoe smaakt dat. Indien ik de vraag had kunne voorzien zou ik voorgesteld hebben het salaris te doen ingaan met 1 juni – maar waarlijk, aan zoo iets dachten wij nooit. B[eyer] is beroepen naar Pietersburg maar wil dat niet aanemen. Och is dat liefde voor Christus toonen.

Mischien zegt ge: gij zijt een idealist. Ja in zeker opzicht. Hoe maakt Beyer het met de vraag van Jezus: 'Heeft u iets ontbroken?' Met zijne belofte Matt 25:40.

Maar genoeg !

(NHKA:Sarkady L VI/2/4/5)

Uit die brief van Van Belkum blyk dat hy Goddefroy se optrede as predikant in twee verbande beoordeel, naamlik Goddefroy se misbruik van finansies en sy 'outokratiese' optrede in die kerk. Goddefroy se swak finansiële dissipline, soos die reiskoste deur gemeente Zoutpansberg, was onder andere een van die aanleidende oorsake wat tot konflik met Van Belkum gelei het. Dit verbaas nie dat Van Belkum met Goddefroy gebots het nie, veral wanneer in aggeneem word dat Van Belkum in sy persoon pligsgetrou was en in sy arbeid deeglik en sistematies gewerk het.

Van Belkum se beroep na die gemeente Heidelberg het tot verdere konflik gelei toe Goddefroy teen die beroep, protes aangeteken het. Tydens die kerkraadsvergadering van Saterdag 1 Augustus, 1903 het die kerkraad egter Goddefroy se protes eenparig afgewys. Dit alreeds is 'n aanduiding van die invloed wat Van Belkum onder die kerkraad gehad het. Maar, soos Van Belkum aan Van Gheel Gildemeester geskryf het, het Goddefroy die saak nie daar gelaat nie, maar weer protes aangeteken. Op 2 Oktober 1903 is genotuleer:

Ter behandeling schrijven dan Ds M J Goddefroy aan de Scriba dd 8 Augustus en 28 September – en verder schrijven van ds Goddefroy aan den Kerkeraad dd 17 September 1903 – Aangezien deze brieven betrekking hebben op het beroep van ds van Belkum door de Kerkeraad en het gedrag van ds van Belkum, treedt Br J H Jacobs op als wd Voorzitter, en ds van Belkum verwijder zich tijdens de behandeling der zaak.

De Kerkeraad besluit met algemeene stemmen den Scriba op te dragen ds M J Goddefroy mededeelen in antwoord op diens brief aan den Scriba dd 8 Augustus 1903 dat zoodanig besluit als door Ds J (sic) M Goddefroy bedoeld, niet door den Kerkeraad genoem is, maar dat Ds J Van Belkum aangesteld is door de Algemeene Commissie als Consulent der Gemeente Heidelberg tijdens Ds Goddefroy's afwezigheid in het belang onzer gemeente. De Kerkeraad vermeent Ds Goddefroy geen onrecht aan gedaan te hebben en is ook niet bewust Ds Goddefroy onbeleefd te hebben behandeld.

En verder in antwoord op Ds Goddefroy's brief aan den Kerkeraad den 17 September 1903 dat de Kerkeraad zich niet gerechtigd acht ds van Belkum te beletten of deze tegen te gaan indien hij in andere Gemeente, die zonder leeraar zijn, dienst houd vooral niet waar door geen enkele Gemeente of Gemeentelid klachten in gebracht zijn bij de Kerkeraad tegen het dienst houden van ds van Belkum en de Kerkeraad geen bericht hoegenaamd ontvengen heeft dat over het optrede van ds van Belkum geklaagd wordt. De kerkeraad geeft verder beleefdelyk te kennen dat hij de zaken hiermede geeindigd beschouwd en geene verdere correspondentie over deze zaak wenscht.

(NHKA:G 7/2)

Vir Van Belkum was die kerkraad se antwoord 'n mosie van vertrouwe en het sy posisie teenoor dié van Goddefroy nog meer versterk. Die vertrouwe was nie misplaas nie, want vir Van Belkum was die herorganisasie van die kerk, en daardeur ook die volkslewe, prioriteit. Goddefroy se voortdurende korrespondensie met die kerkraad, het Van Belkum – soos wat aan Van Gheel Gildemeester berig is, as belemmerend vir die rus en orde in die kerk ervaar.

Nie net Van Gheel Gildemeester en Van Belkum nie, maar ook C W du Toit het in sy korrespondensie met Van Belkum, hom meermale ongunstig oor Goddefroy uitgelaat. In sy skrywe van 24 Oktober 1904 word dit duidelik hoe sake tussen Du Toit en Goddefroy gesteld was. Du Toit wat iemand nodig gehad het om met die prediking uit te help, stel vertroulik aan Van Belkum: '*Ds G [Goddefroy-CP] durf ik niet vragen!*'. Die uitlating is veral gerig teen Goddefroy se nalatigheid, want enkele maande later, op 18 Januarie 1905, skryf Du Toit: '*Ds G moest gisteren nog eens te Pretoria prediken; maar ik geloof niet dat hij het gedaan heeft, en van een afscheid zal wel niets komen*' (NHKA:Sarkady L VI/2).

Dit is egter Wolmarans se korrespondensie met Van Belkum wat laat blyk hoe fel die twis tussen Wolmarans en Goddefroy gewoed het. Op 15 Januarie 1904 skryf Wolmarans aan Van Belkum:

Ik hoop dat u predikanten zullen zorgen dat uwe afgevaardigden goed opkomen en goed voorbereid zijn opdat wij niet constituerende Algem. Vergadering niet verloren, want nu moeten een einde komen aan eer- en heerszucht ten koste van ons Kerk en gemeenten.

(NHKA:Sarkady L VI 3/2)

Goddefroy het hom op die Algemene Kerkvergadering beroep, veral rondom die behandeling van die konsultenskap te Johannesburg en die finansiële bestuur. Alhoewel die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering aanvanklik teen die oproep van die Algemene Kerkvergadering besluit het, het druk vanuit gemeentes tog die Kommissie genoop om aan Goddefroy se versoek uitvoering te gee. Toe Wolmarans van die Kommissie se besluit om tog die Algemene Kerkvergadering byeen te roep verneem, het hy dadelik van Van Belkum 'n verduideliking geëis. Dit dui weer eens op Wolmarans se invloed op Van Belkum. Van Belkum het geantwoord:

...dat met het oog op de besluiten in sommige gemeente genomen en uit vrees voor groter beroering de Kommissie door middel van correspondentie besloten had de Algemene Vergadering op een vroegeren datum dan was bepaald bijeen te roepen.

(NHKA:K 1/2)

Van Belkum se antwoord dui eerder daarop dat hy voor die druk deur Wolmarans geswig het, as wat dit uit vrees vir onrus was. Die korrespondensie wat na die besluit, tussen Van Belkum en Wolmarans gevolg het, gee nie net 'n beeld van die monsterring teen Goddefroy nie, maar dui ook op die kerkordelike posisie wat Van Belkum aan die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering toegeken het. Van Belkum het die funksionering van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering van die Algemene Kerkvergadering geskei, met die gevolg dat hy aan die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering 'n funksie toegeskryf het wat tot *ultra vires* besluite gelei

het. Van Belkum het die dienskarakter, grondliggend aan die amp en amptelike vergaderings misken en hierdeur het hy die kerkordelike gesag in die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering laat opgaan. Dit was egter nie vir Van Belkum die reël nie, maar moet aan die omstandighede van sy tyd toegeskryf word. Die tekort aan predikante, die uitgestrekte gemeentes en die nood van die Kerk na die oorlog het buitengewone en koersgewende optrede vereis. Nie net was sy optrede in Johannesburg, tydens die Goddefroy-Van Brugghen saak(vgl Botha 1981:156 ev), 'n voorbeeld nie, maar ook sy optrede in die Johannesburgse tugsak teen ouderling Van Tonder in 1907 was eweneens 'n voorbeeld van sy eieregtige gebruik van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering. Laasgenoemde geval het selfs tot 'n botsing tussen hom en die voorsitter, professor P J Muller, gelei:

Prof Mulder(sic) verlang aangeteek te sien, dat die Kommissie, die opgeroepen was, om die zaak Pretoria- Johannesburg te behandel nie bevoegd was om kennis te nemen van die zaak teen Van Tonder.

(NHKA:G 7/2)

Van Belkum het ten opsigte van die Goddefroy-kontrovers in Johannesburg, heelhartig met Wolmarans se aanbeveling ingestem. Wolmarans en Van Belkum het reeds voor die vergadering Goddefroy se argumente vir die vergadering bespreek en volgens Wolmarans het Goddefroy op twee sake gesteun:

Het niet zijn van leden de klaagden dat de kerkraad en gemeente hare eigen Consulente kiezen volgens wet.

(NHKA:Sarkady L VI/3)

Aan Van Belkum het Wolmarans die verdere versoek gerig:

Als daar iets anders te vinden is om onze zaak te steun zorg er voor, want nu moet hij voor goed neergezet worden anders kan zijne handelingen ernstige gevolgen voor ons Kerk opleveren.

(NHKA:Sarkady L VI/3)

Dit blyk dat Van Belkum hom deur Wolmarans laat voorskryf het. Hy was egter nie ongeneë om die raad te volg nie en in sy korrespondensie met kollegas en vriende het Van Belkum tot die agitatie bygedra. Hy het egter ook in die *Transvaalsche Kerkbode* op Goddefroy kritiek gelewer en het gereeld van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering se handeling met Goddefroy berig gegee, soos op 17 Augustus 1905. Goddefroy se beroep na Middelburg het 'n einde gebring aan die onrus in die kerk. Van die beroep het Wolmarans op 28 Maart 1905 geskryf:

Ik versta Goddefroi; (verschoon mij dat ik niet Domenie zeggen want die man is als Evangeliedienaar zoo laag gezonken, dat ik hem niet meer als Ds mag eeren) voorstelling is goed afgelopen, en dat hy binnen een paar weken naar Middelburg ga.

(NHKA:Sarkady L VI/2/3)

In sy brief aan N Mansvelt op 9 April 1905 het Van Belkum verslag gegee van die sake aangaande Johannesburg gemeente:

Wij hebben weer een ringetje met collega Goddefroy bijgestaan nu door den Heer J van Bruggen, die aspiraties heeft om predikant te worden van Johannesburg en nu knoeit en woelt. Zoolang de invloed van den eersten niet wordt bedwongen, zullen we nooit rustig kunnen arbeiden.

(NHKA:Sarkady L VI/5)

Alhoewel Van Belkum ook ontevrede was met Goddefroy se optrede, was dit vir hom duidelik dat 'n reeds platgeslane kerk deur die twiste nog meer vermoei word. Dit was al vroeër die vrees van ouderling N M Prinsloo. Hy het reeds in 1903 aan Van Belkum geskryf dat Goddefroy teen die kerkviering te Renosterpoort protesteer, omdat hy steeds predikant van die gemeente is en daar nie 'n ander predikant kan dien nie. Ouderling Prinsloo berig verder aan Van Belkum: '*...ik vrees dat Ds G scheuring in de gemeente maak*'. In reaksie op Van Belkum se brief aan ds du Toit, stem laasgenoemde op 7 September 1905 in: '*...ik verlang dan ook zeer dat alles tot rust kom in onze kerk*'(NHKA:Sarkady L VI/2). Met die stryd vir eers agter die rug kon Van Belkum sy aandag aan ander sake bestee. Die oprigting van 'n eie opleiding het vir Van Belkum swaar geweeg, veral in die veranderde politieke klimaat.

4.6.2 Teologiese opleiding

Van Belkum het hom na die oorlog opnuut vir die oprigting van 'n kweekskool beywer. Een van die grootste struikelblokke was egter die koste wat aan die oprigting van 'n kweekskool verbonde was. Om dié struikelblok te oorkom, het Van Belkum tydens die Algemene Kerkvergadering in 1903, voorgestel:

De vergadering drage aan haren Commissie op in den geest van het Commissie rapport stappen te nemen tot de oprichting van een theologisch studiefonds en hiervoor te vragen de collecte bij de dankzegging en andere bijdragen en aan de Algemeene Vergadering voorstellen te doen tot stijving van dit fonds.

(NHKA 1903)

Van Belkum se ywer vir 'n kweekskool wortel in sy vrees vir die Engelse invloed wat via die Kaapse predikante kan insluip. Van hierdie vrees het hy veral aan Wolmarans in sy brief van 4 April 1905 laat blyk:

Ik behoef u niet te zeggen: dat ik én onze kerk én onze volk liefhet en reeds te goed Afrikaner ben om ook niet te mogen medespreken. Nu is er één ding, dat mij met vrees vervult en dat is de verengelsing van ons volk en dan als gevolg van de ondergang van de Afrikaners als een eigenaardige volk.

Wanneer ik op de teekenen den tijden let, dan is er groot gevaar dat wij hoe langer zoo meer in Engelsche wateren komen en ik wijs u daarvoor op drie dingen:

1^e: de onderwijswet in de kolonie is aangenomen, waar alle macht aan de ouders wordt ontnomen, godsdienstloos onderwijs ingevoerd en de Engelsche taal oppermachtig wordt.

2^e het compromis in de Vrijstaat, gesloten tusschen het gouvernement en de Kerk, in welke laatste de predikanten, in Stellenbosch grootgeword oppermachtig zijn, en waarbij dit land binnen 10 jaar geheel en al Engelsch zal zijn.

3^e het streven ook in ons land om alles Engelsch te doen zijn en door te zeggen: wij wilde geen Engelschen, geen Nederlanders maar Afrikaner zijn, dus eigenlijk allen steun aan het oud-Hollandsch in Transvaal te doen ontvallen.

Wanneer nu in onze kerk nog meer leeraars uit Stellenbosch worden ingevoerd, zal dan de weerstand die wij aan al dit Engelsch kunnen bieden niet verzwakt worden?

(NHKA:Sarkady L VI/3/2/5)

Van Belkum het hom teenoor Wolmarans teen Du Toit en Murray se pogings, om Stellenbosse predikante te beroep, uitgelaat. Veral Murray se invloed het by Van Belkum kommer gewek:

Reeds heeft Ds Murray in Marico weten door te drijven dat er Zondagsmorgens om 7 uur bidstond is gehouden, en waardoor groot

ontevredenheid is ontstaan en u weet hoe Ds du Toit over deze dingen denkt.

Nu geef ik toe dat het Evangelie eveneens in het Engelsch als in het Hollandsch kan gepredikt worden, maar ik vroeg moet ons volk geheel met zijn traditie breken en ophouden een Hollandsch-Afrikaansch volk te zijn. Het is daarom, dat ik mij zelfven het afgevraagd, hoe kunne wij dit onheil afweerden...

(NHKA:Sarkady L VI/3/2/5)

Vir Van Belkum was die onmiddellike maatreël wat getref moes word: die oprigting van 'n kweekskool. Die doel daarvan was om kerk en volk van enersyds Engelse invloed en andersyds Kaapse teologiese invloede te bewaar. Om sy doel te bereik het hy die leidingewende ouderlinge in die Kerk ingelig. Nie net aan Wolmarans nie, maar enkele dae later het hy ook aan ouderling J C Coetzee van Marico sy mening bekendgemaak. Hy het op 24 April 1905 aan Coetzee geskryf:

Gij en de gansche kerkraad van Marico en Lichtenburg kent mijn gevoelens in dit opzicht. Ik wensch ook, dat Afrikaners de leeraren onze gemeente zijn, en daar streef ik er naar, ons eigene jonge menschen opgeleid te krijgen voor leeraars.

(NHKA:Sarkady L VI/3)

Die verarmde toestand van die Afrikaner en gevolglik die Kerk het egter nie die oprigting van 'n kweekskool bevorder nie. Intussen het Van Belkum hom weer na Nederland gerig vir geskikte predikante. Hy rig hom veral tot dr N Mansvelt, wat hom ná die oorlog in Amsterdam gevestig het, en Van Gheel Gildemeester. In sy korrespondensie met beide beskryf Van Belkum by meer as een geleentheid die kenmerke waaraan die predikante moet voldoen. Dié kenmerke het hy, bewus van die Engelse invloed en teologiese klimaat in die Nederduits Hervormde of Gereformeerde Kerk, geformuleer. Maar behalwe dié invloede, was Van Belkum op

hoogte van die eise wat die pioniersomstandighede aan predikante kon stel en die eiesoortigheid van die plattelandse Afrikaner. Teenoor Van Gheel Gildemeester het hy gestel:

Ze moet Gereformeerd zijn, d. w. z. niet typen Kuyper maar van het soort als Gispén, Bronsveld en geen psalmzingers alleen, terwijl het vanzelf spreekt dat wij liefs geloovige mannen hebben, wier eerste kracht is 'Christus'.

Zij moeten vrij zijn van methodistische halfheden waarvan bv Spoelstra niet vrij was.

(NHKA:Sarkady L VI/5/4)

Op 14 Januarie 1905 het hy aan Mansvelt gestel:

Zij moeten gezond zijn en niet lui: zij moeten niet altijd gemakkelijk zijn, maar ook kunnen dragen dat ze wat veel van huis moeten en hard werken hen wachte...Ik zou de voorkeur geven aan ongetrouwde jonge mannen, die of hier kunnen trouwen of later een vrouw kunnen laten uitkomen als ze hier wat gewoon zijn. (Dat is mijne opinie en niet die van alle collega's)...Goed populair spreken is noodig en ze moeten niet denken dat alles is zooals in Holland en dat we hier een grooter Holland willen maken. Ze moeten de Afrikaners een Afrikaner willen worden.

(NHKA:Sarkady L VI/5)

Die reaksie vanuit Holland was vir Van Belkum teleurstellend en dit het die pogings van Murray en Du Toit om Kaapse predikante te beroep soveel gevaarliker gemaak. Aan Mansvelt deel hy sy teleurstelling en kommer op 10 Junie 1905 mee:

...Ds du Toit en Ds Murray doen hun best Afrikaners te krijgen en zij arbeiden toevallig juist in twee gemeente, Klerksdorp en Marico, die klaar zijn voor beroepen.

(NHKA:Sarkady L VI/5/4)

Van Belkum se teleurstelling het sedert sy vorige skrywes in Januarie 1905 toegeneem, soseer dat hy die Nederlanders verwyf het:

Het is mij leed, dat er zoo weinig ondernemingsgeest is bij jong Holland. Wanneer dit zoo blijk zal Afrika voor het Hollandsche element verlooren gaat. U weet niet hoe én Engeland en de Kaapkolonie (niettegenstaande al het geschreven der laatste) alles doet om ons tegen te werken. De eersten bewust en opzettelijk: de laatste onbewust en uit, ja ik weet niet wat, karakterloosheid, toegewendheid, onkunde of Engelsche invloed? De Heer Hofmeier houdt prachtige speeches over de vraag ' is't ons ernst? met de taal en toch geeft en Kaapkolonie en Vrijstaat alle macht op onderwijs-gebied in handen der regeering? Is de houding der Vrijstaters (van de Unie zelfs de Wet !!!) niet allerbedroefst, dat alleen om geld en niet te behouen te betalen.

(NHKA:Sarkady L VI/5/4)

Die poging om proponente W Reuss en D Muller te beroep het misluk en op 7 Julie 1905 het Van Belkum aan Mansvelt sy teleurstelling oor die mislukte poging te kenne gegee. Van Belkum het op die tydselfs die Nederlanders van kortsigtigheid beskuldig en stel:

Zie toen ik uw brief kreeg, kwam mij terstond in de gedachte, wat ik niet lang geleden in de couranten heb gelezen, n.l. dat de Premierdiamantmyn, naby Pretoria, die de grootste diamant heeft opgeleverd, even voor den oorlog aan Hollanders is te koop geboden voor £ 12,

000. Daar men geen zekerheid genoeg had, naar men meende, is dezen nu in handen van Engelschen en dus voor Holland en de Hollandsche diamantindustrie verloren. Ik vrees voor hetzelfde op kerkelijk gebied. Omdat deze jonge mannen geen zekerheid genoeg hebben, gaat onze kerk verloren en komen er gedurig meer Kapenaars in. En wat er dan worden moet van de Hollandsch-Afrikaanssche traditie, ik weet het niet-

Ik kan me wel begripen, wat deze jonge mannen beweegt, maar wat weten de heeren predikanten in Amsterdam van Afrikaansche toestanden, dat zij dezen raad geven en wanneer de Hollanders geld sturen, dat is wel heel mooi maar wanneer de mannetjies thuis blijven, dan is dat geld in het water geworpen. Wij hebben beide noodig én geld én mannen en eerder nog mannen dan geld.

(NHKA:Sarkady L VI/5/4)

Van Belkum het daagliks kennis geneem van die toenemende invloed van die Kaapse en Engelse element. Die samewerking wat tussen die Nederduits Gereformeerde Kerk van die Vrystaat, die Nederduits Hervormde of Gereformeerde Kerk in die Transvaal en die Engelse owerheid geheers het, was vir hom 'n bedreiging vir die Hervormde belydenis onder die Afrikanerbevolking. Daarvan het hy so aan Mansvelt berig:

U kent de mannen in Afrika genoeg, maar verbeeldt, dat zij, zooals Boshoff predikant van Bloemfontien en Bosman van Pretoria begeeren dat het onderwijs zal wezen undenominational, unsectarial, dat alleen bij het begin't Onze Vader gebeden zal worden, en bijbelsche geschiedenis onderwezen uit een historisch handboek, goedgekeur

door't Gouvernement. 't Is wat moois! 't Is de traditie des volks in het aangezicht slaan, de verlooching van de belijdenis en dat door de voormannen der kerk!

(NHKA:Sarkady L VI/5/4)

Dit word uit dié opmerkings van Van Belkum duidelik hoe nou kerk, skool en volk in sy gedagtes aan mekaar verbind was. Die verbinding was vir hom gerig op die handhawing van die gereformeerde belydenis, 'n belydenis wat nie deur die Engelse metodisme en die Stellenbosse predikante onder die Hervormde Kerk en volk versprei is nie.

Onze kerk neemt toe maar we moeten hulp hebben: de ontevredenheid met het methodistisch geknoei wordt erger en wanneer men eenmaal ziet, wat er van de scholen wordt, zal het niet beter worden.

(NHKA:Sarkady L VI/5)

Van Belkum het in sy stryd teen die Engelse invloed en Kaapse teologiese strominge die Gereformeerde Kerke as bondgenote beskou en skryf onder andere: '*...,maar onze kerk en die den Doppers zullen hoop ik blijven een bolwerk van Afrikaansche, taal, geest. zeden en nationaliteit*' (NHKA:Sarkady L VI/5).

Dieselfde gedagtes het hy teenoor Van Gheel Gildemeester uitgespreek. Op 8 September 1905 het hy uitvoerig die noodsaaklikheid van 'n predikante vanuit Nederland beklemtoon. Hy het hom in sy brief veral teen 'n negatiewe verslag van die kerklike toestande in die Transvaal wat professor Muller aan Van Gheel Gildemeester gestuur het, gerig. Dit kon verhoed dat predikante vanuit Holland 'n beroep sou oorweeg. Muller was van mening dat die kerk te stadig beweeg en die Hollander element verloor. Van Belkum het dadelik op Muller se kommentaar gereageer en in sy kommentaar het Van Belkum sy beskouing van die kerklike toestande weergegee:

Dat de Hollanders de kerk de rug toekeeren is gedeeltelijk waar, althans in Pretoria, waar ± 3000 Hollanders wonen. Deze zijn nooit kerkvast geweest meest uit moderne kringen afkomstig, voor zoveel ze niet doleerend of Gereformeerd zijn. Ook Goddefroy klaagt daarover, ook Spoelstra. Buiten is dit anders. Ik heb op Heidelberg 20 Hollandsche gesinnen, daarvan behooren [getal onleesbaar-CP] de Gereformeerde kerk, 2 tot de Kaapsche kerk, de rest is in onze kerk. Zij konden beter ter kerk komen, maar ik heb niet te klagen. Ook behooren in de buiten-districten de meeste Hollanders tot onze of to de Gereformeerde kerk.

Dat de Afrikaners tot de Vereenigde kerk behooren is waar in zooverre als men onder Afrikaners alleen Kapenaars verstaat. Wat de oude Transvalers de Voortrekkers aangaat is dit beslist onwaar. Zij zijn of Hervormd of Doppers en onze kerk heeft 20 gemeenten en 8000 lidmate ongeveer. Wanneer ik het aantal Hollanders, dat bij de kerk is aangesloten op 500 stel, dan blijven er toch nog 7500 over, die Afrikaners zijn. Stel dat de Vereenigde kerk 30,000 lidmaten heeft, dan is de verhouding 1:4 dus nogal tamelijk gunstig. De Gereformeerden tellen ± 5000 lidmaten in Transvaal.

Muller en Spoelstra bezien alles in Transvaal door twee brillen: de eerste is de Hollandsche, de ander de Pretoriaansche. Muller beoordeelt de toestanden te veel van Hollandsch standpunt. Dat is enerzijds een deugd, maar anderzijds belet het hem goed te oordeelen over Transvaal. Deze fout heeft hij gemeen met Spoelstra en vele ander Hollanders: daarbij is hij te haastig in het oordelen, wat ook de fout van vele Hollanders is. Als hij wat langer hier is, zal het wel beter verstaan. De Pretoriaansche bril belet hem goed te zien. Men moet eerst evenals ik dagen, soms weken, onder de oude Transvalers rond gaan, en dan oordeelen. Pretoria is een slechte plek om Transvaal te kennen. Muller zelf klaag, dat de menschen Pretoria zoo onkerksch zijn. Louis Botha, Smuts en bijna alle beroemde Transvalers gaat

nooit naar de kerk, alleen A D W Wolmarans komt trouw en is een kerkelijk vroom man.

(NHKA:Sarkady L VI/2/4)

Nadat Van Belkum hom teen die moontlikheid van kerkvereniging uitgespreek het, stel hy:

Wanneer geene jonge mannen willen kom, dan zal onze kerk kwijnen niet alleen, maar ook de oud hollandsche geest, degelijkheid verloren gaan in Afrika, en plaats maken voor oppervlakkig methodisme, Engelsche show en Amerikaanse humbug.

(NHKA:Sarkady L VI/2/4)

Tydens die Algemene Kerkvergadering in 1909 het Van Belkum namens die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering oor die oprigting van 'n kweekskool verslag gelewer. Nadat Van Belkum 'n historiese oorsig gebied het, het hy die *Reglement voor de Theologische Kweekschool der Nederduitsch Hervormde Kerk* voorgehou.

Ofskoon Van Belkum en Goddefroy saamgestem het oor die wenslikheid van 'n eie opleiding het hulle verskil oor die uitvoering. Goddefroy wat 'n universitêre opleiding as voorwaarde gestel het, het Nederland as voedingbodem gehandhaaf. Van Belkum wou egter 'n kweekskool in samewerking met 'n gimnasium hê. Vir Van Belkum was dit belangrik dat die Afrikaner gesterk word, die kweekskool in die *Zuid Afrikaansche Republiek* was dus 'n noodmaatreël om die Engelse invloed wat via die Kaapse predikante kon insypel, te verhoed. Van Belkum was in dié geval meer op hoogte van die stemming wat onder die Hervormde Kerk geheers het, terwyl Goddefroy tydens die oorlog daarvan ietwat vervreemd geraak het. Toe Goddefroy tydens die Algemene Kerkvergadering van 1909 na die moontlikheid van Uniewording verwys en die samewerking met die Kaapse Nederduits Gereformeerde Kerk het, het Van Belkum dadelik gevra: '*...moeten wij van U verstaan, dat wij moet vereenigen?*' (Notule van die Algemene Kerkvergadering 1909= NHKA 1909:19).

Dié vraag van Van Belkum het Goddefroy dadelik onder verdenking geplaas (vgl Botha1981:187,188). Van Belkum het die teologiese invloed van die Kaapse predikante, die invloed van die engelse metodisme in die Nederduits Hervormde of Gerformeerde Kerk en die oproepe tot vereniging gesien as instrumente wat die Afrikaner se Calvinistiese godsdiens en nasionaliteit op die altaar van Britse imperialisme wil offer. Daarom het hy ook Goddefroy se gedagtes bevraagteken en die opleiding van predikante in kerklike verband onder ouderlinge gepropageer. Van die verskil in mening het Botha (1981:191) gestel:

Die wesenlike verskil tussen Goddefroy en die meerderheidsiening in die Nederduitsch Hervormde Kerk kom na vore in verband met Goddefroy se gedagtes oor die verhouding tussen die Afrikaans-Hollandse kerke. Goddefroy se siening was dat daar 'n totaal nuwe situasie na die oorlog ontstaan het, wat toenadering tussen die kerke noodsaaklik gemaak het. Die kerke moes nie langer teenoor mekaar staan nie. Hy gebruik die woord 'unifikasie', hoewel dit nie duidelik is wat hy presies daarmee bedoel het nie. Hierdie nader-aan-mekaar-beweeg van die kerke moes dan sigbare gestalte kry in 'n gemeenskaplike teologiese opleiding aan 'n teologiese fakulteit van die aanstaande universiteit. Goddefroy het begrip daarvoor gehad dat die Nederduitsch Hervormde Kerk, om finansiële redes, nie alleen 'n opleiding aan 'n universiteit sou kon in stand hou nie. Daarom wou hy in samewerking met die ander twee kerke hierdie ideaal verwesenlik.

Van Belkum het nie net die gedagte van Goddefroy nie, maar ook alle pogings om predikante uit die Kaapkolonie te beroep, teengestaan. Professor P J Muller se koms na Pretoria het die ideaal van 'n eie opleiding, soos Van Belkum dit gekoester het, nader aan vervulling gebring, want tydens die sitting van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering in 1907 het Muller ondermeer berig:

...dat een paar flinke, degelijke jonge mensen van onze kerk zich bereid verklaard hebben zich onder zijne leiding te bekwamen voor

den dienst van predik – en herderambt in onze kerk en vraagt wat de opinie is van de Commietie. Hij wenscht tegen 20 Julie daarmee een aanvang te nemen.

(Mans 1967:99)

Volgens Mans het die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering daarop besluit:

De Commietie van de Algemene Kerkvergadering acht het van het grootste belang dat onze kerk begint met de opleiding van de zonen onzen kerk voor het leerambt.

Zij zal trachten voor dit doel voor dit jaar £200 ...te vinden en daartoe vragen aan de kerkraden van Pretoria, Potchefstroom, Heidelberg, Rustenburg, Standerton, Middelburg en Zoutpansberg bij te dragen elk £17-10 en van de gemeenten Marico, Lichtenburg, Ventersdorp, Makwastjie, Klerksdorp, Krugersdorp, Volksrust, Ermelo, Leydenburg, Ventersdorp, Johannesburg, Waterberg, elk £10...totdat de Algemene Kerkvergadering andere bepalingen zal maken.

...dat Prof. Dr P J Muller zoo spoedig mogelijk beginnen zal met de leszen en daarvoor £200 ...voor dit jaar zal genieten...

(Mans 1967:99)

Die twee kandidate wat aangemeld het was J J Kühn en J J Prinsloo en nadat die studie in die teologie afgehandel is, het Kühn en Prinsloo onderskeidelik op 14 Oktober 1908 en 18 November 1908 hulle proefpreke voor die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering afgelê. In 1909 het die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering, Kühn op 14 April en Prinsloo op 19 Julie ondervra. Van Belkum het die ondervraging in die dissiplines, '*Nieuwe Testament*' en '*Bijbelse Theologie*' waargeneem (NHKA: K 1/ 2). In sy brief aan dr H C M Fourie op 11 Oktober 1909 het Van Belkum aangedui dat die belangrike bronne tydens die eksamen veral J J van Oosterzee (1870/2), *Christelike dogmatiek, een handboek voor academisch onderwijs*

en eigen oefening; H Martensen (1870), *Die christliche Dogmatik dargestellt* en T Zahn vir die Bybelse geskiedenis was. Nadat Kühn en Prinsloo met sukses die proponentseksamen afgelê het, het Van Belkum hulle op 30 Oktober 1909 bevestig. Kritiek teen die opleiding van Kühn en Prinsloo het vanuit die Nederduits Hervormde of Gereformeerde Kerk gevolg. J N Martins, predikant van die Nederduits Hervormde of Gereformeerde Kerk in Johannesburg het in *De Vereeniging* (10 Desember 1908) na hulle verwys as ‘...kwakzalvers op geestelik gebied’ (Mans 1967:109) en volgens Martins sou die opleiding ‘n struikelblok vir vereniging wees. Van Belkum het in ‘n brief van 21 Desember 1908 hierop gereageer:

Gij meent, dat eene Vereeniging...met Uwe kerk onmogelijk is...wanneer jonge mannen zoo maar predikanten worden door de eene of andere predikanten eener gemeente. Laat mij U zeggen, dat in onze kerk de begeerte naar vereeniging niet gevonden wordt: integendeel, wij hebben genoeg van de vrucht der zoogenaamde vereeniging van 1883-1888 zoodat wij ons wel eens goed zullen bedenken voor wij eenig voorstel daartoe zullen overwegen. Uwe vrees dus om opgezadeld te zullen worden in Uw ‘reinen kerk’ met...onbekwamen predikanten is dus op zijn minst genomen voorbarig en geheel overbodig...Wat weet gij van de bekwaamhede van de Heeren Prinsloo en Kuhn. Hebt gij ze al hooren prediken? Hebt gij ze geexamineerd? Hebt gij ze al eens ontmoeten? Weet gij wat ze gedurende drie jaren hebben gelezen, gehoorsaam bestudeerd?

(NHKA:Sarkady L VI/ 9/9; vgl Mans 1967:109)

Van Belkum het in die brief verder Martins se oordeel oor Kühn en Prinsloo se vermoëns weerlê en het Martins daarop gewys dat die Stellenbosse kweekskool ook ‘n nederige begin gehad het:

Sta mij toe Uw geheugen een weinig op te frischen, door U het ontstaan en de geskiedenis van het Stellenbosche Seminarie te

vertellen. Gij moet dan weten, dat in 1858 (juist 50 jaren nu geleden) na een sukkelen en moeite van 34 jaren het theologisch seminarie te Stellenbosch is tot stand gekomen en begon met 2 Professoren en 4 leerlingen. Nadat de Synode Uwer Kerk eerst Dr N Beets gevraagd had uit Holland over te komen en nog meer Theologicae doctores, uit dat land der wetenschap en beschaving te vergeefs had geroepen, heeft zij, en terecht, zij verdient nog den dank over haar moed en geloof, twee hare eigene leeraren, die hunne opleiding als Theoloog in Utrecht (Holland) hadden genoten als professoren benoemd.

Wat hebben wij nu gedaan? Wij hebben aan een Professor uit Holland, een leeraar onzer Kerk opgedragen, de jonge mannen, die in Transvaal opgeleid wil worden tot het leeraarsambt te onderwijzen.

Dr P J Muller thans predikant der Kerk te Pretoria, vroeger Professor in de Theologie te Amsterdam heeft dit gedaan.

Wat is nu de verschil tusschen uwe Stellenbosch Seminarie en onze opleiding? Dat gij, begonnen zijt met twee Professoren, een leeraar die tegelijk Theologicae Doctor was en een gewoon leeraar en met vier studenten? en wij met een Professor die leeraar en ook Theologicae Doctor is? Dat gij vier studenten had en wij maar twee? Is om dit verschil Uwe opleiding zoo veel beter dat gij en Uwe broeder volle geleerde theologen zijn en onze jongelieden kwakken? Vind gij dit niet zelf wel een beetje al te bespottelijk?

(NHKA:Sarkady L VI/9/9; vgl Mans 1967:110)

Alhoewel die opleiding van Kühn en Prinsloo en die koms van di K T van den Heever en Ruysch van Dugteren die predikantetal aangevul het (NHKA 1909), het dit nog nie aan die behoefte van meerdere kragte en dan ook gerig teen die Engelse, Kaapse-koloniale invloed, voldoen nie. Van Belkum se ideaal was steeds 'n eie opleiding en in sy verslag aan die Algemene Kerkvergadering van 1909 het hy namens die studiekommissie so voorgestel:

- I. dat er worde daargesteld een Theologiscche kweekschool, waar jonge mannen kunnen worden opgeleid tot herder en leeraar voor de Nederduitsch Hervormde Kerk in Zuid-Afrika.
- II. Dat het worde voorgesteld dat elke kerkraad jaarliks voor dat doel storte 2/6 (twee shillings en zes dubbeltjies) voor elk lidmaat.
- III. Dat elke kerkeraad bij de Bank zal openen een rekening waarop te beginnen met 1 Julie 1909 gestort worde een bedrag geheel of gedeeltelijk gerekend tegen 2/6 voor elk lidmaat per jaar, op welke bedrag door het Curatorium kan worden getrokken. De Kerkeraad regele het zoo met de Bank, dat hij, wanneer niet het geheel bedrag per kwartaal is gestort, eene overtrekking kan krijgen, tot het bedrag, hetwelk hij per jaar moet betalen.
- IV. Dat de opleiding zal geschieden in termen van het Reglement en het programma...

(NHKA 1909)

Veral ten opsigte van die voorgestelde heffing het daar tussen Goddefroy en Van Belkum opnuut 'n botsing gedreig. Goddefroy het hom teen die voorgestelde heffing uitgespreek, alhoewel hy nie teen die oprigting van 'n kweekskool was nie. Van Belkum het teenoor Goddefroy standpunt ingeneem en gestel:

...dat reeds in 1889 Roosenekal gevraagd heeft om opleiding, en nu bezwaar maakt over de 2/6. Hij (Van Belkum-CP) meent dat als de Algemeente Vergadering een besluit neem dit dan geldt voor de gehele Kerk. De Kweekschool is nodig niet om vijandig te staan teenover andere Kerken maar om onafhankelik te worden van eenige Kerk. Er zijn vele aanvragen van jonge mannen om opgeleid te worden. In de Synode der Ned. Herv of Gerformeerde Kerk is gezegd de raddraaiers gaan in de Hervormde Kerk een school oprichten om vereeniging te

voorkomen. Laat hun dat zeggen. Ik zeg wij moeten de school hebben. Zonder haar gaan wij dood...

(NHKA 1909)

Uit die uitspraak van Van Belkum word enkele sake duidelik. Ten opsigte van die regsgeldigheid van die besluite deur die Algemene Kerkvergadering was Van Belkum reg. Besluite van die Algemene Kerkvergadering wat nie met die Skrif of die geldende kerkwet in stryd was nie, moes deur gemeentes gehoorsaam word. Die vraag was egter of so 'n bindende besluit in die omstandighede prakties uitvoerbaar was. Goddefroy het Van Belkum se interpretasie daarvan betwyfel en het daarop aangedring dat die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering die fout moet regstel. Van Belkum het teenoor Goddefroy en oudl Bodensteyn na artikel 3 van die Algemene bepalings verwys en gestel dat:

...de Algemeene Vergadering de Hoogste wetgevende en besturende macht is en wijst nog eens op de noodzakelijkheid van de Kweekschool.

(NHKA 1909)

Nadat Van Belkum weer op die dringende behoefte van predikante gewys het, het hy voorgestel dat punt II van die voorstel aangeneem word. Goddefroy het onmiddellik protes aangeteken:

Ik ontken het recht dezer vergadering om eenig Reglement voor te stellen.

De Kweekschool is nodig maar niet nu. Wij verkeerde in een tijdperk van overgang. Er is Unificatie der Kolonien. Unificatie van Kerken en straks krijgen wij een universiteit, met Theologische leerstoel. Daarvoor moeten wij wachten op de Universiteit. Universiteit is

verkieselijk boven kweekschool, op dat zij een ruimer blik geeft en meer omgang met jongmannen van andere vakken.

(NHKA 1909)

Van Belkum se reaksie op Goddefroy se betoog dui eerder op 'n nasionale vooronderstelling, terwyl Goddefroy die teologie as wetenskaplike studie wou handhaaf. Van Belkum het anders as Goddefroy die Britse invloed as onmiddellike gevaar gesien; veral die skoolonderwys sonder belydenis, het Van Belkum beskou as voorloper vir 'n universiteit sonder teologie en daarom vra hy:

Waar die Universiteit. Wie zegt aan den predikant van Middelburg dat aan zulk eene Universiteit plaats is voor Theologie. De tijdsgeest is niet in de richting, zie maar de onderwijswet der Kolonie.

(NHKA 1909)

'n Eie opleiding was dus volgens Van Belkum absoluut noodsaaklik en hy het voortgegaan om die saak te ondersteun en te bevorder. In die verband was sy reaksie op H C M Fourie se brief van 17 Augustus 1909 veelseggend. Fourie het inligting aangaande die kerklike eksamen ingewin en wou weet of dit moontlik was om in Suid-Afrika te promoveer. Van Belkum het in die verband gestel:

Indien mogelijk Promoveer! Een D. D. titel doet opgeld hier: 't spijt mij dat ik wel doctoraal deed en niet promoveerde. Het kan later van dienste wezen met het oog op onze kweekschool: daarom PROMOVEER en laat het Kerkelijk examen staan. Dat hebben wij hier niet.

(NHKA:Sarkady L VI/6/4)

Van Belkum het reeds in Fourie 'n moontlikheid gesien om die oprigting van 'n eie opleiding te vestig. Die koms van 'n gedoktoreerde, soos Fourie, kon lei tot die moontlike aanstelling van 'n hoogleeraar.

Goddefroy en ouderling Bongers, die afgevaardigde van die gemeente Heidelberg, het egter besef dat die maatskaplike toestand van kerk en volk nie die oprigting van 'n eie opleiding dien nie, teenoor hulle het Van Belkum 'n te idealistiese verwagting gekoester. Mettertyd het Goddefroy en Bongers se realisme, Van Belkum se idealisme getemper.

Die onmiddellike gevaar wat Van Belkum vanuit die Britse kringe verwag het, het hom aan skoolonderwys laat aandag gee.

4.6.3 Onderwys

Die Algemene Kerkvergadering van 1903 het die dringendheid van onderwys beklemtoon en het Van Belkum, A D W Wolmarans, D P J van Schalkwijk en H H van Rooyen aangewys om die vergadering oor die onderwys te adviseer. Van Belkum het as voorsitter van die komitee opgetree en in die verslag is die volgende rigtinggewende opmerkings gemaak:

1e Niet te spreken – zoosals het eersgenoemde beskrywingspunt – van de opvoeding en het onderwijs van de kinderen onzer kerk, doch in het algemeen van de kinderen onzes Volks.

2e Beslist uit te spreken de noodzaaklijkheid, dat de kinderen van ons volk worden opgevoed in Christelijk Nationale geest, en in hoofdzaak door middel der Hollandsche taal worden onderwezen.

3e Tevens uit te spreken de noodzaaklijkheid dat, met het oog op de toekomst onzer kinderen, ook de Engelsche taal grondig worde geleerd.

4e Den Broeders Kerkeradsleden op te dragen, om, zoveel mogelijk in overleg met Broeders Kerkeradsleden der beide zusterskerken, private Hollandsche scholen op te richten.

5e Te bepalen, dat het onderwijs op deze scholen worde gegeven door bevoegde onderwijzers, zoveel mogelijk gecertificeerd, onbesproken van levensgedrag en lidmaat van een Protestantsche kerk.

6e De wenschlijkheid uit te spreken, om in de zaak van opvoeding en onderwijs samen te werken met de beide zusterskerken, en aan hare Kerklijke Commissie op te dragen daartoe met deze kerken in correspondentie te treden.

7e Het gevoel van de verantwoordelijkheid voor de opvoeding hunner kinderen, bij de ouders op te wekken, op grond van de belofte, door de ouders afgelegd bij de bediening van den Heilige Doop.

8e Den Kerkeraden aan te bevelen, toezicht te houden op het onderwijs.

(NHKA 1903)

In reaksie op ouderling Roos se kommentaar, wat eerder skoolbesture bo privaatskole verkies het, het Van Belkum gestel: '*...dat de kerk werken moet in die richting van Nasionale en Christelike opvoeding*' (NHKA 1903). Ouderling Roos se voorkeur vir skoolbesture het by die onderwystoestande in 1903 aangesluit. Symington (1948:91) het aangedui dat Milner se Direkteur van Onderwys, Sargant, met sy onderwysbeleid misluk het. Die outokratiese onderwysstelsel van Sargant is onder andere deur ouers teëgewerk en in 1903 is 'n klousule in die onderwyswet gevoeg wat vir skoolkommissies voorsiening gemaak het (vgl Symington 1948:93 ev.) Van Belkum het egter deur sy steun vir die christelik-nasionale onderwysbeginsel, hom nie net van staatskole, maar ook van kerkskole gedistansieer.

Van Belkum het sy standpunt vir christelik-nasionale onderwys in die gemeente Heidelberg verdedig en dit was vanweë sy invloed dat die kerkraad besluit het om die oprigting van 'n volkskool daar deur te voer. Onder sy voorsitterskap, het die kerkraad op 9 Maart 1903 besluit:

Nadat de Kerkeraad nog de commissie van beheer der Kerkeigendommen opgedragen heeft kennis te geven aan het Departement van publieke werken, dat zij het kerkgebouw thans als school gebruik...

(NHKA:G 7/2)

Die uitbreiding van die skool na Julie 1903 het so toegeneem dat die kerkeraad op 1 Augustus 1903 toestemming moes gee dat die konsistorie as klaskamers gebruik word:

De voorzitter deelt mede, dat er een verzoek is ingekomen van de commissie der op te richten 'volkskool' om de Kerk als school te kunnen gebruiken.

(NHKA:G 7/2)

Die Heidelbergse volkskool is veral opgerig om 22 weeskinders op te voed. Die kinders se ouers het in die Tweede Vryheidsoorlog gesterf en om hulle te versorg het Cornelis Meyer 'n huis vir hulle verblyf voorsien, die weduwee van Ockert Spruyt het as huismoeder opgetree en die kinders het hulle skoolopleiding, in die kerkgebou se kelderverdieping, van mej Anna Basson ontvang. Volgens Symington (1948:319) was daar dadelik 'n toename in die getalle. Tot hierdie kinders sou ook S P Engelbrecht gevoeg word, want op 17 Julie 1904 het sy moeder, J E Engelbrecht aan Van Belkum geskryf:

Vergun mij een weinige regelen te schrijven. Ik ben nieuwsgierig te weten hoe dat het met de weesschool gesteld is op Heidelberg, en schrijft mij als het u belieft als mijn zoontje daar in school kan komen hoeveel geld het mij zal uitkomen in een maand. Ik hoop tog dat het mij beter zal uitkomen dan op Middelburg. Ik moet heelwat betalen

voor treinkosten als hij vakantie krijgt en ook nog de schoolgeld zoo dus kunt gij begrijpen dat ik blijde zal wezen als hij op Heidelberg in school kan komen.

(NHKA:Sarkady L VI/6/12)

Die stygende getal inskrywings het die bestuur daartoe gedwing om in Julie 1903 'n vergadering te belê en tydens die vergadering het die bestuur besluit om 'n groter C N O-skool op te rig om: '*...een stem te hebben in het benoemen van de onderwijzers...zodat aan het Hollands zoals aan het Engels gelijke rechten zal gegeven worden*' (Symington 1948:319). Van Belkum is onder andere saam met di Louw (Nederduits Hervormde of Gereformeerde Kerk) en De Klerk (Gereformeerde Kerk), brs A J S du Preez, S J Bronkhorst, F J Bezuidenhout, Adv Stockenstroom, J Freislich en J C Bosman as kommissielede gekies. T A Dönges, het as hoof van die skool opgetree en onder sy leiding en die goeie bestuur van die skoolkommissie het die skool van krag tot krag gegaan, soseer dat Symington opmerk:

Hierdie skool was finansieël seker een van die sterkste C. N. O. skole want die kerke en die publiek het pragtig saamgewerk. In September 1904 was daar 5 onderwysers en nadat 'n aansienlike hoeveelheid meubels reeds aangekoop was, was daar nog £ 170 in die kas. Op 'n vergadering is 'n verdere £ 600 vir die skool beloof...in Augustus 1906 het die skool 190 leerlinge gehad, terwyl die inkomste oor die jaar £ 1. 184 en die uitgawes £ 1. 177 was latende 'n batig balans van £ 7.

(Symington 1948:319,320)

Maar dit was veral in die *Transvaalsche Kerkbode* dat Van Belkum hom as kampvegter vir die christelike-nasionale onderwys bewys het. Behalwe in die *Brieven van Oom Sarel*, het Van Belkum ook na ander leesstof verwys, soos die publikasie van P Kat jr, *Wat is het Christelijk Nationaal Onderwijs?* en *Het Christelijk*

Schoolblad 'n publikasie van die *Vereeniging van Onderwyzers en Onderwyzersessen in Z. Afrika*. Ook op nasionale vlak het Van Belkum die christelike en volksgerigte onderwys met krag bevorder. Hy het reeds in 1904 by die *Vereeniging van Onderwyzers en Onderwyzersessen in Z. Afrika* en later by *De Vereeniging voor Christelik Nasionaal Onderwijs* aangesluit. Die *Vereeniging van Onderwyzers en Onderwyzersessen in Z. Afrika* is reeds in 1893 gestig en het veral Dr N Mansvelt se onderwysbeleid gesteun (Symington 1948:269). Na die oorlog, op 31 Desember 1903 het die verwoestende gevolge van die oorlog ook op die onderwys geblyk: voor die oorlog het die vereniging 300 lede gehad en daarna slegs 17 lede, boonop moes die konstitusie verander word om by die nuwe landsomstandighede aan te pas, maar die vereniging het die beginsel gehandhaaf van:

Gods woord is de grondslag van alle opvoeding en onderwijs. Dat ideaal: de opbouw van een stelsel van vrij, Kristelik en Nasionaal onderwijs, vasthoudend aan taal, godsdienst en historie.

(Symington 1948:270)

Die konstitusie van die *De Vereeniging voor Christelik Nasionaal Onderwijs* het Van Belkum ook heelhartig ondersteun, wat in Artikel 2 Christelik Nasionaal soos volg gedefinieer het:

Onder Christelik onderwijs wordt verstaan: onderwijs, overeenkomstig de H. Schrift, in overeenstemming met de Belijdenisschriften der drie Hollandsche Kerken. Onder nationaal wordt verstaan: Onderwijs dat, met het oog op de leidingen Gods in de geschiedenis van ons volk, den Godsdienst de taal en traditieën onzer vadere in eere houdt en voortplant.

(De Beer 1968:77)

Ouers van die kerk het hy deur 'Oom Sarel' opgeroep om vir die onderwys van hulle kinders op te offer en skryf hy in die *Transvaalsche Kerkbode*, 23 Mei 1905:

Zullen ons ouders nog blind blijven voor een stand van zake als deze? Zullen onze ouders nog hunne zakken dicht houden en zeggen: 't doet er niet toe. O als mijn droom toch een waarheid macht worden. Er kan meer gedaan worden, er moet meer gedaan worden: zoo mag het niet langer gaan. Ons volk gaan verloren onze kinderen moeten zodoende de houthakkers en waterdragers worden. De kinderen van de voortrekkers, van Retief, Maritz, Uys, Pretorius, Potgieter en waarom? Omdat men niet geven wil, noch verstaan wil: de kinderen zijn de toekomst.

(Van Belkum, in De Beer 1968:81)

Dit was egter vir hom duidelik dat die christelike-nasionale onderwys vanuit 'n gemeenskaplike poging deur die drie Afrikaanse susterskerke bevorder moet word en tydens die vergadering van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering op 9 September 1903 berig hy:

...dat hij op verzoek en uitnoodiging van Ds M[seachlan] van Germiston eene vergadering heeft bygewoon van Commissien uit de Ned Hervormde of Gereformeerde Kerk en van de Gereformeerde Kerk in Z. Afrika op Woensdag 9 September 1903. Daar is een leerplan vastgesteld en heeft een onderhoudt plaats gevonden meet den Heer Fabian Ware, Directeur van het onderwijs. Bij dit onderhoud is gesproken over de medewekring van de kerk tot bevordering van het onderwijs.

(NHKA:K 1 /2)

Hy het van die vergadering ook aan die Algemene Kerkvergadering in 1904 berig:

In zake onderwijs, deelde de Scriba mede, dat hij eene vergadering had bijgewoond van Commissieën uit de drie kerken op 2 September, waar een leerplan was vastgesteld en waar een onderhoud had plaats gevonden met den heer Ware, Superintendent van Onderwijs.

(NHKA 1904)

Maar vir Van Belkum was dit duidelik dat die Gereformeerde Kerke veral as bondgenoot van die Hervormde Kerk dien. In die Gereformeerde Kerkkringe was J D du Toit 'n sterk voorstander van die Christelike-Nasionale onderwys en het tydens 'n onderwyskongres in Pretoria met die rede: '*Christelike Onderwys met of sonder dogma*' selfs reaksie van *De Volksstem* ontlok. Van die rede het d' Assonville (1977:55) opgemerk:

Oor die onderwys bestaan daar eenvoudig vir dr. du Toit geen kompromie met 'n 'neutrale' beginsel nie, en hy dwing elkeen tot 'n posisiekeuse: 'O, hoe bitter sal die ontnugtering wees, ten minste solank ons ons heil verwag van 'n skool wat van sy sentrum losgeruk is, en met geen ander doel nie as om 'n nasie stoflik vooruit te help. Geen *utilisme*, geen *modefilosofie* of *modeteorie* nie maar alleen *geregtigheid* kan 'n volk verhoog'.

Van Belkum het eerder al gemeld dat hy die 'Doppers' as bondgenote beskou om Engelse metodistiese invloede af te weer. Ten opsigte van die onderwys blyk dat ook tussen Du Toit en Van Belkum gedeelde ideale bestaan het, want in die *De Transvaalsche Kerkbode* van 10 Augustus 1905, skryf hy van 'n onderrig sonder belydenis:

Jammer dat ik zoo 'n bekrompen mensch ben en dat ik niet houd van zulk een smakeloos christendom, dat allen voldoen moet en niemand voldoen kan. Ik geloof er niet aan en ik ben zeker dat zulk een

christendom de wereld niet overwint en voor het bederf bewaart.

(Van Belkum, in De Beer 1968:79)

Die afwesigheid van godsdiens in die onderwys het die Kommissie belas met onderwys sake daartoe gedwing om reeds tydens die Algemene Kerkvergadering van 1904 die vergadering te vra:

Nu de Transvaalsche Schoolwet in werking is en geen dogma op de scholen mag onderwezen worden, welke maatregelen zal die Vergadering nemen om bij de Hoog Edele Regering aan te dringen op ondersteuning voor vrije scholen?

Welke maatregelen de Algemeene Vergadering zal nemen om te voorkomen, dat onze kindere zullen worden opgeleid door onderwysers, welke niet tot een Christelike Kerkgenootschap behooren?

Nu er geen Bijbel onderwys op de scholen gegee word welke maatregelen de Algemeene Vergadering zal nemen, om onze kindere behoorlik Bijbelonderwys te geve en eene betere regeling zal treffen voor Catechisatie klassen?

(NHKA 1904)

Van Belkum se standpunt en ideaal het hom ook na die regte onderwysers laat vra. Daarom het hy by die Nederduitsch Hervormde Kerk gepleit dat die kindere aangemoedig moet word om hulle as onderwysers te bekwaam en het verwyttend verwys na die swak ondersteuning wat die Hervormde Kerk in die verband gegee het:

...op de pas opgerichte Normaalschool te Heidelberg van de 67 leerlingen slecht twee zyn van onze Kerk. Ook deelt hij mede, dat voor het Bijbelonderwys is aanbevolen in die nuwe Code voor het

onderwijs, het systeem gevolgd door de Londensche district Schoolraad op aanbeveling van Ds H S Bosman, van de Vereenigde Kerk, diaken Furse van de Engelsche Kerk en de Eerw. Grey van die Presbyteriaansche kerk.

(NHKA 1909)

Terwyl die verengelsingsbeleid op die onderwysgebied en maatskaplike terrein gewoed het, het Van Belkum die kerklike blaaië ook ingespan om kerk en volk vanuit die Bybelse waarhede op te voed en vir die stryd te staal.

4.7 Kerklike joernalistiek

Van Belkum se bydrae tot die kerklike joernalistiek is nie net in volume omvattend nie, maar dek ook verskeie terreine en onderwerpe. Die invloed en gerigtheid van Van Belkum as kerklike joernalis verdien opsigself 'n selfstandige studie. Hy het gereeld oor 'n tydperk van 34 jaar bydraes in *De Hervormer*, *De Vrije Opmerker*, *De Transvaalsche Kerkbode*, *De Almanak* en *De Hervormer* gelewer. Die bydraes wat hy gelewer het, sluit amptelike nuus vanuit die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering en van die Algemene Kerkvergaderings, Gemeentenuus, Oordenkings, Bybelstudiestukke, Kerkhistoriese onderwerpe, Boekresensies, Kortverhale, Volksgebeure en Geskiedenisonderwerpe uit die volkslewe in. Behalwe dié bydraes het S J de Beer met sy navorsing, '*n Bespreking van die inhoud van Ds Jac Van Belkum se 'Brieven van Oom Sarel soos gepubliseer in ' De Transvaalsche Kerkbode' 1904-1906, en 'De Hervormer' 1909-1930 (1968)* en J D Gericke met *Ds Jacobus Van Belkum (Oom Sarel) in die kultuurgeskiedenis van die Afrikaner* sy kultuurhistoriese invloed uitgewys. Van Belkum kan met reg die vader van die kerklike joernalistiek in die Hervormde Kerk genoem word. Reeds in 1893, twee jaar na sy koms in die *Zuid-Afrikaansche Republiek* het hy die oprigting van 'n kerklike koerant ondersoek. Op 15 September 1893 skryf hy aan die heer Teves:

Ik heb reden om te gelooven dat collega G[oddefroy-CP] U zal gesproken hebben over de oprichting en uitgawe van een courant voor onze kerk. De wijze waarop mijn geachte ambtgenoot dit wil doen schijnt mij toe onuitvoerbaar te zijn, omdat hij vóór alles een fonds van ±£ 500 bijeen wil hebben. Mijne overtuiging is, dat hij dit nooit sal krijgen omdat onze boere voor zulke dingen vooral nog geen geld hebben, en al hadden zij het, het daarvoor niet zullen geven.

Toch gevoel ik dat iets gedaan moet worden in deze richting vooral nu Ds Bosman *De Vereeniging* uitgeeft, welke courant, m.i. meer ons volk vergiftigt dan opbouwt.

Ik zouden gaarne helpen, krachtig helpen willen bij de uitgawe van een kerkelijk week of maandblad, maar hoewel geen vreemdeling in Holland op dit gebied, hier erken ik gaarne ben ik geheel onbekend met de administratieve eischen voor zulk een blad...Op den voorgrond staat bij mij dit: ' ik wensch mede te helpen aan den opbouw van dit volk, zonder daarbij eenig financieel voordeel te hebben, zoolang de zaak in wording is.

(NHKA:Sarkady L VI/9/2)

Hy het verder voorgestel dat die kerkblad aandag sal gee aan Skrifverklaring, sketse uit die geskiedenis, nuusberigte van ander kerke en van belangrike maatskaplike sake, kerklike berigte soos preekbeurte en nagmaalsgeleenthede en advertensies. Veral ten opsigte van die eerste deel, die Skrifverklaring en die sketse uit die geskiedenis sou hy behartig. Van Belkum het reeds in die brief sy verwagtinge van die kerklike koerant laat deurskemer. Enersyds wou hy die invloed van *De Vereeniging* beperk en grondliggend hieraan moes die koerant dien tot opvoeding van die kerkvolk. Die eerste poging om 'n kerkblad te vestig, het voor die Tweede Vryheidsoorlog in *De Hervormer* gestalte gekry.

4.7.1 ‘De Hervormer’

Die gevolge van die mislukte kerkvereniging, onder andere die stryd om die kerklike eiendomme, het die oprigting van die kerkblad op die langebaan geskuif, maar op 26 April 1899 het die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering die oprigting van ‘n kerkblad verder bespreek. Van Belkum het tydens die vergadering die verslag voorgehou en hierop het die kommissie besluit:

De Redactie zal niet tegenover de wet verantwoordelijk zijn, maar als verantwoordelijk Uitgever zal optreden Br M J Pos, die het recht heeft die opname te weigeren van stukke die z.i. tegen de wet zijn
 De drie eerste maanden zullen 1500 Exemplaren worden verspreid.
 De Redactie zal bestaan uit Di M J Goddefroy, Jac Van Belkum, C W du Toit.

(NHKA:K 1 / 2)

Die eerste uitgawe van *De Hervormer*, op 15 September 1899, het nie sonder terugslae verskyn nie. Die Redaksionele kommentaar lui ondermeer:

Door ziekte van den heer M J Pos verantw. Uitgever en andere omstandigheden buiten ons, vershijnt de eerste uitgawe van dit ons kerkblad eerst heden en moeten wij met een half blad volstaan.
 Wij hopen dat bij de volgend uitgaven dezen hindernissen zullen zijn opgeheven.

(*De Hervormer* 1899:1)

Die rubrieke wat die redaksie voorgestel het naamlik: *Uit het Woord, Uit de geschiedenis, Uit de gemeente, Uit de Zusterskerken* en *Uit de School* het met Van Belkum se voorstel in 1893, toe hy die oprig van ‘n blad ondersoek het, ooreengekom. Die volgende uitgawe het op 15 Mei 1900 verskyn. Die Tweede Vryheidsoorlog was

toe reeds in volle swang en ten spyte van die vernietigende invloed van die oorlog het Van Belkum die insluiting van die rubriek, '*Uit de school*' gemotiveer. Dit was bedoel om:

Mede te werken tot het verspreiden en vestigen van goede, gezonden begrippen daarnaast, wat, in ooreenstemming met die beproefde beginselen noodig is omtrent onderwijs en voor eene gezonde, degelijke volksoopvoeding in deze door Gods gunst nog vrije Republiek van Zuid-Afrika.

(*De Hervormer* 1900:2)

In die daaropvolgende artikel *Een wenschelijk zaak* het Van Belkum voortgegaan om te pleit vir die instandhouding van skole ten spyte van die oorlogsomstandighede. Hieroor het hy gestel:

Toen in October van het vorige jaar de oorlog uitbrak, werden velen scholen gesloten. De onderwijzers gingen op commando. De ouder leerlingen trokken dikwijls met vaders of broeders mee. Die achterbleven, moesten in vele gevallen helpen om de plaats of in het huis, dat nu alleen op de vrouwen of ouden van dagen rustte. Zo bleek het moeielijk, om de school aan den gang te houden.

(*De Hervormer* 1900:2)

Van Belkum se oproep dat die skole instand gehou word, word veral gerig teen die oprig van privaat skole waarin Van Belkum dadelik 'n gevaar gemerk het, omdat die privaat skole volgens hom 'n Engelse inslag het. Die Tweede Vryheidsoorlog het egter ook *De Hervormer* vernietig.

4.7.2 ‘De Transvaalsche Kerkbode’

Na die oorlog het die Algemene Kerkvergadering in 1904 opnuut besluit dat ‘n kerkblad opgerig moet word. Die doel van die kerkblad sou, soos *De Hervormer*: ‘*Krachtig medehelpen onze kerk te bouwen, de liefde voor haar te versterken en de band tusschen haar leden nouwer toehalen...*’ (Pretorius 1992:12). Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het hieraan uitvoering gegee en besluit:

...gelet op het feit dat de heer Pos geen voorstel heeft gedaan voor de oprichting van een blad, in termen van het besluit der laatste Algemeene Vergadering wat blijkt uit de correspondentie met den Scriba overwegende de noodzakelijkheid van het oprichten van een kerkblad en lettende op de opdracht van de Algemeene Vergadering: besluit het voorstel van den Heer L L Steen aan te nemen, doch met het oog op het feit dat het Algemeene fonds niet bij machte is hem het gevraagde voorschot te geven, verklaart de Comissie van de Algemeene Vergadering namens die vergadering zich bereid als borg voor den Heer L L Steen te teekene, indien hij het geld zelf kan vinden in termijnen, zooals door hem voorgesteld en machtigt de Scriba Ds Jac Van Belkum in dat geval voor en namens de Commissie der Algemene Kerkvergadering te teekenen.

(NHKA:K 1/2)

Die eerste uitgawe van *De Transvaalsche Kerkbode* is in die *Volksblad* bekend gemaak en onder redaksie van Prof P J Muller en met medewerking van die predikante in die Nederduitsch Hervormde Kerk het die redaksie gestel dat die *Transvaalsche Kerkbode* enersyds: ‘...in dienst is van de Kerk, en wel van de *Nederduitsch Hervormde Kerk*’ en andersins hom rig tot die Transvaalse volk. Van Belkum het in ‘n omsendskrywe van Augustus 1904 ook op die noodsaaklikheid van die Kerkbode gewys en het veral twee sake beklemtoon:

...wij weten niet, wat er in onze Kerk alzoog gebeurt. De gemeenten leven te veel op zich zelve. Daarom zal er eene groote ruimte afgezonderd worden voor officieele berichten...De tweede reden is, dat er over het algemeen genomen weinig kennis is aangaande geschiedenis der Kerk, leer en gewoonten der kerk, en wat elders voorvalt.

(*De Transvaalse Kerkbode* 1904:16)

Die verskyning van die Transvaalse Kerkbode, het weer eens aan Van Belkum die geleentheid gebied om sy gedagtes en waarnemings aan die kerk en die volk weer te gee. Veral van belang was Van Belkum se menings wat hy in '*De Brieven van Oom Sarel*' verwoord het. Van Belkum het buiten sy kommentaar oor kerklike aangeleenthede in Suid-Afrika- soos die ampte, barmhartigheid, verenigingstrewes, kerklouheid en so meer- ook internasionale en ekumeniese tendense uitgewys. Maar die '*Brieven van Oom Sarel*' het veral kultuurhistoriese waarde. Hy het in sy kommentaar sy insig oor en verbondenheid met die Afrikanervolk se taal, gebruike en geskiedenis geïllustreer. Hy het 'n deeglike beeld van die Afrikaner voor die Tweede Vryheidsoorlog (1899-1902) en die Afrikaner na die oorlog gehad. Dit was vir hom opmerklik dat die eens landelike en relatief welvarende Afrikaner, ná die oorlog tot mynwerker en daglonerstand verander het. Die sosiale verandering van die Afrikanervolk het nuwe vraagstukke en nuwe bedreigings ingelei soos die verarming van die Afrikaner en die geestelike vervlakking in die kerk. De Beer (1968) het in sy studie, Van Belkum se menings oor die kerk, maatskaplike lewe, politiek, onderwys, en taal behandel. Ten opsigte van die kerk het De Beer die volgende temas geïdentifiseer: die kerk in die algemeen, die invloed van die Engelse en metodistiese strominge, die invloed van Amerika, die Rooms-katolieke kerk, die kerk se aktiwiteite, geestesbewegings en -verenigings, uiterlike organisasie van die kerk, verwêreldliking en geestelike louheid van die kerk, armsorg en bydraes, amp en posisie van die predikant, amp van die ouderling, amp van die diaken, calvinisme, sending, opleiding van predikante en die verhouding van die Hervormde Kerk tot die ander kerke. Gericke het in aansluiting by De Beer die volgende temas onderskei:

Vraagstukke in en rondom die kerk (93 briewe)

Die maatskaplike en sedelike welstand van die volk (52 briewe)

Politiek en alledaagse sake (84 briewe)

Onderwys (28 briewe)

Taal (8 briewe)

(Gericke 1989:118)

De Beer het in sy waardering van Van Belkum se invloed gestel:

Op die terrein van die kerk het hy, soos ons glo dit uit die bespreking geblyk het, voortdurend op verskeie vlakke en aangeleenthede van die kerk eerlik, openhartig en sonder omhaal van woorde sy standpunt gestel. Maar die belangrike is dat hy juis in hierdie standpunt wat hy gehuldig het, steeds gedra is deur sy ruime Christelike gesindheid en suiwere verstaan van die Evangelie...Maar ook op die gebied van die maatskaplike lewe en in tye van verdrukking, was dit steeds hy wat die volk aangemoedig het om op te staan en te veg. Male sonder tal het hy die siektes van 'n siek maatskappy gediagnoseer, die euwels uitgewys en die regte pad aangedui...Op die politieke vlak was Jac Van Belkum, soos dit blyk uit sy 'Brievens van Oom Sarel,' 'n groot krag vir die volk en ook vir ons kerk. Dit word heel duidelik uit ons bespreking dat hy hom een met die Afrikanervolk gevoel het en ook geglo het in die voortbestaan van die volk. Hy het ook op die vlak die handhawing van die volk se beginsels bepleit en die volk bemoedig om hulle nasionaliteit te bewaar.

(De Beer 1968:87)

Alhoewel Gericke nie die temas rondom die kerk behandel het nie, het hy gestel dat Van Belkum:

...ook op hierdie gebied sy standpunt eerlik, openhartig en sonder 'n omhaal van woorde gestel.

Op sedelik, maatskaplike en ekonomiese gebied was dit hy wat voortdurend die Boerevolk in tye van armoede en verdrukking bygestaan en bemoedig het. Male sonder tal het hy die volk in sterk woorde aangespreek met die doel om hulle weer op die regte pad te bring.

Op politieke gebied was ds. Van Belkum 'n groot bron van inspirasie vir die volk en die kerk. In sy briewe het hy geen geheim daarvan gemaak nie dat hy hom met die Afrikanervolk vereenselwig en dat hy hom vir die voortbestaan van die Afrikanervolk beywer. Soos reeds aangetoon is, het hy geglo dat die handhawing van die Afrikanervolk se taal, identiteit en nasionaliteit in die handhawing van sy beginsels geleë is.

(Gericke 1989:125)

De Beer (1968) het aangetoon dat Van Belkum in sy eerste brief, onder die skuilnaam 'Oom Sarel', die rede vir die korrespondensie gegee het:

Tot nog toe was er voor mij geene gelegenheid om te schrijven. 'De Volksstem' is toch een politieke Courant en aan de politiek waag ik my niet... de andere couranten kan ik niet gebruiken, want ik ben te veel een 'Hervormer' en ik zou misschien wel eens wat schrijven wat de Redactie van andere couranten niet willen plaatsen en dan was mijn tijd en werk verloren. Maar nu de 'Transvaalsche Kerkbode' gekomen is, wil ik zien, of hij mijne boodschap ook wil oorbrenge. Misschien is die boodskap een enkele maal niet aangenaam voor anderen, maar dat is niets. We mogen wel eens gezels in de courant over en weer; dat geeft wat leven en opwekken. Voor één ding hoop ik mij te wachten, dat is voor hatelijke persoonlijkhede, maar overigens hoop ik te zeggen en te schrijven over dingen, zoals ik ze ziet en ken, en wanneer

iemand dat niet goed vindt, dan mag hij mij maar tegenspreken of tegen mij schrijven...Ik bedoel dan mijne brieven ook niets anders dan licht te laten vallen op kerklijke, op godsdienstige en zedelijke vragen van onze tijd en daarover zal nu en dan wel eens verschil van meening wezen.

(Van Belkum, in De Beer 1968:9)

Dat Van Belkum hom van skrywes in *De Volksstem* weerhou het, omdat dit volgens hom 'n polities gemotiveerde koerant is, het hy ook aan P R Pretorius, agent vir *De Volksstem* te kenne gegee. Hierop het die redakteur, G S Preller, gereageer:

Het speet mij oprecht daaruit te zien dat U ons blad niet volmondig bij uwe zoons hebt kunnen aanbevelen omdat het uws inziens 'als politiek blad zich teveel inlaat met kerkzaken, en zeer eenzijdig en partijdig is in die zaken'...Biezonder onaangenaam heeft mij deze verdere verklaring in uwe genoemde brief aangedaan: 'Ook weet ik dat de Redaksie (van de 'Volksstem') bijna niet te bewegen is nieuws uit de Ned. Herv. Kerk of uit de Geref. Kerk te plaatsen. '

(NHKA:Sarkady L VI /7)

Preller het voortgegaan en gestel dat daar wel nuusberigte aan *De Volksstem* gestuur is, maar dat hy dit nie as nuus beskou het nie, maar as binnegevegte in die Hervormde Kerk en daarom dit nie geplaas het nie. Van Belkum was oortuig dat *De Volksstem* die 'Vereenigde Kerk' bevoordeel het en dus was die verskyning van die Kerkbode 'n instrument om sy standpunte te bevorder.

Ook die Kerkbode se bestaan het egter reeds baie gou weer in gedrang gekom. Een jaar na die verskyning van die eerste uitgawe, het die Kerkbode al 'n verlies van £ 80 getoon. Teen Maart 1906 was die uitgawes £ 90. 8. 4 teenoor 'n inkomste £ 15. 15. 0 (Pretorius 1992:14). Op 13 Julie 1906 het die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering besluit dat die Kerkbode vanweë die gebrek aan finansies gestaak

word. Aan Van Belkum het die vergadering opgedra om voortaan inligting van die Kerk in *De Vrije Opmerker* deur te gee. *De Vrije Opmerker* het in 1905 vir die eerste keer verskyn en is deur prof dr P J Muller versorg. In *De Vrije Opmerker* het Van Belkum met sy '*Brieven van Oom Sarel*' voortgegaan. In die enkele uitgawes het hy steeds vir 'n teologiese opleiding gepleit en voortvloeiend hieruit het hy in die uitgawe van 15 Augustus 1906 die roeping tot die amp beskryf:

Een predikant zonder roeping al komt hij ook door de examens en al betaald hij ook zijn studie, is als een papegaai, die napraat wat hem geleerd is. God beware ons voor papegaaien maar geve ons mannen vol des geloofs en des Geestes

(*De Vrije Opmerker* 1906)

Van Belkum publiseer ook 'n kortverhaal die '*Speculant*' waarin die stryd en armoede van die Afrikanervolk uitgebeeld word.

Vir Van Belkum was die *Transvaalsche Kerkbode* se kortstondige bestaan 'n terugslag, omdat dit vir hom 'n instrument was waarmee hy die eiesoortige etos van die Hervormde Kerk en die Afrikanervolk kon beskerm. Dit was dringend noodsaaklik dat die Hervormde Kerk weer 'n spreekbuis kry en daarom het Van Belkum op eie inisiatief *De Almanak* gevestig.

4.7.3 'De Almanak'

Op 5 September 1905 het Van Belkum aan dr F W van Engelenberg, redakteur van *De Volksstem*, die uitleg vir die *Almanak* voorgestel. Van Belkum se aanvanklike voorstel het gelui:

...groot 48 paginas, waarvan 12 zijn almanak met Bijbel-teksten, 2 of 3 met Statistiek, en overigens gewoon boekwerk, met een portret van

Ds van Warmelo; daar bij titel, omslag, innaaien enz met e.w. geheele afwerking tot een boekje en aankondiging in de Volkstem...

(NHKA:Sarkady L VI/9/9)

Van die eerste eksemplare is op Van Belkum se versoek, aan ds L E Brandt, M van Tijen en die drukkers Höveker en Wormser te Pretoria gestuur (NHKA:Sarkady L VI/9/9). M van Tijen, 'n vriend en vertroueling van Van Belkum, het veral belang gehad by die oprigting van die *Almanak* en Van Belkum het hom selfs genader om as mede-redakteur op te tree. Hy het Van Belkum se versoek egter van die hand gewys en die drukte van sy kantoorure in die posdiens as rede aangevoer. Die eerste uitgawe van die *Almanak* het in 1907 verskyn en in die bekendstelling het Van Belkum gestel:

Sedert jaren is mij gevraagd of onze kerk geen Almanak uitgaf en al lang heb ik er over gedacht dit te doen.

Eerst de oorlog, daarna de drukkende tijden verhinderde mij dit plan uit te voeren.

Nu er meer rust is, nu ik meer tijd heb, is dit boekje verschenen.

Aan de kerk zal het liggen of dit een proef is, die tot voortgaan aanmoedigt, dan of het bij dit jaar zal blijven.

Ik hoop dat deze Almanak nie de laatste zal zijn en door velen gevolgd worde.

De Heer zegene deze poging, om onzer kerk sterker te maken en de gemeenten meer saam te binden.

Dit is mijn doel.

(*De Almanak* 1907:3)

Van Belkum was vir feitlik al die artikels in die eerste uitgawe, behalwe die historiese skets deur L E Brandt oor N J van Warmelo verantwoordelik. Hy het reeds in die eerste artikel, *Mengelwerk: Noch koud, noch heet*, hom teen 'n neutrale posisie in die

Afrikaner se kerklike en maatskaplike lewe uitgespreek. Die aanleiding hiertoe het Van Belkum aan die verkiesingstryd toegeskryf:

Het is in den tijd van politieke verkiezingen. Geheel het land is in twee partijen verdeeld. De een is voor progressie, de ander voor stilstand. Men strijd aan beide kante dapper, men is heet voor de ene partij en koud voor de andere. Niet allen nemen aan dien strijd deel. Een groote groep van personen staan in de midden. Ze zijn noch progressief, noch conservatief...Daar is een strijd in de kerk. Een deel der leden is koud voor het nieuwe, haat het, bestrijd het. Een ander deel is heet voor de vreemde, vind het prachtig, ijvert er voor. Men ontmoet een onverschillige...Gij ijvert voor de Engelsche of de Hollandsche taal, gij wilt, dat of de een of de andere de overhand krijgt. Welke van de twee verkiest gij?

(*De Almanak* 1907:39,40)

Van Belkum het die onbeslistheid wat onder kerk en volk heers, afgewys en eis van diegene wat so optree 'n besliste keuse. Volgens hom dien die neutrale gees nie die waarheid nie en vloei die grense tussen medestander en teenstander ineen ten koste van goed beredeneerde standpunte. Sy belang by die Afrikaner se maatskaplike en kultuurhistoriese identiteit het ook in die kortverhaal, *Hoe Jaapie Predikant zou worden en het niet werd*, geblyk.

Tydens die Algemene Kerkvergadering in April 1907 het die vergadering besluit om die *Almanak* amptelik uit te gee en daarop het die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering op 29 Mei 1907 besluit:

De Algemeene Vergadering spreke haren dank uit aan Ds Jac Van Belkum voor de uitgave van zijn Almanak voor de Ned. Hervormde kerk en benoeme eene Commissie ten einde met hem over een te komen aangaande de permante uitgave van eene kerkelijke Almanak

onder verantwoordelijkheid der Commissie van Redactie of van de Algemeene Commissie.

Het Commissie rapport strekkende tot aanbeveling van dit punt, en tot benoeming van de Commissie van Redactie met Ds Jac Van Belkum als Hoofredacteur wordt aangenomen en prof Dr P J Muller en Ds P W Ennis als mederedacteuren benoem.

(NHKA:K 1/2)

Van Belkum was enersyds dankbaar oor hierdie gebeure, maar was ook teleurgestel. Die besluit van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het wel die finansiële las verlig, maar Van Belkum het nogtans gevoel dat hy nie erkenning vir sy werk gekry het nie. Hiervan het vertroulik in Januarie 1907 aan sy vriend Van Tijen geskryf:

Het gaat U evenals mij: de paarden die de haver verdienen krijgen ze niet altijd. Toen Goddefroy 20 jaar predikant was kreeg hij £500; toen Muller nog geen jaar hier was, maar 25 jaar leeraar was kreeg hij £125 en toen hij 25 jaar getrouwd was nog een £100, en toen ik 25 jaar predikant was en 25 jaar gehuwd dacht niemand aan mij en nu ik in Februari 30 jaar leeraar en gehuwd zal zijn, zal er wel weer niemand zijn, die er zich voorspant. Toch meen ik geen luie dienaar der kerk geweest te zijn: maar ik heb een betere HEER, die wel weet zijne dienstknechten te beloonen, al zijn ze oog ook niet altijd getrouw. Zijn genade zij U en mij genoeg!

(NHKA:Sarkady L VI /7)

Van Belkum het waarskynlik tereg verontreg gevoel. Dit spreek egter boekdele dat hy daarvoor geswyg het en gewoon met sy werk voortgegaan het. Nog verdere teleurstellings het op hom rondom die *Almanak* gewag. Ten spyte van die besluite deur die Algemene Kerkvergadering, was daar nie genoegsame steun vir die *Almanak*

nie. Die gebrek aan ondersteuning het onder andere veroorsaak dat Van Belkum nie 'n historiese skets van ds Dirk van der Hoff kon publiseer nie. Hy het reeds die vorige jaar, op 8 Mei 1907, in *De Volksstem* versoek dat lidmate gegewens aangaande ds van der Hoff aan hom moet stuur. Van Belkum het in die kennisgewing gestel dat hy 'n biografie van Van der Hoff wil opstel. Die teleurstellende reaksie het ook die publikasie van die lewenskets in die *Almanak* van 1908 en 1909 verhinder en in '*Mengelwerk: Wijlen Ds D van der Hoff*', het Van Belkum gestel:

Het was de doel der Redactie geweest om eene min of meer volledige lewesbescrijving te geven van dezen ouden voortrekker der Ned. Hervormde Kerk, maar herhaalde navraag en oproeping in couranten om brieven, boeken en andere stukken op hem betrekking hebbende, zijn onbeantwoord gebleven. Het schijnt alsof de oorlog alle geschriften van dien tijd heeft doen verloren gaan... Het doet mij zeer leed, dat ik zoo teleurgesteld ben. Gaarne had ik eenig licht verspreid over gebeurtenissen nu 50 jaren geleden, die de wording der Hervormde Kerk in Transvaal vergezelden.

(*De Almanak* 1909:41)

Die *Almanak* het egter anders as die *Transvaalsche Kerkbode*, finansieel oorleef en in 1910 het Van Belkum berig dat al die Almanakke van 1909 verkoop is en dat 'n groter oplaag vir 1910 gedruk is.

Van Belkum se bydraes in die *Almanak* voor 1910 laat duidelik blyk dat hy op hoogte was van die kerk en die volk se toestand. Die gevolge van die Tweede Vryheidsoorlog het kerk en volk aan materialisme en sedeloosheid uitgelewer en het aan die teenstanders van die Hervormde Kerk en Afrikanervolk die geleentheid gebied om nog meer verwarring te saai. Onder die Afrikaner, in die algemeen, het daar 'n gees van moedeloosheid geheers. Van Belkum het getrou vanuit die Bybel die Kerk en Afrikanervolk gedien en het met die verskyning van *De Hervormer* die taak voortgesit.

4.7.4 ‘De Hervormer’

Die *Almanak* se verskyning het bygedra tot die publisering van *De Hervormer* en in die eerste uitgawe van 15 Mei 1909 het Van Belkum ook op *De Hervormer* se rol gewys en dat dit die belange van die Nederduitsch Hervormde Kerk moes dien. Die inhoud het ooreengekom met dié van *De Transvaalsche Kerkbode* en Van Belkum het die volgende rubrieke in die vooruitsig gestel:

- a. Officieel Nieuws van de Kerk; besluiten van de Algemeene Conferentie, kerkvieringen, en verslag van de gelden ontvangen door den kassier der kerk.
- b. Een Stichtelijk stuk.
- c. Een brief van Oom Sarel
- d. Stukken van belang voor onze kerk.
- e. Eene verklaringen van de gelijkenissen van onzen Zaligmaker.
- f. Eene verklaring van het Kort Begrip.
- g. Een kroniek van belangrijk gebeurtenissen uit alle kerken en landen.
- h. Een stukje voor kinderen.
- i. Een feuilleton of verhaal oor oud en jong
- j. Advertentien

(*De Hervormer* 1909:1)

Dat Van Belkum ook die verskyning van *De Hervormer* in geloof aangepak het, word duidelik in die slotparagrafe. Hy was deeglik bewus van die swak toestand waarin kerk en volk verkeer het, ook van die gebrek aan finansies en die vorige mislukking van *De Transvaalsche Kerkbode*, maar het ten spyte hiervan voortgegaan om *De Hervormer* te vestig. Die geloofsidealisme waarmee Van Belkum die kerklike publikasies gevestig het, moet toegeskryf word aan sy eerlike omgang met die Bybel. Hy was egter nie blind vir die realiteit waarin die kerk en volk verkeer het nie, intendeel hy was bewus van die gevaar van die Britse kultuurimperialisme, soos dit

in Milner se onderwysbeleid gestalte gevind het en die Engelse metodisme, soos wat hy dit in die verenigde- en Kaapse kerk waargeneem het. Teen die twee fronte het hy die kerklike publikasies ingespan, sodat die eiesoortigheid van die Hervormde Kerk en die Afrikaner bewaar kon word. Dit verbaas dus nie dat Van Belkum in *De Hervormer* ruimte aan die resensering van Afrikaanse publikasies afgestaan het nie. Reeds in die eerste uitgawe van *De Hervormer* het Van Belkum, J G Engela se *Afrikaansche verhale* geresenseer. Hy het ter aanvang gestel:

De vraag tegenwoordig: hoe wekken we de leeslust op bij de Afrikaners, die Hollands lezen? Aan goedkoope en dus ook niets waardige Engelsche lectuur is geen behoefte, en om nu te voorkomen dat ons volk, wanneer het lezen wil, die Engelsche novellen gaat nemen, moeten we Hollandsche boeken hebben, die door ons volk gelezen en verstaan kunnen worden.

(*De Hervormer* 1909:8)

Ander publikasie wat Van Belkum in die tyd geresenseer het was dié van Jan Lion Cachet (1907), *Sewe duiwels en wat hulle gedoen het*; J D du Toit (1908) *Verse van Potgieters Trek*, Willem Postma (Dr O’Kulis) (1908), *Die Eselskakebeen*; Carolina A Mason, *De Lelie van ons vorstenhuis*; A Dreijer, *Het Christelijk Huisgezin*; Dr S O Los, *Dingaansdag* en; Ds W Postma se maandblad, *De Jonge Calvinist*. Veral ten opsigte van Totius en Dr O’Kulis se publikasies het Van Belkum se doel met die resensies duidelik geword. Hy het gestel:

Ik beveel beide boekjes aan de leeslustige jonge Afrikaners aan. Het eerste zal hen opheffen, het tweede hen opwekken medestrijders te worden voor een beter onderwijs.

(*De Hervormer* 1909:12)

4.8 Teologiese temas

4.8.1 Skrifbeskouing en Christusverkondiging

Van Belkum het in sy oordenkings, Bybelstudies en preeksketse die organiese inspirasieleer gehandhaaf. Daarmee saam het hy wel deeglik kennis geneem van die eiesoortigheid van die Bybel en het die eiesoortigheid van die Bybel van die sekulêre literatuur onderskei. In die oordenking, '*Hagar*', het hy ondermeer gestel:

Het allereerste, wat ons in deze geschiedenis treft is wel dit, dat de H. Schrift ons de menschen teekent, zooals zij zijn, met al hunne goede eigenschappen zoowel als met hunne zonden. De Schrift geeft ons niet, zooals de romanschrijvers of schrijfsters van onzen tijd, deugdzame menschen zonder fouten en gebreken te zien of vergoeilikt de zonde, evenmin als zij ons de goddeloozen leert kennen, van de godvreezenden geene engelen, van de goddeloozen geene duivels.

(De Almanak 1909:42,43)

Volgens Van Belkum het die Bybel te alle tye, onder alle volke en oor alle volksterreine, veral die skool, 'n onmisbare funksie ten opsigte van leer en lewe. Die verkondiging van die Skrif het egter nie in die eerste plek die moraliteit of sedelikheid gedien nie, maar vir Van Belkum het die woorde van Paulus in 2 Kor 5:18 die sentrale boodskap van die Bybel opgesom:

Welke is nu die boodskap? Paulus de groote Apostel heeft haar genoemd 2 Cor 5:18: 'de bediening der verzoening'. Dit wil nu niet zeggen, dat wij altijd maar over de verzoening elken Zondag te spreken hebben, maar de verzoening in Christus moet als het ware het middelpunt zijn, vanwaar elke prediking uitgaat. Bij haar licht hebben, wij de zonde te bezien en voor te stellen aan de gemeente als kwaad voor God. Van haar uitgaande hebben wij Jezus Christus te prediken

als den eenigen algenoegzamen Zaligmaker. En op het standpunt der verzoening staande, hebben wij de gemeente te wijzen op hare roeping, om als verzoenden met God te leven. Wij kunnen dit niet anders dan door bijbelsch te prediken.

(De Transvaalsche Kerkbode 1904:131)

Van Belkum was egter deeglik daarvan bewus dat die prediking van die Woord veral deur die werking van die Heilige Gees geskied en dat deur die gepredikte woord, geloof en bekering gewek word. Vanuit hierdie basis het hy hom teen die invloed van die Engelse metodisme gerig.

4.8.2 Metodisme

Een van die dominerende temas in Van Belkum se bydraes is die invloed van die Engelse metodisme. In 1903 het J D du Toit (Totius) se proefskrif '*Het Methodisme*' in druk verskyn. Alhoewel daar geen formele verbintenis tussen Van Belkum en Du Toit aangewys kan word nie, moet tog aanvaar word dat Van Belkum van Du Toit se gedagtes in *De Kerkblad* kennis geneem het en veral van Du Toit se publikasie, *De Strevers vereeniging beoordeeld van Gereformeerd standpunt*, wat in die *Transvaalsche Kerkbode* (14 Desember 1905) geresenseer is. In sy '*Brieven van Oom Sarel*', maar ook in ander rubrieke het hy hom teen die Engelse Metodisme uitgespreek. Kritiek teen sy uitlatings het van binne die Hervormde Kerk, maar ook vanuit die kringe van die Nederduits Gereformeerde Kerk gevolg en selfs tot 'n debat met ds H S Bosman in *De Vereeniging* gelei. Dat Van Belkum soveel aandag aan die tema bestee het, moet binne die nuwe politieke/staatkundige inrigting na die oorlog gesoek word. Van Belkum het die Engelse Metodisme nie net as 'n godsdienstige beweging nie, maar as 'n instrument van Britse imperialisme beskou. Reeds in die eerste uitgawe van 1 September 1904 van die *Transvaalsche Kerkbode* het Van Belkum, na aanleiding van kritiek deur die *South African Congregational Magazine* op die toesprake deur Louis Botha en A D W Wolmarans, gestel:

Zij [Botha en ADW Wolmarans- CP] zien met mij en vele anderen in Gipsy Smith's komst niet maar eene godsdienstige beweging, die de oppervlakte van het water beweegt en spoedig ophoudt, maar eene politieke, n.l. om door hunne methodistische Evangelieprediking één der bolwerken van onze nationaliteit weg te nemen en daartegen waarschuwen wij.

(De Transvaalse Kerkbode 1904:5)

Die verbintenis tussen godsdien en nasionale identiteit het hy, met verwysing na die Duitse en Franse kerkgeskiedenis, ook op die Suid-Afrikaanse milieu van toepassing gemaak. Hy het ondermeer hiervan gesê:

Het is belachelijk Afrikaner Engelsch te zien worden in alles tot in den godsdienst toe de Engelschen te willen naäpen...Reeds genoeg wordt op school aan het engelsch toegegeven: Engelsche taal, Engelsche historie, Engelsch rekenen, Engelsche aardrijkskunde. Te veel zien wij der Engelschen gees in de kerk. Biduren, koorgezangen, Sankey-liederen, lijkdiensten in de kerk, bazaars, speciale diensten. Op zich zelve mogen deze dingen iets uiterlijks zijn en tot de onverschilligheden behooren: in verband met onze nationaliteit zijn ze *verderflijk* en slepen zij ons mede om ons Afrikaansch karakter te verliezen.

(De Transvaalsche Kerkbode 1905:155)

Die verbintenis tussen nasionale identiteit en godsdien het Van Belkum by K R Hagenbach, *Het wezen en de geschiedenis der Hervorming, voornamelijk in Duitschland en Zwitserland, in verband beschouwd met de verschijnselen van onzen tijd* (1836) afgelei:

Wie uit blote zucht tot navolging, uit ijdelheid, uit zwakheid zijne nationaliteit opoffert, die verkeert ook in groot gevaar, zijn geloof en zijn godsdienst op te offeren.

(Hagenbach 1836:121)

In sy waardering van die Hugenote invloed in die geskiedenis van die Transvaalse volk, *Uit de kerkgeschiedenis: De Hugenoten (De Transvaalsche Kerkbode 1905:184)* het Van Belkum gestel:

Ook aan hen [Hugenote-CP] is misschien te danken, dat ons volk een calvinistisch karakter bleef behouden.

Laat ons hopen, dat het nu niet door het Engelsche methodisme worde uitgeroeid.

Van Belkum se veroordeling van die Engelse metodisme het hy egter nie net op 'n politieke basis gegrond nie, maar hy het vanuit sy skrifbeskouing die beweging veroordeel. Volgens hom vind strominge, soos die metodisme, inslag omdat die prediking van Godswoord agterweë gelaat word:

Zelfs de krachtige taal des Bijbel nie meer, en er wordt veel meer gelezen in vrome boeken dan in de Heilige Schrift zelve. Gevolg daarvan is, dat vele Christenen leven op hun gevoel, bij indrukken van het oogenblik: elk oogenblik zich laten medeslepen door methodistsiche opwekkinge, aan allerlei nieuwigheden mededoen, om straks weer, wanneer de eerste indrukken voorbij zijn, weer terug te vallen en de wereld gelegenheid geven, om te spotten met die vromen,...Wanneer wij dan ook moeten zien, dat de vroomheid in Afrika oppervlakkigheid wordt; dat de meer ontwikkelden zich aan de godsdienstoefeningen onttrekken en dat men door biduren, koorzangen, opwekkings-diensten weer wat leven in de gemeente moet brengen, dan wordt het tijd, dat de predikanten zich zelve herzien en

terugkeeren tot hun ambt – om te zijn dienaren des Goddelijken Woords.

(*De Transvaalsche Kerkbode* 1904:130)

Die oortuiging dat die grondige verkondiging van die Woord as teenwig vir die metodisme moes dien het hy voortgesit in die opvolgartikel, *De dienst des Woords*:

Evenmin kan ik mij vereenigen met de methodistiese prediking onzer dagen. Ik vind deze niet in de prediking van Christus, nóch in die van Paulus of de andere Apostelen. Zij allen hebben den raad Gods verkondigd en voorts geduldig gewacht op de werking daarvan. Nu evenwel in onze dagen van stoom, moet ook de prediking met stoom gaan, en is bij vele leeraars geen geduld om het Woord Gods zijne werking te laten doen. Men vergeet, dat de Heer heeft gezeg: 'Predikt het Evangelie' en niet 'Bekeert de menschen'. De prediking van onze dagen in Afrika is ongereformeerd, want men vergeet dat de *Heilige Geest* en niet de leeraar door middel van Gods Woord en wel door middel van het *gehoor des gepredikten Woords* het geloof en dus ook de bekeering werkt. Daarom wordt ook de prediking van het Woord Gods opzij gezet en moet vervangen worden door allerlei speciale opwekkings-diensten, koorzangen, bidstonden, vereenigingen. 't Is of velen geen geloof hebben in die kracht Gods *Woord*.

(*Transvaalsche Kerkbode* 1904:146-147)

Die rol wat Van Belkum aan die Woord van God toegeken het, hou verband met sy geloofsoortuiging dat die openbaring van God geloof wek, en dat dit slegs 'n daad vanuit, deur en tot God is. Hy het dus, sedert sy Nederlandse periode, sy teologiese inhoud ten opsigte van die openbaringsbegrip, konsekwent gehandhaaf. Maar ten spyte van sy uitsprake teen die Engelse metodisme het Van Belkum nogtans elemente daarvan waardeer. De Beer (1968:21) het gestel:

Dit is nie alleen die Heilsleer wat by Oom Sarel goedkeuring wegdra nie, maar ook die Christelike Studentevereniging en die Oxfordgroep. So skryf Oom Sarel dat hy hom verbly dat 'er onder het jongere geslacht zoals die Christen Studenten Vereeniging ontstaan zijn ook in Suid-Afrika die zeer veel tot opwekking en geestelike voortuiging hebben gedaan.

De Beer dui ook Van Belkum se waardering vir die prediking van John Wesley, bewegings soos die CSV en die Oxfordgroep aan en stel vervolgens:

Hierdie lofpysinge van Oom Sarel vir dié genoemde metodistiese geïnspireerde bewegings vind ons ietwat koddig veral as 'n mens sy eie woorde in herrinering roep wat hy geskryf het toe hy in 1905 deur die 'Vereniging' hewig aangeval is oor sy siening van die metodisme.

(De Beer 1968:21)

Dit moet aan die kritiek van sowel binne die Hervormde Kerk as van buite, uit die oord van Bosman toegeskyf word dat Van Belkum in 'n reeks artikels (*De Transvaalsche Kerkbode* jaargang 1 nommers 36-40) uitvoerig oor die lewe en leer van John Wesley gehandel het. Ouderlinge N J Campher (Klerksdorp) en R Preller (Pretoria) se kritiek het Van Belkum se bydraes deur 'Oom Sarel' as kerkskeurend veroordeel en in stryd met die doelstellings waarmee *De Transvaalsche Kerkbode* verskyn het, naamlik: '*...steeds gemeenschap zoeken en den vriendschapsband versterken met de andere kerken in Transvaal (De Transvaalsche Kerkbode 1904:1)*. Van Belkum het in sy beskrywing van John Wesley 'n meer simpatieke standpunt ingeneem as wat hy onder die skuilnaam van Oom Sarel gehandhaaf het. Hy stel:

Aan het einde van het overzicht van Wesley's leven gekomen, wil ik aan de lezers van dit tijdschrift mededeelen, welke mijne gedachten over hem en zijn werk zijn. Ik begin dan met deur te verklaren, dat ik

met een zekere vooringenomendheid en vooroordeel deze studie ben begonnen. Wat ik zag van het Methodisme trok mij niet aan en trekt mij nog niet aan. Ik zie geen heil in al die uiterlijke dingen, in dat bidden, die vrome oefeningen, die wij bij velen vinden; ik zie geen heil in dat dwingen tot bekeering, dat opwekken van zenuwachtige aandoening, dikwijls veroorzaakt door eene prediking die met veel beweging des lichaams en met huilende stem, en onder het veelvuldig gebruik van woorden als zondaar, dood en hel en verdoemenis, een tijdelijke voorbijgaande zielsbeweging wekt zonder werkelijke vrucht des levens achter te laten; in eene opwekking welke geene liefde, geene zachtmoedigheid, geene ootmoed bring.

(De Transvaalsche Kerkbode 1905:320)

Van Belkum onderskei dan tussen dié kenmerke van metodisme en die lewe van John Wesley. Volgens hom het ook Wesley die uiterlike verskynsels nie as wesenlik beskou nie, maar was sy prediking gerig op berou, bekering en heiligmaking. Van Belkum waardeer veral die gemeenskap van heiliges wat deur Wesley bevorder is:

Eindelyk, een groote les kan Wesley ons leeren. Zij is deze: Er is geen godsdienst zonder gemeenschap. Dit wordt in onze Hervormde Kerk te veel vergeten.

Van Belkum het dus vanweë die kritiek 'n minder skerp standpunt ingeneem. Hy het waarskynlik besef dat dit waarteen hy kerk en volk juis wou saamsnoer, besig was om meer verdeling te veroorsaak. Teen 'n eenheid sonder waarheid het Van Belkum egter sy standpunt deurgaans gepropageer. Dit het veral in sy standpunt ten opsigte van kerkvereniging duidelik geword.

4.8.3 Kerkvereniging

Van Belkum het hom teen enige kerkverenigingpoging sterk uitgelaat. Reeds in die tweede uitgawe van die *Transvaalsche Kerkbode* (8 September 1904), reageer hy op die *Vereeniging* (11 Augustus 1904) se kommentaar op die mislukte kerkvereniging in Skotland. Hy stel teenoor die negatiewe kommentaar:

Wie de geschiedenis studeert en kent, moet opmerken, dat al die pogingen tot vereeniging beginnen, wanneer er slapheid is op geestelijk levensterrein. Men is tevrede met een vage, oppervlakkige belijdenis van het geloof. Men schermt en speelt met groote woorden liefde, éénheid en vergeet de menigvuldige openbaringen van het geestelijk werk van Christus, die vele eigenaardigheden van het in elk mensch zich vertoonende geestelijk leven. Allen moet gelijk en gelijkvormig zijn, verscheidenheid moeten worden weggenomen, het karakteristieke van elke ding mag niet meer openbaar worden verschillen moeten worden uitgevlakt. Eéne kerk, ééne belijdenis, ééne kerkorde, ja, maar ook een vervelend, doodsch eenerlei moet in de kerk komen. Uiterlijke éénheid moet er komen in plaats van innerlijke éénheid bij uiterlijke verscheidenheid.

(*De Transvaalsche Kerkbode* 1904:14)

Van Belkum het die kerkgeskiedenis en die handhawing van die belydenis as wesenlik vir die etos van die Hervormde Kerk beskou. Dit het neerslag gevind in die artikels wat hy in die *Transvaalsche Kerkbode*, *De Vrije Opmerker*, *De Almanak* en *De Hervormer* gepubliseer het. In die *Transvaalsche Kerkbode* onder die rubriek '*Beelden uit de Kerkgeschiedenis*' (later *Uit de geschiedenis van de Kerk*) het Van Belkum agtereenvolgens artikels oor Johann Friedrich Oberlin, Martin Luther, Die Hugonote, O G Heldring, John Wesley, Aloys Henhöfer, Die Nederlandse Geloofsbelydenis, die Marteldood van Guido de Bres, die koms van Alva,

Willem van Oranje, Sinodale vergaderings in Nederland, die verhouding tussen Staat en Kerk in Nederland en die Heidelbergse Kategismus laat verskyn. In die *Almanak* het Van Belkum op die Suider-Afrikaanse kerkgeskiedenis en veral op die Hervormde Kerk se geskiedenis gefokus. Veral na 1910 het sy werksaamheid op die gebied toegeneem. In *De Hervormer* het hy veral van die Hervormde kerkgeskiedenis rekenskap gegee toe hy met H S Bosman onder die titel ‘*Klare Wijn*’ in debat getree het. Die aanleiding tot die debat was die verskyning van ‘n publikasie deur H S Bosman, D P Ackerman, A J Louw en Paul Nel, waarin (a) die naam van die kerk, (b) die eed van getrouheid (c) verwaarlosing van die Voortrekkers deur die Kaapse predikante en (d) gelykstellingskwessie, aldus Van Belkum, deur die Nederduits Hervormde of Gereformeerde Kerk toegelig is. Veral in die artikel het Van Belkum vanuit die Hervormde kerkgeskiedenis hom teen enige verenigingspoging uitgelaat. Hy het onder andere gestel:

Ik schreef boven dit verweer ‘Klare wijn’. Waarom? Omdat het tijd is, voor goed en duidelijk te doen verstaan aan allen, die het horen willen: wij willen niet vereenigen.

(De Hervormer 1909:7)

Van Belkum het in sy betoog oor die naam van die Kerk na die wisselende gebruik van die begrippe ‘hervormd’ en ‘gereformeed’ tydens die 17 eeu in Nederland, maar ook die wisseltermen wat deur die Voortrekkers gebruik is, verwys. In die betoog het hy duidelik laat blyk dat hy op hoogte was met die verskeie primêre bronne en sekondêre bronne. Van die primêre bronne waarna hy verwys is die toesprake deur Piet Retief en Erasmus Smit, die notules van die Koloniale kerk in 1843, 1848, 1849, 1850 en 1851, die Kerkorde van 1842 en die Grondwet van die *Zuid-Afrikaansche Republiek* in 1857. Bosman het in die *Vereeniging* op Van Belkum se stuk gereageer. Van Belkum het egter op 15 November 1909, *Nog eens ‘Klare Wijn’* op Bosman se kommentaar gereageer. Teen Bosman se beskuldiging dat hy die politieke kloof vergroot en verwydering tussen die Afrikaanse kerke veroorsaak het Van Belkum gestel:

Eindelijk verzeker ik u, dat ik, volstrekt geen lust gevoel om mij met politiek in te laten. God beware mij daarvoor. Dat terrein is mij te glibberig en vallen doet maar zeer. Als Christen zal ik ewenwel protesteren tegen alles, wat, op welk gebied ook, ingaat tegen het Evangelie, zoo als ik het ken. Dus ook tegen leugen op politiek en kerkelijk gebied.

(De Hervormer 1909:11)

Sy artikels in *De Hervormer* gedurende 1909, *Nachtmaal op Kerstmis of niet op Kerstmis* (Februarie) en die in 1910, *Kerk en School* (Maart) en *De Psalmen in de Oude Kerk* (Mei) het hy ook vanuit 'n historiese perspektief gemotiveer. In *Nachtmaal op Kerstmis of niet op Kerstmis* het Van Belkum eers die besluite van die sinodale vergaderings van die Nederlandse Hervormde Kerk vanaf 1563 tot 1618 nagegaan. Hier het hy veral gebruik gemaak van C Hooijer (1865), *Oude kerkordeninge der Nederlandsche Hervormde Gemeenten (1563-1638)*, en het *concept-reglement en de organisatie van het hervormd kerkgenootschap in het koninkrijk Holland*. Van Belkum het vanuit die geskiedenis beklemtoon dat die kerkvadere geen reël neergelê het nie, maar die reëling van nagmaal op die kerklike feesdae aan die kerkrade oorgelaat het. Ook ten opsigte van die handhawing van die kerkorde het Van Belkum met Hoedemaker se gedagtes ooreengekom. In die artikel, *De Psalmen in de Oude Kerk*, (*De Hervormer* 1910:8) het Van Belkum hom teen 'n verdagmakery teen die (enkel) Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika gerig, veral omdat laasgenoemde verkies om die Dordtse Kerkorde te handhaaf:

Zij houdt zich nu eenmaal aan die kerk-orde, aan die traditie en dit is meer te prijzen, dan dat men maar zoo elke nieuwigheid invoert en volgt zonder te denken aan de gevolgen van al de nieuwtjes.

(De Hervormer 1910:8)

In sy kommentaar op die funksie van die kerkorde, veral met verwysing na die sing van gesange, het Van Belkum gestel:

De kerk-orde is toch maar een tijdelijke vorm van kerk regeering, die ook met den loop der tijden, als nieuwe toestanden voorkomen, gewijzigd kan, ja moet worden. Het Calvinisme zit toch niet alleen en uitsluitend in de kerken-ordering.

(*De Hervormer* 1910:9)

Van Belkum het dus in sy beskouing van die kerkorde die onderskeid tussen die *jus constituendum* en die *jus constitutum* gehandhaaf (vgl Coertzen 1991:158). Die bronne wat Van Belkum vir die artikels gebruik het, was onder andere die werke van B ter Haar, *De historiographie der kerkgeschiedenis, geschets* (1870-1873); N Beets, *Geschiedenis der Christelijke kerk in tafereelen* (1852/1859); K Hase, *Geschiedenis der kerk, een leerboek inzonderheid ten gebruike bij akademische lessen* (1861); K R Hagenbach, *Het wezen en de geschiedenis der Hervorming, voornamelijk in Duitschland en Zwitserland, in verband beschouwd met de verschijnselen van onzen tijd* (1836) en H Schmid, *Handboek der kerkgeschiedenis* (1881/3). Maar Van Belkum het, soos reeds teenoor Spoelstra gestel, veral aan die ondersoek van die bronne self waarde geheg (vgl Hoofstuk 3.2.2). Ter wille van die volledigheid word sy gedagtes weer aangehaal:

Niet alle schrijvers kunne historieboeken schrijven. Wie dit wil doen moet de gave bezitten om alles, wat op de geschiedenis of een deel er van betrekking heeft, op te kunnen sporen, te kunnen beoordeelen en te kunnen ziften: niet minder moet hij onpartijdig Zijn in het hooren en onderzoeken van hetgeen voor- en tegenstander zegt, en eindelijk moet hij symphatiek staan tegenover vriend en vijand, en zich nergens door haat of hartstocht laten verleiden.

(*De Almanak* 1918:95)

Met sy artikels van kerkhistoriese inslag het Van Belkum enersyds 'n didaktiese doelwit beoog naamlik die vestiging van 'n historiese bewussyn by die deursneë lidmaat en andersyds het dit 'n polemiëse funksie gehad, soos sy reaksie teen onder andere die kerkverenigingstrewë. Die didaktiese funksie van geskiedenis het hy nie net in nasionale of kerklike verband gestel nie, maar ook in 'n ruimer sin op die geskiedenis van die mensdom betrek: *'Men wete: de geschiedenis der volken is de beste leermeesteresse en hare lessen veronachtsamen is erger dan dwaasheid'* (*De Transvaalsche Kerkbode* 1905:155).

Dit word veral duidelik in sy *'Brieven van Oom Sarel'*. De Beer het in Van Belkum se eie woorde aangetoon dat sy teenkating teen kerkvereniging nie net vanweë middelmatige sake was nie:

Het is het grote verschil tussen de oude Hollandsche geest en de Schotse geest sedert 1827 ingevoerd welke in die scheiding uitdrukking vindt...Het zijn niet de raddraaiers de eigenbelang zoekende, Hollanders die de vereniging beletten, het is het verschil in geestelike opvattingen dat hier werkt.

(Van Belkum, in De Beer 1968:43)

Van Belkum het telkemale enige pogings tot kerkvereniging afgewys. Hy het egter nie die moontlikheid om saam te werk op gemeenskaplike gebiede, soos bv die taal en onderwys, afgewys nie. Maar die uniekheid van die Hervormde Kerk het hy gekoester en verdedig en dit was duidelik dat die uniekheid van die Hervormde Kerk vir hom nou aan die Afrikanervolk verbind was.

4.8.4 Kerk, volk en staat

Die geskiedenis van die Afrikanervolk, sy aangenome volk, was vir Van Belkum eweneens 'n kosbare pand, daarom het hy op 1 Maart 1906, in 'n kort skets van die

slag van Majuba (27 Februarie 1880) en die slag van Paardeberg (27 Februarie 1900) onder andere gestel:

Onder den drukt hebben wij besloten: wij willen de geschiedenis herdenken. Laat ons trachten een volk te blijven. Zuid-Afrika – vergeet uwe geschiedenis niet.

(*De Transvaalsche Kerkbode* 1906:2)

Van Belkum het in sy publikasies meermale verwys na die posisie van die kerk in die volkslewe. In een van sy '*Brieven van Oom Sarel*' spreek hy sy kommer uit oor die geestelike en sedelike agteruitgang van die Afrikanervolk en vra:

Waar moet het heen op den duur met ons volk? Vraag ik dikwijls, als ik aan de onkerkelijkheid denk. Een volk geheel aan den dienst des Woords ontwend, gaat langzamerhand achteruit. Het heeft geen smaak meer voor hoogere dingen en vraagt alleen naar 'brood en spelen'.

(*De Transvaalsche Kerkbode* 1904:39)

In sy beskouing oor die verweefdheid van Kerk en volk rondom die Woord van God, het Van Belkum hom met die gedagtes van Hoedemaker vereenselwig. Sy Suid-Afrikaanse periode, veral die maatskaplike en politieke bedreigings, het die konfessionele aksente in Van Belkum se teologiese raamwerk versterk. Die kerk moes dien om die lewensterreine van die volk soos taal, onderwys en moraliteit vanuit die belydende Christusverkondiging te hervorm. Hy het dus nie die skeiding van kerk en staat voorgestaan nie, maar eerder die skeiding bestry. In die artikel, *Kerk en School* (*De Hervormer* 1910:8) het Van Belkum onder meer op die kerk se funksie ten opsigte van die staat en volk uitgebrei:

't Is tegenwoordig overal in de wereld een tijd, waarin men met minachting op de kerk neerziet. Zij wordt al meer en meer in een hoek

gejaagd, en zo al geduld, niet toegelaten eenigen invloed meer uit te oefenen in de maatschappij en de school...De leidlieden in de kerk worden gerekend, de onruststoker in de maatschappij te zijn en niet lang geleden werd in een van de couranten duidelijk gezegd, dat de kwestie van kerk in de politieke samenleving van geene beteekenis was, of mocht zijn.

(De Hervormer 1910:8)

Die kerk het veral ten opsigte van die onderwys die belydenis laat geld en bygedra tot die vorming van die maatskaplike lewe. Wanneer die kerk se invloed op staatkundige en nasionale gebied beperk word, dan lei dit tot vervlakking van die volk. Daarom moes die Afrikaanse kerke nie die verskille in middelmatige sake, soos onder andere die Gesangekwessie, beklemtoon nie:

Laat ons wel liever op andere dinge acht geve op die ontkerstening van ons volk in school en huis en staat: op die toenemende zonde in *alle* volks klassen; op den afval van het Evangelie en het daardoor opkome van allerlei secte en valsche leerlinge.

(De Hervormer 1910:9)

Vir Van Belkum was dit belangrik dat die kerk en volk gedien moet word. Teenoor die tydsges wat die individu se reg en bestaan hoër ag as die gemeenskap, het Van Belkum beklemtoon dat die individu tot diens van kerk, volk en staat moet wees, soos Christus die sondaarmens tot diens was. Van Belkum het dus die priesterskap van Christus ook deurgetrek na die maatskaplike terrein, maar omdat die kruis van Christus voorop was het hy die verbinding tussen Christus se heerskappy en die maatskaplike sfeer gehandhaaf. Ook hierin het Van Belkum konsekwent sy teologiese inhoud, gehandhaaf: Leer en lewe kry vanuit die verkondiging van Christus en gehoorsaamheid aan Christus, gestalte.

4.9 Oostelike ring

Die behoefte aan nouer skakeling tussen kerkrade in 'n bepaalde geografiese gebied het met verloop van tyd aan die orde gekom. In '*Brieven van Oom Sarel*' het Van Belkum in die *Transvaalsche Kerkbode* van 13 Julie 1905 daarvan geskryf:

Nu verwonder ik er mij over, dat wij in onze kerk zoo geheel op ons zelve staan. Onze algemeene vergadering kwam vroeger om de vijf jaren bijeen nu om de twee jaren, maar tot nog toe is van de vergadering weinig kracht uitgegaan. Ik weet niet, en mijn leeraar weet het ook niet, of misschien wel, hij wil het niet zeggen. Daardoor schijnt het nu, alsof in onze kerk alles dood is. Wij krijgen geene verslagen, wij hebben geen Voorzitter of Scriba om te bedanken. Nu is sedert de kerkbode gekomen is, wel wat verbetering want wij lezen daarin verslagen van de Nachtmalen en wij hebben opgaven van predikbeurten, maar en hierin komt weer duidelijk aan het licht, dat we allen brandende stompers zijn, ver van elkaar, niet alle leeraren doen verslag en niet alle kerkeraden laten van zich hooren. Zoo is er geen samenwerking, geen kracht, en het schijnt alsof alles dood is, wat toch niet zoo is, want voor wie goed ziet, gloeit en gloort op vele plaatsen het stompje vuur nog wel.

(*De Transvaalsche Kerkbode* 1905:371)

Van Belkum het by monde van 'Oom Sarel' voorgestel dat die kerkrade in kleiner vergaderings as die Algemene Kerkvergadering byeenkom:

B.v. er kon eene gehouden worden te Pretoria, voor Pretoria, Middelburg, Zoutpansberg en Waterberg. Te Heidelberg voor Heidelberg, Standerton, Volksrust en Johannesburg en Krugersdorp. Te Potchefstroom voor Potchefstroom, Klerksdorp, Ventersdorp, Makwassie. Te Rustenburg voor Rustenburg, Zeerust en Lichtenburg.

Die *Reglement op de Ringen* is tydens die Algemene Kerkvergadering van 1909 goedgekeur en volgens artikel 1 is gemeentes in die ringe saamgevoeg: ‘...tot onderlinge hulp en tot beter toezicht op de werkzaamheden’ (NHKA 1909). Tydens die vergadering van die kommissie van die Algemene Kerkvergadering op 18 Januarie 1910 het die Kommissie besluit dat die eerste Ringsvergadering van die Oostelike ring op 11 Mei 1910 te Heidelberg sou vergader, terwyl die Noordelike ring en die Westelike ring onderskeidelik te Pretoria en Potchefstroom op 18 Mei en 25 Mei vergader het. Tot die Oostelike ring het die gemeentes Heidelberg, Krugersdorp, Standerton, Volksrust, Ermelo, Vrede en Johannesburg behoort en tydens die vergadering het die afgevaardigdes Van Belkum tot voorsitter en J J Prinsloo tot skriba verkies. Van Belkum het die vergadering met die lees van Psalm 119:105-120 geopen en Prinsloo het sy rede soos volg genotuleer:

De Voorzitter drukt zijn blijdschap er over uit dat deze ringsvergadering gehouden wordt. In 1903 werd het eerste voorstel gedaan op de Algemene vergadering om de kerk in Ringen te verdelen, maar het is altijd afgestemd en uitgesteld. Vanaf 1907 is men het belang er van meer gaan inzien, want de Algem. Vergadering werd zo dikwijls opgehouden door zaken, die niet het belang der hele kerk raakten. - Vroeger zou de verdeling moeiliker geweest zijn wegens het gebrek aan predikanten. Nu is het beter geworden en zijn er drie Ringen gevormd. De Voorzitter zegt blijde te zijn dat onse Ring zo samengesteld is, uit vier leeraren waaronder de twee hier opgevoed en gestudeerd. Wij zijn hier dus in eendracht en daar word dus samenspraak verwacht. Het begin is altijd moeilijk, maar een volgende keer zal het beter gaan. Laat onse Ringsvergadering zijn tot bevordering van onze Ned. Herv. Kerk. We worden op vele gevallen

op de achtergrond gedrongen, op kerkelijk en ook op schoolgebied, maar we moeten waster worden, waster worden ook in het geloof in Christus onse Heer.

(Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika: Ringsvergaderingnotule
Oostelike Ring = NHKA:R2)

In sy slotwoord het Van Belkum weer eens die onderlinge band tussen die gemeentes beklemtoon en die afgevaardigdes ondermeer gewys op die een instrument wat dié band versterk, naamlik die kerklike koerant. Met die bevordering en die vestiging van die kerklike publikasies, ten spyte van swak maatskaplike toestande, innerlike stryd en dreigende verengelsing, het Van Belkum gepoog om die Hervormde Kerk saam te snoer. Vanuit die kerk het hy hom gerig tot die Afrikaner en die maatskaplike sedes, sodat die leer en lewe van die Afrikanervolk ook gekersten kon word. Die invloed wat hy deur die publikasies gehad het, het mettertyd in die kerk vrug gedra en tot die vorming van die eerste ringe in die Hervormde Kerk bygedra en met die oorgang na die Unie-bestel in 1910 sou die kerklike publikasies weer eens dien as mondstuk van die Hervormde Kerk onder die Afrikaner.

Van Belkum het in die jare met sy koms tot in 1910 op verskeie terreine van die kerk intensief gewerk. Een van die terreine, die opleiding van predikante, het begin vrug dra. Die arbeid wat Van Belkum soms alleen en onder groot druk op hom geneem het, het op ander se skouers begin neerkom. Die tyd wat voorgelê het tot met sy emeritaat het eweneens uitdagings aan die kerk en die volk gestel, maar Van Belkum het getrou vanuit sy oortuigings bly waak teen die bedreigings wat die kerk en volk van die verkondiging van Christus sou vervreem.

LITERATUURVERWYINGS BY HOOFSTUK 4

- Botha, S J 1981. *Ds Marié Joseph Goddefroy: Sy lewe en betekenis*. Pretoria: Kital.
- Breytenbach, J H 1978. *Die Geskiedenis van die Tweede Vryheidsoorlog in Suid-Afrika, 1899-1902*. Deel I. Pretoria: Staatsdrukker.
- 1983. *Die Geskiedenis van die Tweede Vryheidsoorlog in Suid-Afrika, 1899-1902*. Deel V. Pretoria: Staatsdrukker.
- 1996. *Die Geskiedenis van die Tweede Vryheidsoorlog in Suid-Afrika, 1899-1902*. Deel VI. Pretoria: Staatsdrukker.
- Coetzee, M A 2000. *Tant Miem Fischer se Kampdagboek, Mei 1901-Augustus 1902*. Pretoria: Protea.
- Coertzen, P 1991. *Gepas en Ordelik: 'n Teologiese verantwoording van die orde vir en in die kerk*. Pretoria: RGN.
- D'Assonville, V E 1977. *Totius - Profeet van die Mooirivier'n Lewenskets van prof J D du Toit*. Kaapstad: Tafelberg.
- De Beer, S J 1968. 'n Bespreking van die inhoud van ds. Jac Van Belkum se 'Brieven van Oom Sarel'. Ongepubliseerde BD-skripsie. Universiteit van Pretoria.
- De Hervormer* September 1899. Redaksionele kommentaar, bl 1.
- Du Toit, J D 1903. *Het Methodisme*. Amsterdam: Höveker & Wormser.
- Gericke, J D 1989. Ds Jacobus Van Belkum (Oom Sarel) in die kultuurgeskiedenis van die Afrikaner. *Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Kultuur- en Kunstgeskiedenis* volume 3(2), bl 116-127.
- Grundlingh, A 1999. *Die "Hendsoppers" en die "Joiners": Die rasionaal en verskynsel van verraad*. Pretoria: Protea.
- Mans, C J 1967. Die lewe en werk van die dogmatikus, P J Muller. Ongepubliseerde D D-proefskrif, Universiteit van Pretoria.
- Martin, A C 1957. *The Concentration Camps, 1900-1902: facts, Figures and Tables*. Kaapstad: Howard Timmins.
- Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika. Algemene Kerkvergadering 1903.
- Notule van die Algemene Kerkvergadering 1903. Argief van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika, Pretoria.

- Algemene Kerkvergadering 1904. Notule van die Algemene Kerkvergadering 1904. Argief van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika, Pretoria.
- Kommissie van die Algemene Kerkvergadering. Notules van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering, K 1 / 2:1/1/2. Argief van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika, Pretoria.
- Notule van die Kerkraadsvergadering, Gemeente Heidelberg: G 7/2 vol 1/1/2. Argief van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika, Pretoria.
- Notule van die Kerkraadsvergadering, Gemeente Trichardtsfontein (Standerton): G 12/1/1/1. Argief van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika, Pretoria.
- Algemene Kerkvergadering 1909. Notule van die Algemene Kerkvergadering 1909. Argief van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika, Pretoria
- Pont, A D 1965. *Die Nederduitsch Hervormde Gemeente Waterberg 1865-1965*. Krugersdorp: NHW pers.
- 1965. *Die Nederduitsch Hervormde gemeente Heidelberg 1865-1965*. Pretoria: NHW pers.
- Ploeger, J 1994. *Nederlanders in Transvaal 1850-1950*. Pretoria: Van Schaik.
- Pretorius, C 1992. Die invloed van die Tweede Vryheidsoorlog op die geskiedenis van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika (1899-1902): Kerkorganisasie deur ds. Jac Van Belkum. Ongepubliseerde BD-Skripsie: Universiteit van Pretoria.
- Pakenham, T 1997. *The Boer War*. London: Abacus.
- Preller, G S 1943. *Ons Parool: dae uit die dagboek van 'n krygsgevangene*. Kaapstad: Nasionale Pers.
- Russel, A B 1988. A-B War Concentration Camps in Natal, Aug 1900-Jan 1903. Ongepubliseerde inligtingstuk, Durban Museum.
- Sarkady, N 1997. Ongepubliseerde Inventaris: Jac van Belkum versameling L VI/1-32. Argief van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika, Pretoria.
- Smit, A P & Maré L 1985. *Die beleg van Mafeking: Dagboek van Abraham Stafleu*. Pretoria: RGN.
- Spies, S B 1978. *Methods of Barbarism: Roberts and Kitchener and civilians in the Boer Republics January 1900-May 1902*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Symington, F C 1948. Onderwys in Transvaal gedurende die Kroonkolonie-periode 1900-1907. Ongepubliseerde D. Ed-proefskrif: Universiteit Pretoria.

Transvaalse Argief bewaarplek. SS 6788/OR 1614/97. Nasionale Staatsargief, Pretoria.

- T 262. Nasionale Staatsargief, Pretoria.
 - CJC/781/1059. Nasionale Staatsargief, Pretoria.
 - GOV/138/GEN 538/03. Nasionale Staatsargief, Pretoria.
 - LTG/165/TEL 575. Nasionale Staatsargief, Pretoria.
- Uys, I 1981. *Heidelbergers of the Boer War*. Heidelberg: Ian S Uys.
- Van Belkum, J 1900. Uit de school, *De Hervormer* 15 Mei 1900, bl 2.
- 1904. 'Waar het om gaat', *De Transvaalsche Kerkbode* 1 September 1904, bl 4 en 5.
 - 1904. Circulaire, *De Transvaalsche Kerkbode* 1 September 1904, bl 16.
 - 1904. De kerkelijke moeilijkheden in Schotland, *De Transvaalsche Kerkbode* 8 September 1904, bl 14.
 - 1904. Brieven van Oom Sarel, *De Transvaalsche Kerkbode* 29 September 1904, bl 36.
 - 1904. De dienst des Woords, *De Transvaalsche Kerkbode* 15 Desember 1904, bl 130.
 - 1904. De dienst des Woords, *De Transvaalsche Kerkbode* 29 Desember 1904, bl 146 en 147.
 - 1905. Uit de geschiedenis der Kerk: Is dit niet ook op Zuid-Afrika van toepassing?, *De Transvaalsche Kerkbode* 5 Januarie 1905, bl 154 en 155.
 - 1905. Uit de kerkgeschiedenis: De Hugenoten, *De Transvaalsche Kerkbode* 2 Februarie 1905, bl 184.
 - 1905. Beelden uit de kerkgeschiedenis, *De Transvaalsche Kerkbode*, 1 Junie 1905, bl 320.
 - 1905. Brieven van Oom Sarel, *De Transvaalsche Kerkbode* 13 Julie 1905, bl 371.
 - 1906. 27 Februari 1899 en 1900, *De Transvaalsche Kerkbode* 1 Maart 1906, bl 2.
 - 1906. Brieven van Oom Sarel, *De Vrije Opmerker* 15 Augustus 1906, jrg 2 nr 71.
 - 1907. *Uit ons volksleven: Schetsen uit Zuid-Afrika*. Hilversum: Høveker en Wormser.
 - 1907. Voorwoord, *De Almanak* 1907, bl 3.
 - 1907. Mengelwerk: Noch koud, noch heet, *De Almanak* 1907, bl 39 en 40.

- 1909. Mengelwerk: Wijlen Ds D van der Hoff, *De Almanak* 1909, bl 41.
- 1909. Hagar, *De Almanak* 1909, bl 42 en 43.
- 1909. Redaksioneel, *De Hervormer* 15 Mei 1909, bl 1.
- 1909. Boekbeoordeling, *De Hervormer* 15 Mei 1909, bl 8.
- 1909. Klare Wijn, *De Hervormer* 15 September 1909, bl 7.
- 1909. Boekbeoordeling, *De Hervormer* 15 September 1909, bl 12.
- 1909. Nog eens Klare wijn, *De Hervormer* 15 November 1909, bl 11.
- 1910. Kerk en School. *De Hervormer* 15 Maart 1910, bl 8.
- 1910. De Psalmen in de Oude Kerk. *De Hervormer* 15 Mei 1910, bl 8 en 9.
- 1918. Bijdrage tot de Geschiedenis der Hervormde Kerk in Z. A. *De Almanak* 1918, bl 95.

Wessels, A 1998. *Die Militêre rol van Swart mense, Bruin mense en Indiërs tydens die Anglo-Boereoorlog (1899-1902)*. Bloemfontein: Oorlogsmuseum van die Boererepublieke.

Wulfsohn, L 1992. *Rustenburg at war: The story of Rustenburg and its Citizens in the First and Second Anglo-Boer Wars*. Kaapstad: CTP.